RENÉ BAZIN

MAGNIFICAT

26516

Stanislaw Brecka
Stud. theol.

René Bazin

MAGNIFICAT

Jedini hrvatski prijevod odobren od nakladnika gg. Calmann-Lévy, Paris

Seule traduction croate autorisée par MM. Calmann-Lévy, éditeurs à Paris

RKT ŽUPA MARIJE POMOĆNICE - KNJIŽNICA - Omiška 10, Zagreb-Knežija

KNJIŽNICA »HRVATSKE OBRANE«
KNJIGA 2
ĐAKOVO 1939

Magnificat

I

ONI IZ PENMURA

Puhao je tako oštar zimski vjetar, da je Ivan Vilim Maguern (čit. Magern), koji je još nosio pusteni bretonski šešir s baršunastim vrpcama, bio prisiljen, da ga bolje privuče na glavu, jer vihor je prijetio, da ga odnese. Pustio je uže, o koje je bila privezana mlada junica, što ju je malo prije bio kupio, te stavio obje ruke na crni pusteni šešir i povukao ga tako duboko na glavu, dok sukno nije sakrilo i stegnulo cijelo čelo.

— Ako sada vjetar hoće moj šešir, promrmlja, morat će da mi ujedno odnese i glavu!

Zatim se okrene i gledajući junicu, gdje po obronku pase mršavu travu, reče:

— Umorna si, sirotice, a također i ja! Prigrizi malo! Gospodična iz Grand Néanta ne će ništa zamjeriti, jer dobar je to svijet.

Popeo se nato do onoga mjesta, gdje je počimala ledina, kraj neke nove kuće, izgrađene sasvim iz granita. Ta je kuća stajala na vrhu jednog brežuljka, a nije imala ni drvoreda ni vrta za povrće, i štoviše uza njene zidove nije bilo ni traga kakvoj lijehi ili okruglu cvijetnjaku, što je možda bio obrađivan. Kuća se uzdizala nad okolicom, postavljena kao u kruni te ledine, koja se otvarala samo s jedne strane, i to baš ondje, gdje je pasla junica. A ta je paša silazila do neke uske i duge staze. Iza obruča, što ga je sačinjavala ledina, počimale su oranice. Cijeli se taj kraj zvao Grand Néant, ili bolje Grand Néan, bretonska riječ, što znači »široko obzorje«, a to je također bilo ime nekoga gospodarstva, što se skrivalo nešto niže među drvećem. U stara vremena i još pred jedno trideset godina, cijeli taj brežuljak i još koliki dio ravnice za njim bio je posve divlji, ne znajući za plug, te prepušten posvema žutici, vri-

jesu, žutilovki i rijetkoj paprati, koja je pokušala da nađe svijetla među njihovim kitama.

Doista široka li kraja! Čovjek je imao pred sobom s južne strane, koju je promatrao, jer mu se tamo nalazio dom, neravnu, gotovo beskrajnu zemlju. Takva bi se barem učinila onima, koji ne bi znali, da sunce, vrlo nisko i blizu zapadu, još osvjetljuje more, što je mirno zapljuskivalo obalu, a nije se moglo vidjeti s onoga brežuljka. Bili su to masivni, obrađeni brežuljci, a između njih vidjele su se crte tamne sjene, koje su odavale, da tamo ima dubokih uvala i zavoja, različitih staza za žive i bezimene rijeke, a također i zaklona za ono drveće, kome zimske i jesenske oluje nijesu dopuštale da raste na visinama, svako po svojoj vrsti i po svojoj ljepoti. Na nekim vrhovima ipak su se pokazivali skupovi ili nanizani redovi omorika, ili pak koje osamljeno deblo, i sve je to drveće pružalo prema nebu svoje ruke vikle borbi. Ni južnjak, ni sjevernjak, ni istočnjak nije mogao da ih skrši. Lomila se po koja grana, a drugo je ostajalo uspravno. Naš seljak ih je poznavao sve, a poznavao je također imanja, po kojima su prolazile njihove sjene. Brojao je i imenovao kuće iz svoga susjedstva, krovove iz škriljevca ili slame, razasute po tom velikom prostoru, kojim se talasao vjetar: Grand Néant, koji je zaklanjao brojnu družinu Le Pallecovih, Kerantar, gdje su živjeli Pocreauovi, Kerlan, gdje su stanovali Robertovi, Trébon, koji je pripadao Savaryovima. Zatim Hinzal, koji poput Bréottya stoji na strmoj obali penmurskoga ribnjaka, odakle se u doba vršidbe znala dizati slama u zrak u pahuljicama, koje se brzo gube. A te su pahuljice bile fine, poput pjene valova, koja se lomi o brodove, ta mornarska gumna. One večeri sve je to počelo da se odmara u vjetru, koji obično duše u onome kraju, ali mu ne nanosi nikakve štete. Nekoliko oblaka dima spuštalo se na oranice i čovjek ih je lako mogao slijediti pogledom, jer su bili sivi, a zemlja crna. Čuo se samo jedan šum, jedan jedini, i taj je dolazio sa sjevera. Bio je to šum vlakova, koji su išli prema Questembertu, noseći municije, živeža i ljudi. Rat se nastavljao, a trajao je već sedamnaest mjeseci. Ivan Maguern opazi tada povrh polja i kuća visoke zrake nekog svjetionika, koji je kosio nebo. Bilo je naime došlo vrijeme, kad se upaljivao daleko, vrlo daleko, veliki svjetionik Goulphar, na otoku Belle-Isle. Spuštala se noć.

Čovjek ponovno prihvati uže, što je bilo svezano o rogove junice, i sađe niz pašnjak. Išao je neko vrijeme seoskim putem, a

zatim je udario poljskom stazom. Pridižući ograde, da životinja uzmogne proći, stigao je tako do kamenite visoravni, koja omeđuje i sadrži u sebi vodu dvaju potoka. Ti su potoci silazili od Questemberta i sačinjavali su pravo jezero s veoma strmom obalom. Zvali su ga penmurskim jezerom, a to u bretonskom jeziku znači: jezero morske glave. Pred seljačkom kućom visoravan je bila pokrita golom ledinom. Sasvim na kraju ledina se počela spuštati prema vodi, koja se nije vidjela. Tamo se dizala kita grmova savitih od vjetra i skretala je staza, koja je zatim vodila ravno prema dvorištu kuće. Ova je stajala s lijeve strane, a bila je duga i stara, nagnuta prema ribnjaku i posve tamna u taj kasni sat. Sve je bilo tamno osim jednog prozora u gornjem dijelu kuće, iz kojega su izlazile zrake jedne svjetiljke. Ivan pritegne uže, o koje je bila svezana junica, i prihvati ga sasvim blizu roga, da junica ne bi pala, jer tlo je bilo pokrito kojekakvim kamenjem i gnojem, tako da se potipala i omicala. Prošavši dvije trećine zgrade, gurne šakom krilo na vratima staje. Kad je gospodar u nju ulazio, zaokupio ga je miris životinja i njihovo kratko mukanje, što je odavalo, da su se probudile i bile uznemirene s toga pohoda. On je dobro znao, da se prazno mjesto nalazi iza volova i krava muzara. Zato je tapkajući odveo nedavno kupljenu životinju prema kraju staje. Privukao ju je do drvenih jasala, na kojima su bile pričvršćene ljestve za sijeno, i ondje ju je privezao za vrat i zatim izišao.

Čim je lupa njegovih drvenjaka, što su udarali o prag rasvijetljene sobe, obavijestila obitelj, da se Ivan Maguern povratio, sva su se djeca digla i glasovi različite starosti rekoše:

— Dobar veče, oče!

— Dobar veče svima! Noć je vrlo tamna, a junica je bila umorna. Mislio sam već, da ne ćemo stići do kuće!

Djeca su sjedila za svojim običnim mjestima s jedne strane stola, nad kojim je visila mjedena petrolejka, ukrašena zaslonom, tako da je svijetlo padalo na stol u gustom snopu. U tom svijetlu sjajila su se mlada lišca poput rumenih i zlaćanih jabuka. Čekala se večera, što su je žene pripravljale. Žene su stajale. Zaustavile su se za čas, dok je otac ulazio. No smjesta su se opet prihvatile posla, čim je otac s umorom sio na gornji kraj stola uza svog sina Gildasa (čit. Žildasa), najstarijeg od sve djece, što su bila kod kuće. Majka je bila čvrsta i još radina starica. Baš se nagnula nad ognjište držeći u desnoj ruci tavu, a u lijevoj vilicu, s kojom je miješala kajganu, za koju uvijek postoji opasnost, da prigori.

Druga u kući po ugledu i starosti bila je Dionizija, žena najstarijeg Maguerna, Pavla. Bila je i ona razvita tijela, ali sva nekud žalosna. Ona je odlazila u obližnju smočnicu i tamo napunjala boce jabukovačom, te ih zatim donosila u sobu i stavljala na stol. Bila je tu napokon i Ana, koja zapravo nije spadala u obitelj, jer je bila kći starijega brata Ivanova, a služavka stričeva.

Stavljala je pred svakog člana obitelji tanjur, žlicu i vilicu i svi bi joj rekli, ustima ili očima, po koju prijaznu riječ: »Dobar veče, Ana! — Ana, daj se malo nasmij! — Znaš, Ana, gladan sam. A ti? — Ugrij malo ruke kod peći, Ana, hladne su kao tanjur!« Tako su govorili maleni. No drugi od sinova Ivana Maguerna, onaj što je sjedio ocu s desne i prvi uz dužu stranu stola, taj se nije šalio poput malenih, pa odmah mišlju prelazio na druge stvari. Gledao je dulje nego li djeca tu djevojku, koja mu je pružala tanjur, žlicu i vilicu, a i ona je opažala dobro, da je taj mladić ljubi više i drukčije nego li ostali.

Ana nije odgovarala nikakvim posebnim načinom na njegov pogled. No kad bi se obraćala, da uzme novih tanjura iz ormara, na njenom bi se licu i protiv njene volje pokazivalo neko zadovoljstvo, što je došla na ovaj svijet i što ima kraj sebe tako veliko prijateljstvo. U posluživanju nije se ni časa zaustavljivala. Bila je starija od Gildasa Maguerna, ali samo malo, a to u onom proljeću života ništa ne čini, niti priječi, da takvu djevojku ipak ljube.

Među stanovnicima penmurske kuće svi su bili zdravi poput korenike, osim najmlađega slabunjavog Aleksija, i u svima je tekla stara, nepomiješana bretonska krv, svježa poput njihove ledine. Uza sve to Ana se isticala među njima kao jedan od najčistijih primjeraka svoga roda. Gledajte je, kako dolazi i odlazi, prikrivajući pod napola zatvorenim očnim kapcima slike svoje mašte, tako da bi čovjek na pogled rekao, da se ta djevojka nalazi u beskonačnoj molitvi. Lice joj je duguljasto, a vrat vitak kao u kakve plemkinje. Boja lica joj je tamna i svuda jednaka, više zlaćana nego rumena. Samo joj se trepavice sjaje, ali sasvim malo, a prosule su se nad njenim očima u ne preveć izbočenom luku. Vrijednost se njene duše pokazuje u njenoj gotovo majčinskoj dobroti, koja se brzo raznježi. No kad je kakva zapovijed, kakva riječ ili kretnja ukućana trgne iz njenog tihog snatrenja, kad otvori svoje velike oči, pune svijetla i mladosti, pa progovori, onda čovjek odmah pogađa, što je čini dragom svima: spremna volja i razboriti, volji podvrgnuti duh. To je djevojka, koja zaboravlja samu sebe. Otac joj reče: »Ana, donesi čorbu«, i ona je donese. Čvrsti Anđelko Maguern joj veli: »Čorba mi nije dosta slana«, i ona odmah potraži sol, koja se nalazi u šalici za kavu. Slabunjavi Aleksije, za kojega bi čovjek rekao, da mu nije više od sedam godina, veli joj: »Ana, meni tri žlice«, i ona je zadovoljna, što može »svome djetetu« dati tri velike žlice čorbe. Ova je naime seljačka obitelj već odavna poprimila gradske običaje, te muškarci više ne jedu iz iste zdjele, već Ana svakom dijeli njegov dio. A ona, Dionizija i sama majka, jesti će kako budu mogle: stojeći ili će sjesti na koju škrinju, pred krevetom, što je ograđen zavjesama. To je kod Maguernovih bio jedan ostatak starih običaja.

Za deset dobrih časova nitko u sobi nije ni pokušavao da govori. Kroz to je vrijeme zapovijedala glad. Čuo se zveket žlica i srkanje čorbe, pa puhanje vjetra pod vratima. U sve se to miješao lavež psa Rabiga, koji bi cijelu noć trčao za zečevima i kunama, a katkada silazio do obale penmurskoga ribnjaka, da tamo lovi tko bi znao šta.

Sve tri žene, što su posluživale obitelj, bile su otprilike jednako obučene: u crne, iznošene haljine, koje su bile obrubljene vrpcama. Bile su gologlave. Njihova kosa, sačinjavajući vrpcu oko slijepočica, bila je spletena u sitne pletenice prema tjemenu. Te sitne pletenice bile su zatim skupljene i stegnute mrežicom i tako se spuštale na zatiljak. No nedjeljom bi čovjek već izdaleka mogao razabrati, da su te žene pripadale dvama različitim krajevima Bretagne. Majka i žena starijega sina pokrivale su glavu na velike blagdane po običaju onoga kraja. To je bila široka vrpca od vezena muslina, koju bi žene spuštale niz obadva obraza, a zatim je savile na desnom uglu u visini uha i pričvrstile ostrag, ali malo poviše, pribadačom. Ana Maguern, njihova služavka, pokrivala je glavu sasvim drukčije. Nešto više čela imala je malu smeđu kapicu, pokritu izvezenom mrežicom, a sve se pričinjalo kao kakav dijadem. Nekoliko nabora muslina pokrivaše ostatak kose, koja je u nje bila plava i obilna.

Kad je Ivan Maguern pojeo svoj dio kajgane i uza to više zalogaja salate, uspravi se, pa će Gildasu:

— Što si radio nakon oranja, kad sam te ostavio, da odem po junicu?

— Ono, što ste mi bili zapovjedili, oče. Odveo sam kobilu kovaču u Muzillac.

— Jesi li jahao?

— Jesam. Naša Riđa dobro korača. Vjetar joj je tako oštro duhao u nozdrve, da je sve kihala.

Mali prasnuše u smijeh.

— Nemojte se smijati, reče otac. Vi u svojoj dobi ne možete neprestano misliti na rat, kako mi to činimo. On nam je neprestano pred očima. Ne mogu više čuti smijeha. Reci, Gildas, jesi li u gradu doznao šta nova?

Mladić je polako i oprezno savio desnicu i tražio nešto po džepu svoga kaputa.

— Čini mi se, da te još boli ruka, zar ne?

— Još malo, ali to će proći. Na povratku držao sam uzde obim rukama. Neko sam vrijeme jašio kasom po cesti, što vodi u Vannes.

Sve u razgovoru rastvorio je neke novine, što ih je bio kupio u Muzillacu. Sve tri žene približile su se odmah stolu. Dionizija je bila prva, a majka odmah do nje. Ana je ostala u tami. U punom svijetlu vidjelo se samo njeno bijelo čelo i dva prama plave kose.

— Evo u tim je novinama sve, a to je naime izvještaj od 20. prosinca 1915.: »Uspjeli nasrtaj na jednu izbočinu njemačke linije u okolici grada Loosa . . .«

— Bože moj, jedan će glas, Pavao je možda bio tamo!

I Dionizija se sva blijeda nasloni na ugao stola.

— Ma nije, nije, dijete moje, blago joj odgovori Maguern. Tvoj muž nije oko Loosa. Taj je grad u pokrajini Artois, . . . On je tamo kod Verduna.

— Ali svuda se biju, a u novinama se samo malo toga pripovijeda . . .

— Pusti Gildasa da nastavi.

— » . . ., koji je omogućio našima, da zarobe 32 vojnika i dvije strojne puške. Ružno vrijeme vlada na cijeloj fronti. Drugih novosti nema.«

Otac je podigao oči prema prozoru, što ga je vjetar tresao. Čuo se plač drva, koje se savijalo, i krik vihora, koji je htio da ga slomi.

— Kad ovaj naš vjetar, prihvati Ivan, stigne onamo, nema više tolike snage. I on se morao previše boriti, pa onda padne kiša. Čini mi se, da je Orgebin pisao ovih dana našim susjedima, da ljudi u streljačkim jarcima propadaju do koljena u blato.

— Pisao je: »do pasa«, Ivane, ispravi ga majka.

— Jest, do pasa. Neki vojnici štoviše nestaju u mekoj zemlji. Neprestano curi voda, a kad nema kiše, onda dođe snijeg, a uvijek se još u to umiješaju i taneta. Kolika je to nevolja tamo, djeco moja!

Djeca su se međusobno pogledavala i čekala nastavak, kao

da se radi o kakvoj priči. Nazrijevala su bol u prignutim licima. Dionizija već nije mogla skrivati svojih suza, pa se zato povukla prema kraju sobe i tamo sjela na škrinju pred svoj ograđeni krevet. Stari Maguern sklopi na stolu svoje dvije zaslužne ruke, uvijek spremne da prikladnom kretnjom poprate njegove riječi. Bio je to čovjek duboke vjere i bol bi ga smjesta poticala na molitvu, kao da se radi o kakvoj zapovijedi. Htio je dovršiti pripovijedanje onoga događaja. Znao je dobro, što se dogodilo njihovim susjedima. Prekjučer su ga mogli vidjeti, gdje kraj svog štaglja razgovara s bratićem svog prijatelja i vršnjaka, sa starim Trébestanom, koji je već bio prestar za vojnu.

— I mladež, prihvati ponovno, mora poznavati bijedu našeg vremena, da time što bolje moli Boga, da nam oprosti. To se ne postizava odmah, niti samim riječima, jer Bog gleda naše srce.

Djeca i stariji napeto su promatrali Maguerna, koji je sklapao ruke.

— Čujte dakle, što je Orgebinov sin javio u svom pismu. Prolazio je nekim putem, koji je sav bio izrešetan rupama od granata, a vrijeme je bilo slično ovom, što sada vani vlada. No još i gore, jer kiša je gusto padala i njene su kapi svuda dopirale. Bilo je tamno kao i sada i drugovi su bili slični drveću iz mlade šume, koje je posve blizu, a ipak se ne vidi. Odjedamput neki vojnik kraj Orgebinova sina padne na lice, a Orgebinov sin skoči na stranu, gdje je zemlja bila ravna. Poviče mu: »Stjepane, gdje li si?«, a ljudi, koji su za njima dolazili, zaustavili su se. Nagnuvši se učinilo mu se, da vidi ruku, koja se pružala u zrak, a držala je još pušku. Činilo mu se, da je čuo glas, koji je dozivao: »Spasi me!« i stao je mahati rukom nad tim blatom. No Stjepan Vandour je već bio propao u svoju rupu. Nestao je u njoj sav: trup, ruke, puška, pa otvorena usta, koja su još vikala za pomoć. Drugovi su jedino mogli opomenuti stražarsku smjenu, koja je dolazila za njima, da prođe uz rub Stjepanova groba. To je sve, što su mogli učiniti za pokojnika. Bilo je dakako i takvih, koji su se pomolili za susjeda, kako to mora činiti svaki dobar kršćanin i kako ćemo i mi odmah učiniti.

Jecaj Dionizije Maguern, koja je sjedila kraj kreveta, nije svratio na sebe ničije pozornosti. Sva djeca, majka i služavka, svi su pazili samo na Ivanovo lice. Ovaj je bio podigao glavu i gledajući ispod svjetiljke, koja ga je jasno osvjetljivala, nastojao je da vidi, kako se suprotni prozor trese pod udarcima vjetra. Ostali su promatrali te zatvorene usnice, koje su im rekle novost i sada se

počele na obim uglovima nekako spuštati, jer ocu je bilo skoro da zaplače. No on je imao veliku vlast nad samim sobom. Rastavio je svoje ruke i prošao prstima po malim čupercima sijedih vlasi, svojim »zečjim šapama«, kako bi ih sam nazivao, koje su mu bile uz uši. Učinio je to tako, kao da je odanle htio potjerati dvije muhe, a zatim reče:

— Kad moj sin Gildas bude odlazio, nadam se, da će vrijeme biti ljepše. Što sam ja u svom životu već vidio ružna vremena, što li sam ga vidio! A ipak je i ono prestajalo, a da nijesmo znali zašto. Bog je to htio. Pomolit ćemo se dakle sad odmah za Stjepana, druga Orgebinova sina.

I digao se.

Jedan čas nakon toga svi su klečali na neravnoj i tvrdoj utoptanoj zemlji, koja je sačinjavala pod sobe, a bili su okrenuti prema ognjištu, gdje je umirala žeravica, još po koji puta oživljavana dahovima vjetra, što je s bukom prodirao u dimnjak. Nad kaminom visjelo je raspelo.

One je večeri predmolio otac. Na koncu su se dodavale čitave litanije imena obiteljskih zaštitnika, ubrojivši ovamo i posebnog zaštitnika sestrične i služavke Ane. Pošto je već bio izgovorio uobičajena imena, Ivan Maguern nadoda:

— Sveti Stjepane...

— Moli za njega! — odgovoriše glasovi.

Pridodao je još i one zazive, koje bi govorio samo koji puta, na velike dane:

— Naši pokojni preci...

— Molite za nas!

— Sveci velikog rata...

— Molite za nas!

— Neka nas sve Bog čuva!

— Amen!

Nato su se digli. Momci su otišli u sobu na desno, koja je bila uza staju. Dionizija i Ana su ostale u sobi, gdje je svaka imala zastorima ograđeni krevet, što je stajao nad škrinjom iz povoštena drva. Dvoje starih otvori vrata s lijeve i uđe u tijesnu i nisku sobu, osvijetljenu samo posve malim prozorčićem. To je bila njihova soba, otkada im se oženio najstariji sin. Žalosne li večeri! Tako je negdje moralo biti u seljačkim kućama u doba Ivane d'Arc, kad su oci govorili djeci o velikoj bijedi francuskoga kraljevstva.

Ivan Maguern je jedva upalio fenjer, što je često služio ocu i majci mjesto svjetiljke, i stavio ga na drvenu škrinju, koja je stajala duž zida, kad ga majka Maguern upita:

— Ivane?

— Što je?

— Ana ti nije ništa rekla?

— Ne.

— Ne usuđuje se. Meni je govorila, da će sutra ujutro biti ovdje njen otac.

— Neka mi ne ulazi u kuću! Osim, ako mi ne dođe, da mi plati onih pet hiljada franaka, što mi ih duguje..., neka mi ne ulazi u kuću!

— Šta ćeš, tvoj je brat siromašniji nego ikada. Sirotica Ana mi je plačući pripovijedala, da je prodao jednu od svojih crnih krava.

— Prema tome ih ima samo još dvije! Ne će proći niti jedna godina i on uopće više ne će biti seljak, to ti velim unaprijed. Uzalud živi u kraju, gdje bi sva žitorodna zemlja mogla stati na most jednoga broda, uzalud ima gospodara, koji je dosta dobar, kad trpi takva zakupnika, jer čovjek ne može zasluživati svoga kruha, ako živi kao on, koji samo lovi ribu i ide u lov bez dozvole. Ponovno velim, da ne ću da mi brat ulazi u kuću!...

— Posljednji puta već nije ušao. Reći ću Ani, da ti ne ćeš...

Ivan je već bio skinuo kaput, raskopčao i svukao prsluk i stavio ga na stolac, a njegova je žena još uvijek nepomično stajala pred njim naslonivši se o zid sobe. Stijenj fenjera zaplamsao bi koji puta, premda je dobro bio zaštićen staklenom kuglom. Zavijanje vjetra postajalo je neprekidno.

— Bura nad Bretagnom i kiša za naše vojnike, tamo daleko, prihvati Maguern. A što ti je, Marijo, da se ne svlačiš?

Ona okrene glavu prema prozorčiću, gdje je zviždao vjetar:

— Zato, čovječe, jer sam ostavila na ledini par nedavno opranih plahta, ali samo jedan par. Još nije bio posve suh. Dobro sam pričvrstila uglove, i vjetar ih sigurno ne će razvezati...

— Pa tko onda? Ostavi sada te tvoje plahte. Otići ćeš po njih sutra.

Budući da se žena još uvijek nije maknula, Ivan sažme ramenima i reče osorno:

— Znam, što je na stvari! Bojiš se, da sutra ujutro moj brat Corentin (čit. Koranten) ne prođe onuda prije negoli ti dođeš. Mani se sada toga, vrijeme je da se spava.

Pogodio je njenu misao, i ona je tada počela da se svlači. Nekoliko časaka nakon toga svi su stanovnici iz Penmura, u općini

Muzillac (čit. Müzijak), spavali, a vani je bijesnila bura. Bacala je morsku pjenu do sto metara daleko od obale. Savijala je omorike razasute po vrhovima, kojima se korenje pružilo po zemlji poput mreže. Da ga ne iščupa vjetar, to se korenje još povezalo za žilave stabljike žutike i žutilovke.

Žena Pavla Maguerna budila bi se koji puta zbog onoga razgovora kod stola. Smjesta bi njena misao odlazila daleko, u one krajeve, gdje su ljudi ratovali. Mlada žena trebala je dobar sat šaputati u besanici različite molitve, prije nego što je opet zaspala.

Ana, sestrična i služavka, mislila je na sutrašnji dan. Vidjela je u duhu oca, kako dolazi na malim kolima kakva prijatelja ili samilosna putnika, što ga je susreo na cesti. Vidjela ga je, kako sa svojom kćerkom tumara oko njihove kuće u Penmuru, kamo nije smio da uđe. Pomišljala je također, da je Božić već posve blizu i kako je za taj dan nešto kupila, što će sve iznenaditi. Radilo se o nekoj odjeći, koja ju je imala učiniti ljepšom od svih djevojaka, što ih ima Muzillac (čit. Müzijak), Ambon ili Billiers. Nitko nije znao, kakvu je smionost učinila. Sam Gildas bio je isto tako neupućen kao i svi drugi. A ipak je zbog njega i jedino zbog njega bila kod trgovkinje s cijelom svojom prištednjom u džepu. Mali je svežanj bio tu u sobi, u škrinji pod ograđenim krevetom, zamotan u svileni papir i povezan ružičastom svilenom vrpcom. Uspjelo joj je, da ga unese u sobu u času, kad nije bilo nikakva svjedoka. Kavav li će to biti užitak, kad razveže vrpcu i raskiti onu tkaninu, tako skupu, da je se niti jedna kći bogatih gospodara nije usudjela kupiti! Samo su se dvije o nju cjenkale. No što joj je stalo do troška, ako je Gildas prije odlaska pronađe lijepom i reče joj koju riječ o ljubavi, riječ, što je dosada još nije rekao? Ona ga je jako ljubila. I to je bila tajna, ali samo napola. On nije mogao a da ne opazi, da ona misli samo na njega. Od svih stanovnika Penmura ona je jedina one noći zaspala s posmjehom na licu.

Za nju nije bilo bure.

II

OTOČANIN

Jedva što je svanulo, Ivan će svojoj ženi:

— Ne idi jutros po plahte. Uzet ćeš ih, kad moj brat već bude ostavio ovaj kraj.

Žena Pavla Maguerna i služavka bile su već pri poslu i čulo se lupkanje njihovih drvenjaka. Ivan prijeđe u susjednu sobu, te reče Ani:

— Uzmi sa sobom cijelo stado i povedi ga na pokrajnu ledinu. Čuvat ćeš ga kao kad si još bila posve mlada, a vrati ćeš se tek oko podneva.

Shvatila je, da joj je time bilo dopušteno, da se sastane s ocem na ledini, i odvela je stado. U njemu je bilo dvanaestak životinja nanteške pasmine, volova, krava i telića, a sve su imale plavu dlaku, a ne crnu i bijelu, kakvu imaju životinje bretonske krvi. Toplo se obukla privezavši na crnu haljinu pregaču od dobre sive vune i ovako opremljena dohvati kraj slamnjaka oveći štap, te otvori vrata staje. Spuštala je redom užeta i lance i pjevala pri tome imena volova, krava, i junica, što ih je znala napamet kao očenaš, da svakom objavi, da je danas ona čuvarica. Postavši tako slučajem pastirica, pošla je za raštrkanim stadom, a kad je uspinjući se dvorištem došla do ograde od drveća i grmlja, pusti stado da se raziđe po goloj ledini, koja je pokrivala visoravan, jednu od najviših točaka onoga kraja. Bila je to siromašna zemlja: razdaleki i kratki čuperci vrijesa i žutike i među tim malim otocima zelena trava. Bilo je osam sati izjutra. Još se nije mogao vidjeti nitko da prolazi. Po nebu, što ga je noćni vjetar očistio od sivih oblaka, prolazili su još hladni zapusi. Bili su to ostaci bure, koji su sada trčali za njom. Ana je sjela na neki granitni kamen, kojih je bilo više na ledini, a kad se i njen pas Rabigo smjestio njoj uz noge, stala je plesti.

Muškarci, to jest Gildas, Anđelko i otac, krenuli su stazom, koja je zaobilazila donju stranu kuće, išla jedno stotinjak metara po višem dijelu strme obale, te izlazila na najbolje penmurske njive. Bila je tamo duboka tamnocrvena zemlja, obogaćena svim skrhanim i istrulim korenjem, svim sagnjilim lišćem, što su joj ga ostavile stare prokrčene ledine. Ondje su muškarci počeli da oru. Otac je bio za plugom, a Anđelko je za njim teškom lopatom razbijao grude udarajući ih katkada ploštimice, katkada opet oštricom. Gildas je vodio volove, ali samo dva, jer se Ivanu, koji bi uvijek štedio svoje životinje, činilo, da je to dosta za obradbu one lake zemlje na njivi nazvanoj *les Quatre Journées*[1]. Upregnute životinje morale su sporo ići. Goničev glas, koji je pjevao imena volova, uspinjao se samo od vremena do vremena na ledinu: »Garonja! Šaronja!« Čulo bi ga se osobito, kad bi na kraju brazde uprega morala skrenuti na desno ili na lijevo: »Stu, Garo! Ho, Šaro!« A tamo gore na ledini velika i lijepa djevojka ljubila bi svaki puta vjetar, koji joj je donio pjesmu, a da nije na to ni mislila. Srce joj je bilo napola sretno. Čekala je oca. I otac je došao.

Došao je, a da ga nije najavio ni najmanji šum. Pas Rabigo, koji je ležao na travi, s njuškom na svojim ispruženim capama, otvorio je samo svoje crvenkaste oči i nije još dospio ni da zareži, a visoki Corentin Maguern već je stajao za Anom.

— Dobar dan, kćeri moja!

Digla se mladenačkom i brzom kretnjom, a da nije prestala plesti. Zaustavila je samo svoje igle dok se okrenula ocu, da ga zagrli. Corentin Maguern zagrli je čvrsto svojim rukama ljubeći joj oba obraza. Činio je to prije svega zato, što je ljubio svoju Anu, a zatim, što je bio ponosan s te djevojke i što je u njoj vidio — a da te misli nije sasvim jasno poimao — jednaku bretonsku narav i lijep uzrast, kao što su ga imale svetice na Kalvariji u mjestu Forest de Fouesnant.

— Dobar dan, oče! Pisali ste mi, da ćete doći prije podne, no ja vas nijesam očekivala tako rano!

Čovjek je malo uzmaknuo, da je bolje vidi. Vjetar je neprestano brzao.

— Znaš, Ana, za mene nema određena vremena. Meni samo slučaj zapovijeda. Dođem, kad mi to sune u glavu, a isto tako opet i odem. Sreo sam trgovca s jajima iz Surzura, koji me je poveo u

[1]) Četiri dana.

svom automobilu. Ostavio me je s mojim kotačem kilometar odavde, i eto me sada ovdje.

Ana pogleda prema strani, s koje je otac bio došao, i vidje stroj položen na džbun žutike.

Zatim su sjeli na tri koraka jedno od drugoga, da razgovaraju. Smjestili su se na stoljećima izlizano kamenje, što je na onome mjestu probijalo iz tla. No prije nego što je sio, Corentin se Maguern okrene prema kući svoga brata, prema napola sakritoj kući, kamo njemu nije više bilo slobodno da uđe.

— Jesu li svi zdravi?

— Jest, svi.

— Dionizija još nema svoga djeteta?

— Ne. Očekuje ga za konac ožujka.

— Tri mjeseca u ratno doba, to je mnogo.

— Zašto to velite, oče?

— Ni za što. A tko će odgojiti to dijete? Zar opet ti?

— Možda.

— Ta reci: sigurno! Majka mu baš nije vrlo odvažna, a žena moga brata počinje starjeti. Sve će opet ostati na tebi: morat ćeš pripravljati bočice s mlijekom, prati pelenice, ljuljati zipku, tjerati muhe po danu i brojati sate po noći, kad djetešce viče, tko bi znao zašto. Već sam ti rekao, da svi iskorišćuju služavku.

Djevojka stavi na koljena kraj klupka vunice pletivo i igle. Zatim ostane nepomična. Njeno sitno lice poprimi takve crte odlučnosti, da se izraz mladosti na njemu pričinjao umanjenim. Snažna volja, koja se iznenada probudila, pojavi se u riječima, što ih je odgovorila, u načinu, kojim ih je naglasila, i u svijetlim i široko otvorenim očima Ane Maguern:

— Meni je posao drag!

Bilo je u tom odgovoru još nešto drugo osim očitovanja volje: potajni izazov i neki prigovor.

Čovjek je razumio. Ostali su na ledini dugi jedan čas, a da nijesu ništa rekli, gledajući jedno drugo, ona vrlo uspravna, a on pognut naslonivši ruke na koljena i držeći štap božikovine.

Bio je to čovjek dosta lijepa lica, još viši negoli mlađi mu brat, ali vrlo mršav. Tijelo mu je bilo sam kostur, pokriven kožom smeđe boje, koja je već prelazila u zelenu, kako to biva kod ptica, što žive na vodi. I on je nosio pusteni šešir s pridignutim krilima i optočen baršunastom vrpcom. Nosio je također kratak prsluk s dugmetima od roga. Prekratke hlače, koje nijesu pokrivale visokih cipela s izgaženim petama, bile su iz vrlo čvrstoga sukna s bijelim

i modrim prugama, kakvo se nalazi samo u Bretagni. Duguljasto lice davalo je tome Corentinu izgled starog bretonskog ustaše, koji svojom borbenom vanjštinom ne širi pouzdanje oko sebe. A svijetle, nemirne i brze oči govorile su o tom čovjeku još i to, da je sposoban da nekoga prevari, ali ne da se koga boji. Bilo je u njemu nešto od umjetnika, sanjara i strastvena glazbenika. Međutim nitko nije čuo, da bi Corentin Maguern pjevao kakvu pjesmicu, što bi je sam spjevao, niti je tko vidio, da bi stavio svoje prste na tipke harmonike. Više misli došlo mu je na pamet, kad je shvatio, da ga je njegova kći osudila. Mogao se braniti, ispričati ili razljutiti. Činilo mu se zgodnijim da se pokaže neuvrijeđenim, pa zato pusti da prođe nekoliko časova, pogleda životinje iz stada, koje su se razišle tražeći trave, pa reče lutajući naokolo pogledom:

— Kod mene bi, Ana, imala manje posla . . .

I jer se sjećao, da je u nje živa savjest, nadoveže:

— I možda bi učinila svoju dužnost, kad bi se onamo vratila.

Djevojka, koja je opet bila prihvatila svoj rad, pokretom glave dade niječni odgovor, a da nije podigla očiju. A budući da je u istom času prolazio s vjetrom preko ledine povik upravljen tamo dolje na velikoj njivi volovima pri oranju: »Stu, Šaro!«, Ana ponovi svoju kretnju još odlučnije.

— Imao bih pravo da ti zapovijedam, prihvati Corentin, da nemaš svoje dobi — htio je reći: »da nijesi punoljetna«, — no ti nijesi više dužna da me slušaš, zakon je uza te. Ali, jer imaš srca, trebala bi se smilovati svome ocu. Reći ću ti neke novosti o kući, u kojoj si odrasla: ja sam sada u njoj sam.

Ana podigne oči. Uzrujana kao i on, ona zapita:

— A moja braća?

Na daleko među niskim džbunovima žutike bi se bio mogao čuti porugljiv smijeh Corentina Maguerna.

— Tvoja braća? Ta zar se više ne sjećaš, da je stariji ove godine dorasao do vojne službe? Pozvali ga u Brest i sada je u mornarskoj školi. Skoro će se ukrcati na koji državni brod.

— A mali?

— A maloga, koji je veći nego ti, nijesam mogao zadržati. On je od moje krvi i ne zapovijeda mu se lako: otišao i on!

— Gdje je?

— Ta u mornarici! A kamo bi ti htjela da pođe čovjek, koji stanuje, gdje sam ja? Zemlja nas ne drži za noge! Jednoga je jutra došao da mi javi, da je potpisao ugovor i da će se ukrcati. Radi na

nekom ribarskom brodu, na debelom moru oko Bourgneufa, kad je to moguće. Ali sada i ribari ratuju. Oni dižu mine. A ja sam sam!

— Siromašni oče!

Anino se lice raznježilo. Pod smirenim lukom obrva njene su nepomične oči pozorno gledale promjenu izraza na očevu licu. Nasmijao se smijehom ironije i srdžbe, kad je rekao: »Ja sam sam!« Zatim je taj živi njegov pogled potamnio. Uspomena sretne prošlosti, neka nepoznata duboka žalost svladala je na čas onu odličnu i podrugljivu ćud, što ju je izvana pokazivao. Podigao je desnom šakom štap od božikovine i zabio ga tako žestoko u zemlju, da je željezni vrh nestao u tlu ledine i za njim cijeli pedalj drva, a štap je sav zadrhtao, kao da je životni sok ponovno prolazio njegovim žilicama. Ponovno reče:

— Sam!

Možda je pomišljao na to, kako je sam kao ovaj štap, bez grane i bez korena. Činilo se, kao da se vraća iz daljine i kao da je zalutao s puta, kad je nakon neke šutnje opet prihvatio:

— Kad si otišla, ima tome pet godina, majka ti je još živjela . . . Ja sam nastojao da vodim kućanstvo i da u isti mah radim na gospodarstvu. Sinovi su mi pomagali. Otprilike smo mogli posvršavati posao. Susjedi su nam se rugali, što kuhamo. Sada dolazi neka žena otočanka, da mi spremi postelju i učini malo reda u kući . . .

Zlobni nervozni smijeh pridigne oba ugla muškarčevih usana i utisne mu na obraze male valiće u polukrugu, koji su brzo nestali.

— Ti shvaćaš, Ana, da osobe, koje se mogu naći da rade po pola dana tri sata prije podne i dva sata poslije podne, kod starca, koji nema novaca, nijesu baš iz najčestitijih krugova.

Ana vrhom palca učini krišom znak križa nad svojim srcem, jer su joj ove riječi zadavale bol. On je opazio njenu kretnju, pa nastavi:

— Baš zato bi se morala vratiti onamo, gdje sam ja.

No odgovor mu je došao bez najmanjeg oklijevanja:

— Ne, oče, moje je mjesto ovdje.

Pjesma, što je upravljala oranjem, digla se s njive *les Quatre Journées:*

— Stu, Šaro!

Poduprijevši se tako obim rukama o štap, čovjek ga jednim zamahom digne. I stajao je onako visok, čudan i nezadovoljan, tri koraka pred kćerkom, koja se također bila digla

RKT ZAGREB

— Zar odlazite, oče?

— Još ne! Ne nadaj se tome! Pođi sada i donesi mi milostinju, kad te već ne odvodim sa sobom!

Ana je sva problijedila. Gildasov je glas ponovno prošao u brzom zraku.

— Čekam te, reče otac. Zaslužuješ dosta u toj kući...

— Ne toliko, koliko vam se čini, a zatim imala sam nekih troškova...

— Sigurno za haljine!

— Pogledajte, kako sam obučena!

— A sve, što je na mome tijelu osim hlača, sve sam to imao već prije deset godina! Ti si dužna, da mi daješ potporu. To je sveta dužnost! I tvoja mi braća po nešto šalju. Deder segni rukom u svoje skrovište, tamo za izvezenim maramama. Ili pak zatraži novaca u moga brata. On ti ih duguje, a meni su potrebni. Ako ih ne doneseš, napravit ću graju!

Djevojka podigne ruke, kao da odbija prijetnju, i brzo pretrči onih pedeset koraka ledine, koji su je dijelili od skupa hrastića i žutike, gdje se skrivala kuća. Sišla je izgaženom stazom, prešla preko dvorišta i ušla u kuću.

Kad se deset časaka nakon toga povratila, kotač nije više bio na istome mjestu, točkovima prislonjen o grm. Otac je bez sumnje odveo stroj naprijed, dalje od krava, što su pasle, i ondje ga zacijelo prislonio velikim onim grmovima, koji su na visoravni dijelili jednu nedavno posijanu njivu od ledine. U svakom slučaju Corentin Maguern bio se vratio na isto mjesto, gdje je malo prije razgovarao sa svojom kćerkom.

U desnoj ruci Ana je nosila svežnjić novčanica po pet i deset franaka i različitih kovanih novaca, a sve je bilo zamotano u komad sive vune, stegnute uzicom.

— Ima svega sto pedeset i jedan franak, reče mu. To je sve što sam imala.

— Ta za koga onda trošiš svoj novac? — zapita čovjek, pružajući ruku.

Stavio je svežnjić u džep svoga kaputa, i još ga je tri puta utisnuo, kao da nabija staru pušku.

— Sad bilo koliko bilo, ipak je to za siromašnoga starca i zato ti zahvaljujem.

Svoj štap od božikovine bio je objesio o zaglavak desne ruke. Promatrao je neko vrijeme svoju kćer, koju su hod i zabrinutost oživjeli. Nastojao je da tako pogodi »za koga« je trošila svoj novac.

No Ana vladajući sama sa sobom, svojim očima jednako kao i svojim riječima, podnosila je pogled, kao što zid prima sunce.

— Stu, Garo!

Riječi su još jedamput prošle preko ledine i Ana se nije od njih pokazala uzbuđenijom od kojega žutilovkina lista, pružena prema vjetru. Corentin se na koncu nasmije, a tako bi često činio, da se izvuče iz neprilike. Privukavši k sebi kćer poljubi je za oproštaj.

— Poštenja mi, Ana, ti si lijepa djevojka! Ako bi ti možda došla želja, da se udaš za kakva kapetana obalne plovidbe ili štoviše i velike plovidbe, jer to se jednako ulovi, samo se povrati na otok. Uvijek se može naći koji od njih, gdje luta po putevima! Do viđenja! Kad ne budem imao više novaca, vratit ću se opet!

Mašući svojim štapom krenuo je brza koraka puteljkom, što su ga prema sredini ledine izgazile noge ljudi i životinja. Brzo je nestao. Ana krene prema kući. Na mjestu, gdje se gustik drveća i grmova diže poput velikog, okruglog šešira na obranu kuće, ona opazi, da one dvije plahte, što ih je njena strina ostavila ondje cijelu noć, više nisu pokrivale okrugle grmove žutike uza stazu. Pomisli, da ih je uzela Marija Maguern. No jedva što je ušla u dvorište, začuje gdje je baš zove domaćica.

— Jesi li ti, Ana, složila moje plahte?

— Nijesam, strino.

— Nema još pola sata, što mi je Armandina, koju sam onamo bila poslala, rekla, da ih je još vidjela. Gdje li su sada? Trebala sam joj reći, da mi ih donese, mjesto da sam htjela sve sama učiniti. Gdje li su sada?

Podizala je ruke i ne htijući reći svoje misli udaljivala se brzo prema kokošinjcu. No dvije druge osobe čule su, što je rekla, i razumjele ono, čega nije rekla. Mala jedanaestgodišnja Armandina, što ju je malo prije spomenula, pojavi se na pragu vrata okrenuta prema majci, no videći također Anu, koja je dolazila, ona reče okrećući pridignuti ugao svoje pregače:

— Možda ne bismo morale tražiti vrlo daleko, da nađemo plahte...

Majka joj nije odgovorila, nego otac, koji se vraćao s oranja i ulazio u dvorište stupajući pred upregnutim volovima, a s njima Gildas i Anđelko. Podigne glavu i nezadovoljan poviče, da nikome nije mogla umaknuti njegova pouka:

— Zlo je to, što govoriš, Armandino! Ne, ne treba ih tražiti,

osobito ne u ratno vrijeme. Ta ima toliko bijede u svijetu! Kad bi se našle ukradene stvari, trpio bi od toga dobar glas bližnjega!

U dnu dvorišta majka je Maguernova otvarajući živadi vrata pridigla desno rame više nego što je bilo potrebno, jer ona nije bila tako popustljiva kao njen muž. No ovaj nastavi istim jakim glasom zato, što je Armandina nešto nerazumljiva mrmljala, a i zato što su dva odrasla sina, Gildas i Anđelko, dolazili prema vratima staje i što su mogli nešto razumjeti od onoga, što je rekla mala:

— Slušaj još i to, Armandino: ne mogu uvijek davati novaca, ali ako hoću dati za milostinju moje plahte, nitko ovdje nema prava, da se tome protivi!

I stao je ispregavati životinje sa Gildasom. Ovaj nije svega razumio, pa zato upita:

— Što li je to govorila?

— Ništa, sinko, ništa. Djevojka, što previše govori, ne treba vas ništa čuditi!

Ručak je bio žalostan, a stoga i kratak. Istom prema koncu, kad je slabunjavi Aleksije bio rekao: »Sutra je Badnjak, mama mi je obećala, da ću ići na ponoćku«, palo je odjedamput mnogo riječi, ali bez većeg značenja. Dvoje najmanje djece htjelo je naime po noći otići u Muzillac, a roditelji su se pričinjali, kao da se opiru toj njihovoj želji, samo da radost bude puna i preobilna, kad pristanu. Odlučilo se, da će sva obitelj na kolima otići u grad. Krenut će na prvi glas zvona, a Dionizija će s Anom čuvati kuću.

III

RAZGOVOR NA LEDINI

Sutradan dakle na prvi glas zvona, usred hladne noći, kola su bila puna, svjetiljka zapaljena, a kobilu je Gildas nasred dvorišta čvrsto držao za uzde. Gildas je bio rekao: »Ja ću prevaliti put na kotaču i stići ću skoro u isto vrijeme kao i vi.« Rekao je »skoro«, jer je znao, da životinja, kad se dobro najede zobi, silnom brzinom vuče kola i da je očev bič pažljiv. Sve je bilo spremno. Videći Ivan Maguern, da Riđa počinje uzmicati, jer ju je čvrsta šaka Gildasova priječila da ide naprijed, na desno ili na lijevo, zapovjedi:

— Pusti kobilu!

Pustio ju je i ona se snažnim koracima uspela na strminu dvorišta, izvlačeći kola iz neravna tla blata i gnoja i udarajući o dvostruko rudo. Vukući kola tako naglo, da su sve skakutala po šljunku uz povike majke i djece Riđa je nestala među grmovima ledine. Zatim je cijeli tovar povukla na put visoravni onim redovitim krokom, kojim je obično išla u dane, kad bi bila dobre volje. Svaki puta, kad bi se željezo njenih nogu i točkova dotaklo kojega kamena na ledini, razlijegala bi se po uspavanom selu buka čekića, što udara, i mlinskog kamena, što nešto krši.

Netko je već izdaleka i polagano počeo da slijedi kola. Zatim se i Gildas, držeći za korman svoj kotač, uspeo na strminu, koja je dijelila kuću od ledine. Prošao je kroza sjenu gustika i izašao idući kroz sploštene grmove žutike na vjetar visoravni. Baš u času, kad je dolazilo k onom mjestu, što ga je nazivao »lijepim putem«, neka sjena, neka žena izađe iz šiblja grmova i pristupi k njemu. Ugovorili su međusobno, da će se ovdje sastati. Ona mu je bila rekla: »Gildas, doskora ćeš nas ostaviti i poći u rat: htjela bih još prije toga s tobom govoriti.«

Pustio ju je sebi na lijevo, a on je prislonivši desnu ruku na ručku kotača nečujno stupao po kratkoj travi na rubu puta i slušao svoju sestričnu Anu, služavku svoga oca. Uštap je bio 21. prosinca, tako da je mjesec još davao toliko svijetla, da je noć bila tek umanjeni dan. Svaki je list imao svoju sjenu. Prolazio je čisti hladan zrak, koji nije savijao niti jedne travke. Možda je još nosio zrnca prašine ili su to bili sniježni kristali, što su padali iz visina, a sada ih vukao sa sobom vjetar, koji je brijao zemlju. Noć je bila puna puncata nekakvih sitnih iskrica. Ana je bila odjevena u svoje radno odijelo i nije nimalo gledala svoga druga. Govorila mu gledajući preda se i prema njivama:

— Polaziš dakle u rat, Gildas, i ja ni na što drugo više ne mislim!

— Ta jest: 3. siječnja, za devet dana, moram biti na novačenju. Da nisam slomio ruke, već bih odavna bio na bojnom polju.

— Ja ne znam, što sam ja zapravo tebi, Gildas. Nije ti bilo još petnaest godina, kad sam došla tvome ocu. Sad si već muž...

On se okrene prema njoj i sve u hodu odgovori:

— Ti si velika moja prijateljica.

— Zacijelo, i nitko od tvojih nije mi pokazivao toliko prijateljstva kao ti. Ali moj otac traži, da se vratim k njemu...

On stane i prihvati je za ruku:

— Ne idi tamo! Ne ostavljaj nas, Ana!

— Ali ti nas ipak ostavljaš!

Nastavila je da hoda, a da ga nije pogledala. Čovjek bi bio rekao, da je unapred u sebi čitala, što ga je imala pitati. Sva je njena duša bila u tome.

— Reci mi, Gildas, ako te Bog očuva i kući se povratiš, je li mi zato govoriš da ostanem, da bi me mogao oženiti? Ljubiš li me zato, da se vjenčamo?

— Mislio sam na to.

Sva je zadrhtala od odgovora. Više od pet dalnjih koraka i on i ona su šutjeli. Čuli su se kako dišu. Ostalo je pred njima još ledine u daljini jedne njive, a sva je bila u svjetlosti. Ana se prvi puta obrnula k njemu i on je vidio taj njen posmjeh sretne djevice:

— No ipak, reče ona, kad se rat svrši i ti povratiš u Penmur, pa ako još budem kod tvojih roditelja, ne ćeš im moći poslati provodadžiju. Doista, kako bi, kad ćemo stanovati u istoj kući?

Mislila je time na običaj, da mladići u društvu kojega prijatelja svadbenog provodadžije dođu djevojčinim roditeljima, a da odmah ne otkriju, zašto su došli.

Oboje se nježno smijalo.

— Čuj još i to: starija sam od tebe.

— Dvije godine, ta šta je to?

— Otac mi je siromašan...

Gildas učini kretnju, bez sumnje da ukloni pomisao i sliku čovjeka pustolova. Bio je tako stare i tako dobre krvi, da ga je boljela sama pomisao, da je itko mogao misliti, da je on prevario Anu Maguern. Njegove oči bile su jednako iskrene kao i njegova usta. Nije drukčije odgovorio, nego samo prestao da se smješi. Živica, što je obrubljivala ledinu i dijelila je od ceste, nije više bila daleko. Putnici, što su prolazili cestom, mogli su kroz male i još posvema mlade grmove gloga i žutike opaziti ono dvoje mladih ljudi, uspravnih i visokih na mjesečevom svijetlu, i obje sjene, koje su bile tako blizu, da su se za njima slijevale u jednu.

Gildas i Ana stadoše i jednakom se kretnjom obrnuše prema kući, od koje su bili pošli. Nije se više vidjela, već se samo moglo nagađati njeno mjesto prema nejasnim vrhovima drveća tamo dolje na kraju nagnutih polja.

— Da mi se sviđaš, Ana, to ti nijesam dosta sakrivao.

— Još uvijek previše!

— Ne, nijesam htio da ti kažem ono, što sam ti rekao večeras. Odlučio sam da te ostavim ne rekavši ti tih riječi. Mogao bih umrijeti u ratu.

— Ne, ti ne ćeš umrijeti, dragi Gildas! Ti ne ćeš umrijeti!

— Mogao bih se povratiti osakaćen i nesposoban za rad, kako se dogodilo već trojici iz Muzillaca!

— Ne, ti ne ćeš biti ranjen! Molit ću se toliko za tebe! Vratit ćeš se onakav, kao što si večeras i ljubit ćeš me još više.

— Zašto veliš »još više«?

— Jer ćeš neko vrijeme biti bez mene.

Nijesu se više usudjeli gledati se. On, jači, nastavio je skoro smjesta, nakon kratkog uživanja u duši, na koje međutim nije pristajao:

— A zatim, Ana,...

— Oh, toga sam se uvijek bojala: zar ima još drugo šta?

Nagnuo se nad korman svoga kotača, da sakrije svoje lice.

— Znaš, Ana, prije nego što sam te upoznao, imao sam jednu misao.

— Za jednu djevojku iz Muzillaca?

— Ne!

— Za jednu iz Ambona? Iz Damgana?
— Ne!
— Iz Billiersa ili od drugud?
— Ne!
— Prepustit ću te njoj! Pođi samo k toj djevojci, što je ljubiš više nego mene! Ne ću te ni natrag zvati!

Izgovarala je te riječi naglo, glasom srditim i tako jasnim, da su je mogli čuti s puta. No u toj noći nitko nije prolazio. Gildas Maguern se uspravio. Okrenuo je svoj kotač i sam se okrenuo prema stazi. Ruke su mu drhatle, a njegovo lice, potpuno rasvijetljeno, i njegove oči, koje su sada gledale Anu, govorile su o teškoj borbi, da joj odgovori.

— Ne, nije to, što ti misliš... To je jedna misao,... i ja dobro znam, da ljubeći tebe ne činim nikakva zla, no vrlo često, kad sam mislio na te, ta me misao prekoravala... Nitko je ne će saznati, no doklegod se bude vraćala, da me uznemiruje, kako to još čini, ne ću ni tebi, Ana, o njoj više reći, ništa više... Možda će otići, kao što je i došla. Samom sebi govorim, da je luda. Ako me napusti, Ana, Ana,... do viđenja!

Stavi nogu na stopalak stroja, sjedne na sedlo i ljuljajući se poput čamca na valu prijeđe u nekoliko trenutaka onaj komadić ledine, koji ga je dijelio od živice. Nije se više okrenuo. Jedan časak, nakon što je bio prevalio nagnuti dio staze, Ana je vidjela jednu sjenu, gdje se udaljuje po cesti.

Sklopivši ruke na prsima kao da se moli, Ana je po svijetloj noći polagano pošla natrag prema kući u Penmuru. Bila je tako uzbuđena, da njene oči pune suza nijesu više vidjele staze, noga joj se spoticala o skupove mlade žutike i njeno staro podrezano korenje. Šta li je htio reći? Onaj, koji je običavao tako malo govoriti, konačno je progovorio i to zato, da opovrgne ono, o čemu je ona mislila, da je posve sigurna. Za onih pet godina, otkako je živjela uz njega, bilo je dosta znakova, koji su pokazivali, da taj veliki dječak voli više nju negoli druge i da nije nikada sretniji, nego kada može biti s njome. Bili su to doduše samo znakovi, istina je: neki izraz zadovoljstva, čim bi je opazio, neki posebni način, kad bi je pozdravljao, pogledom ili rukom, pa zatim maleni kojekakvi darovi, što bi joj ih kupovao po proštenjima i ona revnost, da joj pomogne, kadgod bi mogao da je poštedi od kakva napora.

Tužeći se pomicala je usnice: »Pa i jučer, kad mi je strina Marija naložila, da donesem tri kabla vode za bolesnu marvu u staji, on je potrčao da mi pomogne i stigao na bunar prije mene.

Okrenuo je tri puta kolo, što kod svakog okretaja viče: Hi, ha, hi! Hi, ha, hi! Ja sam spuštenih ruku slušala tu pjesmu, a on se smijao i gledao me. A sve je to imalo reći ovo: što sada činim, ne bih činio ni za jednu drugu, Ana Maguern, sestrično moja, prijateljice moja. A kad se netko tako smije i traži zahvalu u očima jedne djevojke, pa kad je taj dotični još pošten kao i on i daleko od ženskinja kao kakvo dijete, to znači, da tu djevojku ljubi i da samo čeka godine, kad će joj moći da kaže... ono, što nije rekao. Oh, kako mu je bilo teško da mi odgovori! On je tako pošten, nije htio da me prevari! Njegova misao? To ne može biti ništa drugo, nego kakva djevojka. Sigurno joj se obvezao, kad je još bio sasvim mlad momak i kad još nijesam bila ovdje, te nije znao, što čini. Može biti, da nije iz Muzillaca, Ambona, Damgana ili Billiersa. To je štoviše sigurno, jer on je tako rekao. No možda je iz Vannesa ili iz Sainte-Anne, kamo nikada još nije propustio da pođe na god 26. srpnja... Siromašni Gildas! Žao mu je, što nije posve slobodan, a da je posve slobodan, sigurno bi na me mislio! Nijesam sigurno dala svoje srce čovjeku, koji ljubi drugu!... Jedna žena, koja ga vidi svaki dan i već tako dugo vremena, nije mogla da se prevari! On me ljubi! Još nema prava, da mi to kaže. No reći će mi već... Sutra, kad se budemo vraćali iz Muzillaca i ja budem obučena tako, da mu se svidim...«

Počela se spuštati niz strminu prema kući, što je stajala među drvećem. Stala je i u tami razabrala obrise krova i prozore, od kojih je samo jedan bio rasvijetljen, onaj od velike sobe, gdje je Dionizija sigurno već spavala. I nasmješi se misleći na sutrašnji dan. Božić! Kako bi taj blagdan bio lijep, kad bi on toga dana mogao stati uz prekrasnu Anu, ljepše obučenu nego ikada, ljepše nego ikoja djevojka iz Muzillaca, ljepše štoviše od onih najbogatijih. Oh, ta bila je to prava ludost, ono, što je učinila, ali opet bilo je vrijedno da potroši sav novac zaslužen u jednoj godini, a još i više, samo da mu se svidi i da ga učini ponosnim. Sutra, sutra! Pomisli opet, da »misao« Gildasova možda i nije neka djevojka. Tko bi znao, možda i njega kao i tolike druge privlači grad ili mornarica? Bretonci rado plove po moru, vole poznavati otoke, tamo daleko, kamo ide sunce, kad je kod nas noć. No brzo mahne glavom, svojom lijepom malom glavicom, i to još dva puta, da dobro pokaže, kako odbija ovakve fantastičke misli. Više Maguerna je ostavilo zemlju, — i ona ih dobro pozna, — no to je bilo zbog nesreće očeve, a možda i na tajni savjet rodbine majčine, one Arzonnaise, koje je i ona kći. Ali Gildas, on je sav prirasao zemlji. Želja za pustolovinom

nije nikada mučila toga mladića, što je ljubio velike oranice, koji je tako vješto upravljao bičem i okretno pjevao poticanje pri poslu, kao ono baš jutros svojim volovima na lijepoj pšeničnoj njivi *les Quatre Journées*, tamo za krovom kuće...

Ne, on se boji da ne umre u ratu i da se previše ne obavezuje i da tako ne ostavi previše čemera onoj, koju je u dnu srca odabrao... Ali sutra, sutra, na povratku iz Muzillaca! Samo ako bude lijepo vrijeme!

Ana je ušla u pusto dvorište. Neki je mačak prelazio preko onoga gnoja, skačući s jednoga kamena na drugi, kako to biva na prijelazima plitkih voda. Pogledala je nebo tamo nad penmurskim jezerom, koje je na jugu. Pogledala je prema zapadu, otkuda dolaze oblaci. Sve je mirno, tek ima malo magle na zvijezdama. Bilo je hladno, a ona toga još nije ni primjetila. Oprezno otvori vrata, gdje je spavala Dionizija. Odsjev žiška malo zatreperi na laganom vjetru, što ulazi i trči prema kaminu. Ana se brzo svukla. Rekla je svoju molitvu žarčije nego obično. Zatvorila je zastore postelje, no oba traka tkanine nijesu se sasvim sastajala i kroz uski onaj otvor moći će da vidi sva lica, kad se budu povratili s ponoćke: Ivana i njegovu ženu, Gildasa, Anđelka, Armandinu i Aleksija.

Prošlo je tako više od dva sata. Prvi znak, da se Maguernovi vraćaju, dao je pas. Zacijelo, cesta nije bila blizu, no vjetrenjasti, okretni, brzi, skakutljivi i obijesni Rabigo imao je fino uho i sigurno je prepoznao buku kotača penmurskih kola između hiljadu drugih, kao i kasanje velike kobile, njegove družice u domaćoj menažeriji. Čulo ga se, kako laje, najprije dalje na dvorištu, a zatim gore na ledini. Čula ga je zapravo samo djevojka, jer žena Pavla Maguerna spavala je u svom ograđenom krevetu. Zatim je opet bilo sve tiho kroz dobrih deset časaka. Kola su jamačno ostavila glavnu cestu i zašla na poprečni put, gdje jedva mogu ići korakom. U dvorištu čuli su se mladi glasovi:

— Bilo je krasno, zar ne, Armandino!

— Meni se najviše svidjela pjesma.

— Koja?

— »Na našim su poljima anđeli zapjevali tu radosnu pjesmu..«

Dijete zapjeva tu božićnu pjesmu. Dvadeset čistih i pravilnih nota poleti zrakom u onoj noći. »Šuti, Armandino, žene spavaju!« Duboki glas očev ušutkao je odjedamput pjesmu. Čuo se i smijeh. Čulo se zveckanje podbražnjaka, jer Ivan je skidao s kobile uzde i stavljao joj uže, s kojim su je obično privezivali u staji. Nečija je ruka oprezno otvorila vrata, dok je u isto vrijeme hrapavi jedan

glas govorio drugu pjesmu, koja nije spadala među božićne pjesme: »Tiho, djeco, tiho! Dionizija i Ana će se probuditi!« Onih pet Maguernova, što su bili na ponoćki, ostali su časak na okupu u sobi. Otac, majka i djeca pristupili su k stolu i popili svaki po čašu jabukovače, odrezali komadić kruha i povukli se žvačući u svoje sobe, stari roditelji na lijevo, a dječaci na desno. U velikoj je sobi ostala samo Armandina, kojoj nije trebalo mnogo vremena da se svuče i uvuče u krevet. S drugima je pošao i Gildas. Anine su ga oči napeto pratile. Bila je zatvorena kao u rešetki u svom zavješenom krevetu, s tijelom nagnutim prema naprijed, nepomična, bez daha. On, Gildas, stajao je između oca i mlađe svoje braće, Anđelka i Aleksija. Razgovarao je s ocem i pošto su oprezno kucnuli čaše, da ne propuste toga običaja, govorili su o upotrebi vremena, kad prođe ova skraćena noć.

— Ja ću, oče, učiniti, kako vi hoćete: čuvat ću kuću ili upravljati kolima.

Stari je časak razmišljao, a Ani, koja je sve čula, izađe krv iz lica i ruku, jer ako Gildas ne dođe na svečanu Misu u Muzillac, »iznenađenje« je promašeno i sva nada propala. Ivan Maguren običavao je slušati dvije Mise u dane, kad bi se pričestio. Ana je to znala. Promatrala je to puno, rumeno lice s kratkim sijedim zaliscima, taj izgled suca, što bi ga imao svaki puta, kad se radilo o kojoj odluci u vezi s blagostanjem gospodarstva. I kad jedamput prosudi stvar, sve je svršeno, jer gotovo nikada nije opozivao dane zapovijedi. Trebalo mu je očitovati, protumačiti, čemu joj je toliko stalo do toga, da Gildas ne ostane kod kuće! Ta tko je i naslućivao sanjarije, što ih je u svojoj mašti činila služavka? Nitko. Ona je barem tako mislila. Nitko, osim možda onoga mladića tako pažljiva, ozbiljna i spremna da bez ikakva prigovora učini ono, što će mu otac sad odmah naložiti.

Ivan ponovno pridigne svoju čašu, popije dva gutljaja jabukovače, te stavi čašu opet na stol i reče:

— Volim, da ti upregneš Riđu. Ona je doduše življa od Crne, no vidio sam, da ti je šaka već ojačala. Ruka ti je ozdravila. Pođi u Muzillac, dječače, jer, kada te jednom uzme rat, ne ćeš više moći pribivati našim svetkovinama. Možda ćeš sada zadnji puta vidjeti našu crkvu, prije nego što se svi ljudi povrate iz rovova.

— Doista bi moglo biti tako! Upregnut ću dakle Riđu i poći u grad.

Zastori zavješenog kreveta malo su se pomaknuli, jer se Ana bila približila. Da se Gildas okrenuo prema dnu sobe, opazio bi tamo

u sjeni sjaj dvaju oka, koja su isprva bila zabrinuta, a zatim radosna, pa ushićena, što je otac dopustio, da se ide u Muzillac.

No on je sasvim sakrivao svoju radost, ako ju je uopće osjećao. U mislima je sigurno već bio među vojnicima. Njegov fini i ponosni profil odrazivao se na zidu, što ga je jedva malo osvjetljivao plamen luči. Njegov se izraz lica ne bi promijenio, da je iznenada bio prenesen u predstražne rovove na fronti u Champagni ili Lorraini. Otac i on već su u mislima prolazili taj put u isto vrijeme i baš zato, što su to činili, šutio je i otac i on. Gildas se malo stresao, kako se tresu oni, što se bude iza sna. Ispio je i on svoju čašu i prilazeći kraj zavješene postelje Dionizijine, pa Anine i Armandinine, samo je diskretno pogledao spuštene i skoro sasvim zatvorene zastore. Činilo mu se, da žene spavaju. Prihvatio je ruku najmlađem bratu, dok je drugi išao pred njim, te pozdravio oca i ušao u momačku sobu. Ivan se uputio prema suprotnim vratima, gdje se bila pripravila za spavanje mala Armandina, koja je baš dolazila u košulji, bosa, spletenih vlasi, da legne u postelju, u treću veliku i najstariju ograđenu postelju, što je stajala do Anine.

Božićna noć pokrivala je sada tihe poljane. Negdje vrlo visoko letjelo je jato ptica, udarajući krilima i pozdravljajući žalosnim krikovima odsjev mjesečine u penmurskim trskama. Nijesu se zaustavljale. Vidjele su i more, snažno more. Još se čuo njihov krik straha ili ljubavi, ali oslabljen. Zatim se činilo, kao da sve spava. Pas nije lajao. Vjetar je kroz pukotine na vratima pjevao pjesmu ljetnoga cvrčka, ali ne tako jako i ne tako često.

IV

BARŠUNASTA PREGAČA

Ono jutro 25. prosinca 1915. bilo je bogato svijetlom. Travka, grm i pupoljak imali su svoju kapljicu rose, koja je neko vrijeme bila na njima kao cvjetić. Sjena, nešto rjeđa nego ljeti, jasno je obilježavala mjesto sunca na goloj zemlji. Vjetar je sasvim bio prestao. More se zacijelo samo slabo gibalo i da je ribarima iz Billiersa došla želja, da na Božić love ribu, sigurno bi složili svoje nepromočive kape i stisnuli ih u dno ladice.

Gildas je najprije s bratom Anđelkom nahranio životinje, a zatim se vratio u kuću i počeo da se oblači za svečanu Misu. Na svome još nespremljenom krevetu u momačkoj sobi rasporedio je svoje najbolje odijelo, odijelo po najnovijoj modi: hlače, prsluk i kaput. Sašio ga je, još nema tome ni dvije godine, krojač iz Muzillaca, koji je radio za mladiće iz bogatijih obitelji. Bilo je skoro pola deset, kad je noseći pusteni šešir izišao i prošao kroz glavnu sobu, da stavi ormu na Riđu. Deset časaka nakon toga majka Maguernova sjedila je već ostrag u kolima, imajući s desne Armandinu, koju je pritiskala veličinom svoga tijela i svojim nadutim suknjama. Gildas je držeći uzde uzalud pucketao bičem, da time zove Anu, koja se još nikada nije tako dugo oblačila. Povukao je sat iz džepa na prsluku i povikao:

— Ana, gdje si? Već te svi čekamo. Već smo na kolima!

Riđa je bila nestrpljivija od njega, pa ju je zato pustio da pođe nekoliko koraka. Tako je dovezao kola baš pred otvorena kućna vrata, na dva metra od praga. Nato se sagnuo, da vidi, je li Ana napokon ipak gotova.

Gotovo u isti se čas uspravio, jer Ana je dolazila.

— Oh, Ana, reče joj, ti mora da si danas vrlo lijepa, kad si uzela ogrtač!

Mjesto odgovora oglasio se za njim prigušeni smijeh, jer Armandina je znala za »iznenađenje«. Ana se pojavi na pragu kuće sva zamotana u neki ogrtač, kakav još nose žene u nekim krajevima Bretagne, kad su u žalosti. Bio je to težak crni ogrtač, što ga je dobila na dar od neke rođakinje iz sela Saint-Gildas de Rhuys, a prišila je na nj tri kopče: jednu dolje, drugu u pasu, a treću pri vratu, da donja haljina bude sasvim pokrivena.

— Deder, popni se sada brzo!

Popela se, ali ne brzo, nego je najprije oprezno otišla na drugu stranu kola. Bila je poput kakve kraljice, kad je sjela uz Gildasa sakupljajući naprijed nabore svoga ogrtača.

— Ajde, Riđa!

Premda je kobila bila izmorena služeći Maguernovima i mobiliziranim susjedima, ipak živo izvuče kola iz dvorišta i udari stazom preko ledine. Trebalo se ugibati kamenju i obilaziti jednogodišnje stabljike vrijesova i žutike. No čim su zaokrenuli na izlazu iz ledine i čim je Riđa počela kasati po cesti, Gildas pogleda svoju susjedu. Ona se smješkala, kako to obično čine djevojke, što imadu kakvu tajnu, a vesele se, što će je skoro moći otkriti.

— Vidio sam nešto crveno, dok si zakapčala ogrtač. Šta je to? — upita je Gildas.

— Već ćeš vidjeti, dragi Gildas, kad nakon Mise budemo izlazili iz crkve.

— Kao i svi drugi?

— Kao i svi drugi.

— Dakle se onda nijesi zbog mene tako uljepšala?

Okrenula je malo lice. Odgovorila je pogledom svojih dugih očiju i malo življim smiješkom, koji je govorio više nego obične riječi: »Ta vidiš, da sam se za te uljepšala, da sam za te toliko potrošila i da sam htjela, da te slika Ane, ljepše iskićene nego obično, prati, tebe, koji odlaziš na ratište, tebe, koga jedino ljubim.«

On ju je dobro razumio i kretom glave pokaže na djevojčinu maramu i na kosu, koju je bila nakovrčala:

— Nije samo haljina lijepa, kako vidim: ti si sva u svečanom sjaju!

— Samo na pola, siromašni moj Gildas!

— Ta zar nije danas Božić?

— Jest, Božić je, ali također i predvečerje našeg rastanka!

Nijesu ništa više rekli. Zrak je bio sladak, da ga piješ, a pogledi u daljinu bili su puni nekih čarobnih sanja. Prve kuće Muzillaca počele su obrubljivati cestu.

Riđu su pokrili vunenim pokrivačem, što su ga stezala dva remena, i privezali su je u staji jedne gostionice iz nižega dijela Muzillaca, tamo gdje prolazi cesta iz Nantesa u Vannes. Odmah zatim Maguernovi su počeli da se uspinju prema visokom dijelu grada, nazvanom Paul-Bourg, gdje se sasvim na vrhu nalazi crkva okružena najstarijim kućama. Išli su sajmištem i trebali dobrih deset časaka, dok su stigli na drugi manji trg, koji bi poslije podne znao biti sav u sjeni crkvenih zidova i dugoga crkvenog krova. Ana je naime išla polaganije negoli obično, jer imala je nove cipele s visokim petama. Ipak se žurila, da ne zakasne na Misu. Njen ogrtač sakrivao joj lijepu odjeću. Neka muzillačka djevojka, što je stajala s dvije drugarice pred svratištem *K Ruži*, ugleda komadić crvene tkanine, kad je vjetar pridizavao donji dio Anina ogrtača, pa poviče: »I to ti je neka kaćiperka! Obukla je sasvim nove stvari, a ne će da je vide. Mora da ima kakva dobra prijatelja, s kojim će se sastati poslije Mise.« I prasnula su tri potiha smijeha za majkom Maguernovom, Anom i Armandinom, koje su išle tako nejednaka koraka. Gildas se odmah bio rastao od njih i uspinjao se brza koraka prema crkvi. Stigao je na početak Evanđelja, a one prema kraju. Žene su ušle u penmursku klupu, što se nalazi u glavnoj lađi na lijevo. Gildas nađe stolac i smjesti se pred klupama za muškarce, koje su bile u desnom dijelu poprečne lađe.

Crkva je bila puna. Obje strane glavne lađe bile su kao posute cvijećem od bijelih ženskih šeširića. Žrtvenik je bio urešen kao uvijek o velikim blagdanima, a harmonij je još našao dovoljno vremena, — a nije ni htio promašiti zgodu, — da još jednom ponovi pastirsku pjesmu, prije no što je božićni propovjednik ostavio svetište i uspeo se uza stepenice propovijedaonice:

Božansko Dijete rodi se
Nek svaka žica glase daje.[1]

Dječja su se lica sve širila od veselja, a njihove usne šaptale su riječi pjesme. Mnogi drugi, mladi i stari, pokazivali su na svojim licima neko zadovoljstvo na pomisao, da se rodio Krist. Neki su upravili pogled prema svetohraništu i izražavali tako najstariju ljubav ovoga svijeta, a također i najveću. Bilo je u crkvi živih svetačkih kipova, kojih inače nikakav kipar ne bi izvajao.

[1]) Prijevod Milana Pavelića, objelodanjen u glazbenoj reviji *Sveta Cecilija*, Zagreb, 1932., str. 21.

Svećeniku, koji se uspinjao na propovijedaonicu i tamo neko vrijeme šuteći stajao, moglo je biti oko pedeset godina. Došao je iz Vannesa i bio možda redovnik, a energični izraz lica, sabranost i očito uzdignuće duha nad tim narodom, što ga je imao poučiti, dosta su kazivali, da je on sigurno već obišao cijelu Francusku, govorio pred najrazličitijim slušateljima, poznavao osobito toliko duša, tako mu je i bijeda i ljepota ovoga svijeta neprestano bila pred očima. Čovjek bez iluzija, vikao nezahvalnosti, poznavajući množinu grijeha, videći mlohavo kajanje i slabe odluke tolikih ljudi, on je ipak sačuvao nadu, i to zbog Onoga, kome je služio, i zbog one nekolicine anđela, što ih je vidio da žive među ljudima. Već na sam pogled vidjelo se, da ga se ne bi mogla primiti sva ona sitna ljudska sredstva: strah, novac, kriva govornička vještina, laž i laskanje. Već se vidjelo, da je u njega jaka pobjedonosna duša. Brazgotine strašnoga, ali sretnoga boja bile su mu na licu. Govorio je.

Govorio je osobito i gotovo cijelo vrijeme o blagdanu došašća Kristova. Nije tu bilo ništa od kakva koncerta, nikakva umjetna rječitost, nego kratke rečenice bez ikakva uresa. Poređivao je ono, što mi nazivamo našim žrtvama, s onom ljubavi Sina Božjega, koji je ostavio nebo, da postane čovjekom, da trpi, umre i spasi osuđenike.

»Samo se jedamput vidjelo, da bi tko poništio takve razlike, ostavio takva dobra, uzeo na se takva zla, a sve znajući kolike će uvrede primiti za nagradu. Mislite na to. Svaki je od vas bio pozvan, ili će naskoro biti pozvan, da pokaže svoju hrabrost. Nalazimo se u doba velike kušnje. Nijedna obitelj nije više cijela kao jučer, niti onako usko okupljena kao jučer. Smrtne slučajeve više ne možemo brojati, a ima ih mnogo, kojima po maticama ne će ostati ni traga. Rastajemo se od svojih, a kakvi će biti oni, koji nam se vrate živi? Bit će sačuvani životu, no hoće li biti sačuvani i nama, našoj ljubavi, našem poštivanju, tko bi to mogao znati?«

»Toliko molitava za Francusku, koju je neprijatelj svakog dobra uvijek nastojao svesti na barbarstvo, jer je ona onaj narod, koji se dosada podigao najviše nad onaj kaos, gdje on vlada i zapovijeda! I stoga protiv nje, koja je kršćanska, viteška, vedra i puna ljubavi, protiv nje, za koju zna, da može ozdraviti od mnogih bolesti, što ih još trpi, protiv nje potiče bijes naroda, koji su ostali preblizu svojim počecima, i okrutni i zavidni. Ili pak u njoj samoj kvari duše i čini ih sličnima dušama najgorih neprijatelja domovine. Branimo se od dvostrukoga napadaja, i zato treba moliti . . .«

Gildas je stojeći u desnoj kapelici bio okrenut prema mnoštvu zgrnutom u glavnoj lađi. Kad bi se ramena i marame pomicale, opazio bi katkada pažljivo i mirno lice Ane Maguern. Pogledao ju je, kad je propovjednik govorio o onima, koji će se povratiti iz rata, no koji se možda ne će vratiti onakvi, kakvi su bili na polasku; o onima, koji će biti tek slika nekadašnjih samih sebe, dok će im se duša promijeniti. Sigurno se nije osjećala pogođena ovom prijetnjom. Gildas pomisli: »Kako li me ljubi! Kako se pouzdaje u mene! Ona će se bojati samo smrti, ne će posumnjati!«

Svećenik je nastavio propovijed govoreći o župljanima, koji su pali za Francusku i o lijepom primjeru, što su ga davale žene nadomještajući poglavice obitelji u obrađivanju zemlje. Potakao je djecu, da pomognu majkama i da svi postanu širokogrudni, sposobni za svaku žrtvu, spremni da čuju poziv Božji ili poziv nevolje, preko koje nam Bog također govori: da svi budu onakvi, kakve je Francuska već često imala u kušnji u svojoj službi, za svoj spas. Zatim reče: »U skoroj budućnosti bit će toliko ruševina, što će ih trebati popraviti, i trebalo bi Francuskoj mnogo svećenika. Mnogo ih je već ubijeno. Obnavljanje svećeničkih redova bit će teško. Već je počimalo biti teško prije rata. Nije to krivnja velikog Sijača, nego je to krivnja zemlje, što je bila na ugaru. Jeste li opazili, kojim obiljem Bog daje sjeme? U cijeloj prirodi i za svaku životinjsku ili bilinsku vrstu sjeme je tako brojno, da nam dolazi na pamet riječ neizmjernost, kad sebi želimo predstaviti njegovo obilje. Svakakve neprilike i različite životinje umanjuju to bogatstvo. Isto je tako sa svećeničkim zvanjem. Ono je tako reći općenito. Ono umire u nepažljivim dušama, umire u nezahvalnim dušama, koje su već zbog toga grešne. Najčešće ga ubiju roditelji, koji ga nijesu vidjeli i hranili, ili ga nijesu htjeli vidjeti, ili su ga pak surovo odbili. Ona promašena vojska svetaca podići će se jednog dana protiv oceva i majki, koji su skrivili takvo umorstvo! O sitna dječice, i vi, mladići, što me slušate zajedno s roditeljima, koji nemaju na savjesti takva grijeha, jer su kršćani; ako ste čuli poziv, ne znam kada, ne znam gdje, vi to znate, nemojte da ostane bez odgovora. Pa makar da ste bili pozvani već davno, odgovor možda ipak još ne će doći prekasno. Ne ćete morati sami odstranjivati zapreke, pomoći će vam Gospodar svega, koji raspolaže s vremenom i s milijun sredstava, kojih mi ne možemo ni zamisliti. Ako i nijeste dosada čuli poziva i prihvatili ga, mislite na ovaj poziv, što vam ga ja upravljam. Lijep je to poziv, jer je težak i jer se tu radi o spasu duša. Lijep je i zato, što spas Francuske ovisi o broju onih, koji će tražiti jedino Boga, za same sebe i za druge, i koji ne će imati druge ljubavi!«

Ana je neprestano stajala uspravno na drugome mjestu u klupi Maguernovih i katkada bi rukom malo pomicala ogrtač, da se tkanina odozdo ne zgužva i da se ne pokvare nabori. Gildas je više nije gledao. Gildasu se stisnule obrve i stegnulo lice i uprvši pogled u zemlju nastojao je da se sjeti glasa, što ga je bio čuo negdje oko svoje desete godine i koji mu je rekao vrlo jasno, premda nije izgovarao riječi: »Ti ćeš biti moj svećenik!« Sjećao se, da je to bilo na sjeniku, jednog dana, kad se bio pričestio. Držao je u ruci čelične vile i najedamput je stao, jer od prevelike sreće duše i tijela nije se mogao više maknuti, bojeći se, da se šta u njemu ne promijeni. Otac nije o tome ništa ni naslućivao; a majka . . ., njoj je tiho rekao nepoliko riječi na podnožju kreveta, ali to je bilo samo za nju. Gildas je bio plašljiv, pa nije onda povjerio svoga poziva svećeniku, kod koga se ispovijedao. Je li dakle bio kriv? Ta kako je mali seljački dječak, suradnik očev i sada već gonič volova, mogao da ostavi svoj posao, kuću, župu, da ode u školu u malo sjemenište u Ploërmel ili u Sainte-Anne? Tko bi mogao platiti za njega? Obitelj nije bila bogata. Doista, onaj glas nije mislio na to, kad je predložio onome djetetu bretonskih poljana: »Ti ćeš biti moj svećenik!« Sjećao se još, kako mu je u uzbuđenju i veselju onoga časa smjesta došla neodoljiva misao, odgovarajući unaprijed na napast, koja bi ga nastojala uvjeriti, da je bio žrtva varke. Jer samome sebi rekao je tada ove riječi: »Nikada nijesam bio razboritiji, nikada nijesam vladao bolje svojom dušom, niti osjećao više slasti, nego u ovome času, kad primam tu vijest.«

Propovjednik je bio sišao s propovijedaonice, a vjernici su uz pratnju harmonija pjevali *Credo*. Gildas nije pjevao. Nepomičan i prignut, gledajući u duhu samo slike iz prošlosti, on je ispitivao svoju savjest i uzbuna je u njemu rasla. »Ne, ja nijesam odbio glasa, nijesam ga prezreo. Samo sam mislio, da traži nemogućnost. Nijesam se odmah povjerio svećeniku, jer svako povjerenje mi je teško, i u tome je možda moja pogreška. Ispočetka nije nitko saznao ništa osim mame, koja se isto tako slabo kao i ja razumije u ono, što ne spada u običnu njenu dužnost. Nadao sam se, da će mi glas opet govoriti. Čekali smo. Nije se više vratio, ali ga nijesam ni ja zaboravio. Sada sam već dorasao do ljubavi i znam, da me netko jako ljubi . . .«

Uspravio se i pogledao prema klupi, gdje je između dva šešira iz onoga kraja opazio bijeli, zvjezdicama ukrašeni dijadem Ane Maguern, koja je mirna i pridignuta lica pjevala *Credo*.

»I ja je jako ljubim i siguran sam, da bi mi pristajali jedno drugome . . . No svaki puta, kad mislim na nju, sjetim se onoga glasa i strah me je, da ne učinim nešto zabranjeno, ako bih se zaručio s Anom. A ipak sam već prestar, da se dadem na učenje, a eto i rat me sada zove!«

»Mogao bih joj i ne odgovoriti odmah. Ražalostit ću je, ali bolje je i to, nego da ražalostim Boga. Još samo osam dana, prije no što ću ostaviti Penmur . . . Otići ću . . . Ako se povratim iz bitke, nakon što budem vidio mnogo novoga, daleko od mog sjenika i muzillačke župe, po svoj prilici me uspomena na onaj glas ne će više mučiti kao sada. Njegovo će vrijeme proći i ostavit će me sasvim slobodna. Otac će mi reći: »Treba da se okućiš, sinko!«, a ja ću mu odgovoriti: »Ne tražite daleko, eto Ane, koja je i onako već kod vas!« Zatim ću reći Ani: »Pođi i kupi još ljepši šešir. Pođi i kupi veliku bijelu svilenu maramu, i ako je pregača bila dobro složena i dobro sakrita na dnu kovčega, — a siguran sam, da će to biti, — uzet ćeš je na dan tvojih svatova, premda to više nije običaj u kraju, koji nije sasvim bretonski, kao ovaj ovdje, gdje ćemo mi živjeti!«

»Sirota Ana, pogađam, s čime je htjela da me iznenadi: da mi se danas učini lijepom, kupila je najljepšu i najskuplju pregaču u Muzillacu, . . . a za čas . . .«

Tada zazvoni zvonce i trgne Gildasa iz njegova sanjarenja. Svećenik je podizao Hostiju. Mladić se sav smeten ponovno prignuo i dogod se Misa nije svršila nije više okrenuo glave, da ondje skoro pri kraju glavne lađe vidi onu lijepu plavku nevina i pobožna lica.

Čim se svršila služba Božja, izašli su i ljudi i žene na vrata pokrajne lađe i na ona vrata, što se otvaraju prema sredini glavne lađe. Sastali su se među grobovima na groblju, koje je bilo sasvim uz blagoslovljene zidove, a vidjelo se već daleko s mora. Vrtovi, što su se spuštali za grobljem, nekoliko kuća donjega dijela grada, zatim na horizontu neka grofovska šuma i napokon strme i nejednake stijene na obali, tamo prema Billiersu, pa blistavost Oceana: to je bio onaj veliki okvir, u kome se micalo to mnoštvo prolazeći među drvenim i kamenim križevima. Neki su vjernici kleknuli kraj groba kojega rođaka. Većina je išla uz crkvu i zaobilazeći je vraćala se na mali trg i polazila u gostionu ili stan. Među ovima je bila majka Maguern, njena kći i nećakinja. Sve tri stale su na desno uz vrata. Ana raširi ruke i rastvori crni ogrtač, što ga je Armandina brzo s nje skinula i smotala u svežanj, i svi su tada vidjeli novu pregaču,

pregaču iz crvenog baršuna, izvezenu svilenim cvjetovima, što ju je Ana kriomice kupila, samo da je Gildas više ljubi. Sunce je obasjavalo sve, pa obasja i lijepu djevojku, njen kraljevski šeširić, njenu plavu kosu podijeljenu u dva prama, ponosne njene oči, finu malu bradu, zlatni križ o njenom vratu i crvenilo baršuna, koji je ravno padao uz crnu vunu duge suknje. To je bio čitav događaj. Trideset žena i gospođica iz Muzillaca, kojima se žurilo kući, okrenulo se i vratilo natrag, a neke su druge ubrzale korak, no ipak ne tako, da bi sasvim zatvorile put. Armandina je išla naprijed noseći ogrtač, a za njom je slijedila majka Maguern i Ana. Poznavale su sav taj svijet i zato su ga pozdravljale i smješkale se, čim su se desno ili lijevo začuli glasovi i nagibale se glave, da bolje vide i pozovu druge, da se dive: »Kako je to krasno! Ta dođite i vidite, Ružice! Dođite, pogledajte, Eugenijo! To je pravi baršun! I kako joj samo pristaje!«

Gildas nije pritrčao baršunu. Povukoše ga sa sobom dva mlađa druga, tako da je stajao na lijevo uz vrata groblja, što se otvaraju prema trgu, još prije nego što je onamo stigla Ana. Ona je dolazila još ljepša u licu negoli u odijelu, a pratila ju majka Maguern, koja već nije znala bi li se sad smijala ili ljutila, što ih je toliki svijet zaokružio. Ana je stupala istim korakom kao i stara strina. Opazila je Gildasa i gledala samo njega. Pitala ga je najljepšim svojim posmijehom: »Sviđa li ti se moje iznenađenje? Sve što sam učinila, za tebe sam učinila! Prikazujem ti sada cijelu jednogodišnju svoju zaradu, i vidiš dobro, da se stanovnicima Muzillaca sviđa Ana Maguern, zar ne? A tebi? A tebi?« No opazila je, da je pustio svojim dvama drugovima, da stanu pred njega, a on se držao ostrag napola sakriven. Opazila je, da mu se na licu vidi izraz nesreće, a bez sumnje i divljenja, no to je divljenje bilo potiskivano i nekako očajno.

— Hoćeš li doći sa mnom? — reče mu prolazeći.

Čula ju je čitava jedna skupina ljudi. Nije se skrivala. Zvona su zvonjela u punom jeku. Bila je sigurna, da će brzo ostaviti onaj ugao zida i doći k njoj, pa će onda zajedno sići niz ulice, gdje će bez sumnje biti poklona i pozdrava, a također i govorkanja među ženama: »Zaručeni su! Kako su lijepi. Kako je samo radosna ta Ana!«

Odgovor je došao bez oklijevanja:

— Ne mogu! Idem da odvežem Riđu i pridružit ću vam se dolje!

U isto se vrijeme zaputi prolazeći tako blizu nje, da ju je skoro dotaknuo, pa odmah skrene i nestane po onom malom strmom puteljku, koji je išao uza zid groblja. Problijedivši sva u licu Ana više nije odgovarala na tolike riječi, što su joj kazivali, na toliku ljubeznu ili zavidnu radoznalost, već prijeđe preko crkvenog trga i idući po malim, tijesnim ulicama pođe ravno prema gostioni. Majka joj je Maguern sva uspuhana govorila:

— Kako li se to žuriš, mala moja Anice?

— Treba već otići!

— Ta zašto? Nije kasno!

Služavka je pružila lice naprijed i pozorno je tražila nekoga, koga nije vidjela. Odgovorila je strini, a da je nije ni pogledala:

— Možda je već prekasno, strino Maguern, prekasno za me!

Starica nije shvaćala. Išla je tresući se sva od hoda i kako je bila vikla žrtvama, činila je i tu žrtvu, da ide tako brzo ne znajući zašto.

Sve domaćice, što su se vraćale s Mise, obraćale bi se, prije nego što bi otvorile vrata, i čudile se baršunastoj pregači i toj djevojci u svečanom ruhu, na kojoj se vidjela neka zabrinutost. Čudile se i druge, što su jednom rukom pridizavale zastor na prozoru. Čudile se također i one žene i djevojke, što su zbog svoga mirnog hoda zaostale za Maguernovima. Nadale su se, da će znakom ruke zaustaviti Maguernove i srdile su se, što im to nije uspijevalo. »Čemu li se te žene iz Penmura tako žure? Ne bi išle drukčije ni da im je u kući smrt ili vatra!«

No na velikom sajmištu, gdje su Anu već pri dolasku bili zaokružili, iščekivale su je sada opet neke djevojke, sigurno one iste i neke druge. Dogodilo se to isto onako kao i ono prvi puta pred pročeljem kuće k *Bijeloj Ruži*. Načinile su dvije skupine i držeći se za ruke približavale se Ani, tako da im nije mogla umaknuti. Tako su sasvim zaokružile svečano odjevenu djevojku i prisilile je, da uspori korak i da se malo nasmiješi. »Ostavite nas, jako nam se žuri.« Nijesu je ostavile. Gladile su tkaninu, na kojoj se poigravalo sunce. Nategnule su ivicu, da vide širinu pregače. Pridizavale su donji njen dio i bile presretne, što su osjećale na ruci malu težinu te svile trešnjeve boje, a na istegnutim prstima svu mekoću nabora.

— Reci, Ana, jesi li je kupila kod Deliena?

— Koliko si za nju platila? Prekrasan baršun!

— Ni crkvena zastava nema takva sjaja!

— Zašto si je danas obukla prvi puta?

— Evo, Ana, ide Gildas Maguern! Kladim se, da je zbog njega!

— Pozor! Pazi! Pazite svi, Riđa ide!

Kola iz Penmura, kojima je upravljao Gildas, skretala su na uglu trga. Vozač je zacijelo šibao kobilu, a sada mu je bilo teško, da je zaustavi, jer ga je smetala slaboća bolesne ruke.

— Pazite!

Stajao je na kolima. Žene su se uklanjale, mnogi su vikali. No on je strašnim naporom svoje zdrave ruke zaustavio Riđu upravo na onome mjestu, gdje je još trenutak prije stajala cijela skupina, i baš pred blistavom Anom Maguern, koja se nije bila ni maknula.

Potajno se divio odvažnosti te djevojke, koju je točak njegovih kola malo bio zahvatio. No ipak se obratio staroj majci, koja je bila ponosna zbog smionosti svoga sina. No preplašila se i ona, uzmaknuvši tri koraka i štiteći raširenim rukama malu Armandinu i druge tri djevojčice s božićnim šeširima.

— Popnite se brzo, majko!

Vidjela mu je na licu odraz odlučnosti, kakav je imao i otac na važne, odlučne dane. Vikla da popušta, ona je prestala da se smije i poduprvši Armandinu, da se ne omakne sa stepenice, popela se nakon nje. Ana se već bila uspela s druge strane kola, da bude uz Gildasa kao i pri dolasku. Između pozdrava, između naklona gospođica iz Muzillaca, kola krenu brzim kasom.

No kad su prolazili uza zadnje kuće grada, tamo gdje voda penmurskoga jezera protiče ispod mosta, Gildas pritegne Ridi uzde, tako da je išla sporo kao da je umorna, poskakujući po cesti nejednaka koraka kao da joj se ne će. Idući takvim hodom napredovala je vrlo polako.

Ana se odmah privinula uz Gildasa i nagnuvši se, da je drugi ne čuju, zapita ga:

— Što ti je?

Odgovorio joj je jednom riječi, izrečenom skoro bez glasa:

— Ništa.

— Jesi li htio da me uvrijediš?

— Ne.

Dotaknuvši se s tri prsta baršuna trešnjeve boje, kao da priziva za svjedoke Oca, Sina i Duha, ona će:

— Kupila sam ga za tebe, da budem lijepa prije tvoga odlaska, da se ponosiš sa svojom Anom.

— Lijepa si, Ana, doista vrlo lijepa...

Oh, kako je to govorio! Nije je ni pogledao, niti joj se nasmješio, a lice je okrenuo prema dalekim poljanama Bretagne, otkuda je dolazio onaj božićni vjetar, što ga sunce nije grijalo.

Ana malo obrne glavu i reče preko ramena:

— Mala, meni je zima.

Armandina je imala na svojoj ruci ogrtač još tamo od crkvenih vrata gore u Muzillacu. Pružila ga svojoj odrasloj sestrični. Ana se s njim zaogrnula, ali je dobro pazila, da ne zakopča oba njegova ruba. Između oba traka blistala se pregača po onim nenastanjenim poljanama. Kobila je koracala sitna koraka.

— Hoću da znam, reče Ana nagnuvši se ponovno. Sati, u kojima sada živimo, dvostruko vrijede. Hoćeš li me ostaviti s boli u srcu, koja će se samo moći povećati, kada budeš otišao? Pitala sam te na ledini, da li sam ti previše siromašna. Rekao si ne. Da li sam ti prestara, jer si ti mlađi od mene. Rekao si ne. A sada te pitam: što ti je, dragi Gildas? Jer da me voliš barem četvrtinu, kako te ja volim, ne bi sada gledao Riđine uši, nego svoju Anu, za koju svi kažu, da je vrijedna da se gleda!

Budući da je i dalje šutio, a mišice mu na licu i vratu bile stegnute od uzbuđenja i pričinjale se pod onom kožom tako tvrde kao na kakvom drvenom raspelu, ona ga zamoli još dva puta:

— Za ljubav Božju, odgovori mi!

Nije joj odgovorio ništa.

— Za ljubav naše majke sv. Ane iz Auray-a[1], odgovori mi!

Tada su se napola otvorile usne:

— Jesi li čula, Ana, što je u crkvi zatražio propovjednik? Što je zatražio od roditelja?

— Naravno da sam čula: da ne priječe svojim sinovima da postanu svećenicima, ako za to osjećaju sklonosti... Ali ti, ti nemaš te sklonosti!

On ošine bičem Riđu tako žestoko, da je pošla trkom, i promrmlja:

— Možda ipak...

Pa opet nakon male stanke:

— Bojim se toga, Ana, bojim se toga!

— Ta tebi su već prošle godine, moj dragi Gildas! Trebao si to reći u svojoj prvoj mladosti! Naučili bi te tada u školi latinski. Ne znaš ni reći *Dominus vobiscum*. Sad si već čovjek, probili ti brci i za koji dan ćeš u rat. Ti si lud, moj Gildas! I zbog toga si zar šutio?

— Da.

— I nijesi me gledao?

— Da.

— I nijesi dakle imao druge djevojke, koja bi ti osvojila srce?

[1]) U bretonskom gradiću Auray nalazi se glasovito proštenište sv. Ane. (Op. prev.)

— O ne, o ne!

— Živjela radost, živjela radost! Pogledaj me sada! Ti si moj prijatelj, a ja tvoja prijateljica! Zaboravi sve drugo! Ne trebamo na to više misliti! To je bila samo napast, zbog koje smo izgubili tolike sate! Misli samo na me, dragi moj Gildas! Daj, daj me pogledaj, ali dobro!

Smijala se cijelom svojom mladosti i cijelom radosti, koju je ponovno bila našla. Govorila je sve i ne htijući glasnije, nego što je trebala. Čuvši ljubazne riječi i mala se za njim stala smijati, a stara ih majka tresući se u kolima blago prekoravala:

— Eto mi djece, kojima se baš ne žuri da stignu kući, kako vidim! Deder Gildas, deder sinko, ošini još malo Ridu. Moram pripraviti kolače iz crnoga brašna za vaš Božić!

— To je fino, reče Armandina.

— Čuj, Gildas, otac već mora da nas grdi, što nas još nema!

Rida učini prve korake onoga brzoga kasanja, kojim bi išla samo na svečane dane. Skrenula je s ceste, što vodi u Vannes, a da nije smanjila brzine. Kola su se skoro izvrnula i svi su se na njima smijali. Sve stvari, pa i najmanje, kraj kojih su prolazila kola, spadale su među one, kojih slika neprestano živi s nama. Za golim, bezlisnim gusticima pomalo su provirivali krovovi kuća. Prva polja njihova gospodarstva počimala su ondje i ledina se skoro imala pokazati.

— Zadovoljna sam, zadovoljna, prihvati opet Ana posve tiho. Daj me još gledaj!

No smijeh mladeži već je malo popustio. Gildas se bio okrenuo k Ani samo posve kratak čas. Ana je pomno pazila na oči svoga prijatelja, a nije ih susretala. Željno je iščekivala odgovor, a nije više vidjela da se pomiču fine usnice velikoga mladog Bretonca. Tada se odmakla od njega — oh, ali ne mnogo! — i zakopčala je prvu kopču svoga crnog vunenog ogrtača, kao da joj je zima. Čitavi donji dio pregače bio je sakriven, no sukno se ipak još sjajilo na suncu tamo od pasa, pa sve do sredini grudi. Je li se Ana nadala, da će pomicanje njenih ruku probuditi Gildasovu pažnju? On u svakom slučaju nije tome obratio pažnje. Razmišljao je, a ona nije znala, o čemu. Bila je uza nj kao ostavljena, kao starica uz mladića. Kad je već bila blizu ograde, Rida sama od sebe pođe korakom, jer ulaz u ledinu nije baš bio preširoko usječen u živici.

— Armandino, evo nas opet kod kuće, reče Gildas.

Ona mu to potvrdi smijući se. Veća djevojka ne reče ništa. Kad je uz obje strane kola, što su išla polako, vidjela mekano i neravno tlo, pa travu, gdje je sinoć razgovarala sa Gildasom, osjeti, da joj naviru na oči dvije krupne suze. Jedna od njih pala je na rub pregače, sasvim gore uz lijevo rame. Djevojka je obriše vrhom svoga prsta i zakopčavši zatim i druge dvije kopče na svom ogrtaču, bila je opet onakva kao i pri odlasku. Ivan Maguern stajao je nasred dvorišta, natuknuvši šešir prema natrag. Lice mu je bilo sasvim radosno, što je opazio svoje u kolima i pozdravljao ih je već izdaleka kimajući glavom. No kako se Ana opet bila sasvim zakopčala, nije niti sada mogao opaziti niti komadičak onoga baršuna trešnjeve boje, što ga već nije vidio ni ujutro.

Onaj Božić godine 1915. bio je žalostan za više srdaca u seljačkoj kući u Penmuru. Pa ni sami kolači iz crnoga brašna nijesu razvedrili Gildasa, ni Ane, ni stare majke, koja je ipak nešto čula od tihog razgovora, što su ga na povratku imali njen sin i njena nećakinja. Počimala je da slabo čuje. Budući da je opazila, da Gildas nije uopće ili tek sasvim malo odgovarao na Anina pitanja, reče mu navečer, kad su momci polazili u svoju sobu:

— Vidim, da ti je teško, što nas moraš ostaviti, mali moj dječače, nas i Anu. To ti sasvim mijenja ćud. Nijesi je ni gledao! Razumijem te ja dobro: sigurno se bojiš, da je nakon rata više ne ćeš naći kod nas, zar ne? Budi bez brige! Otac se mnogo muči i malo zarađuje u ovo vrijeme sveopće bijede i možda bi mu mogla doći pomisao, da se prođe služavke. Ali i ja sam tu i znat ću stvar urediti. Opet ćeš je vidjeti, moj vojniče, obećajem ti to!

Pola sata nakon toga počela je noć na zemlji, a noć u srcima imala je započeti odmah zatim. Ana je posluživala kod večere i nakon što je oprala suđe, stavila u red klupe i stolice, približi se Dioniziji, koju bi svako veče zagrlila, prije nego što bi polazila u susjednu postelju. Bila je tako umorna, tako umorna, da joj je pružila glavu zatvorivši oči i ne rekavši ni riječi. Dionizija je nježno zagrli i reče joj:

— Gildasu si se vrlo svidjela, mala moja, i bila si doista lijepa!

— Misliš li? — reče Ana oslobađajući se zagrljaja.

Dionizija se slatko nasmije, ali tiho, kako to već čine žene, kad govore o kakvoj ljubavnoj tajni.

— On mi je to rekao!

— A kada?

— Malo prije. Rekao mi je štoviše, da te nije htio gledati, jer bi mu to oduzelo odvažnost! Siromašni mladić, sigurno je mislio na odvažnost, da nas ostavi i ode...

Ana ponovno zagrli Dioniziju, ali ovaj puta »sasvim čvrsto«, kako je sama rekla.

V

ODLAZAK

Zadnji dani godine bili su sunčani i hladni. Po noći bi se smrzavalo, no poslije podne gotovo svuda, osim u dubini jaraka, topilo se cijelo ono beskrajno i čisto djelo noćnih tmina: fine, duguljaste pločice leda na vodenim lokvama, kao i ona dijamantna mahovina, što je obrubljivala izbočine zemljanih gruda i rubove mrtvoga lišća. Penmurski stanovnici nijesu se mogli vidjeti u kući od izlaza sunca pa sve do onih sati, kad bi guste magle, sakupljene oko polja i spremne da krenu, napokon od oslabljene svjetlosti dobile dopuštenje da se rašire, da povežu međusobno svoje gibive rese i da svojom sjenom pokriju čitavu zemlju, mnogo prije onoga vremena, što ga je prorekao kalendar. Kad bi Ivan i njegova dva sina otvorili ogradu kojega već zasijanog ili samo pooranog polja, vidjeli bi, gdje se dižu čitava jata golubova grivnjaša, koji bi se sve više prema nebu dizali lijetajući nakolo i prepuštajući se vjetru, da ih zanese prema drugim, sigurnijim poljima, što su ih našim očima sakrivale magle. Ona tri čovjeka imala su različite misli. »Zima će biti ljuta«, mislio je otac. »Ptice lete onamo, kamo ću i ja otići za osam, za pet, za tri dana«, pomišljao je stariji sin. A najmanji, koji je još bio malo prefriganac i u svojoj duši krivolovac, pratio je pogledom uzletjele ptice i nastojao da pogodi, na kojemu mjestu onoga kraja, za kojom živicom ili za kojim grmom na ledini bi bilo najuspješnije da se drži u zasjedi.

Ivan, Gildas i Anđelko Maguern polazili su mirna koraka i bez zastajkivanja na ono mjesto, gdje ih je čekao započeti posao. Odmah sutradan poslije Božića otac je bio rekao:

— Naši prijatelji, koji su na ratištu, ne mogu ni ove godine kao što nijesu mogli ni lanjske, isjeći ona svoja potkresana stabla, koja su dorasla za sječu. To ćemo dakle mi učiniti za njih. Žene ne smiju ostati bez ognja. Život im je i onako već dosta težak.

Trojica Maguerna radila su za žene bez muževa i za djecu bez otaca vrlo daleko od penmurskog jezera, na kosini nekog brežuljka, s kojega se nije mogla ni vidjeti njihova kuća. Gildas i Anđelko popeli bi se na deblo i rezali kosijerom grane. Stari bi Maguern drvo dalje cijepao i vezao ga u snopove ili bi rezao trnje na živici ili ponovno lopatom iskopavao jarak, što ga je već napola napunila zemlja s nasipa, otpalo lišće s drveća i sva ona ilovača, što ju je kroz devet godina nabrala kiša tekući jarkom.

Jeli bi na mjestu, gdje su radili, sjedeći na zemlji i okrenuvši vjetru leđa. No kad bi kiša bila jaka, odlazili bi u kuću onoga seljaka, za koga su radili. Da se ne ogriješe o pristojnost, činili bi to i onda, kad bi radili na dogled susjednih kuća. No otac nije rado zalazio u kuće, gdje su ostale samo žene s djecom. Već su izgledale kao udovice, a to ga je boljelo. Tužile bi se na rat, a ono malo, što su o njemu znale i pripovijedale poslužujući za stolom, učinilo bi Ivana mrkim za cijeli ostatak onoga dana. Mislio bi na svoga najstarijeg sina, koji je već bio u ratu, i na drugoga, koji je skoro imao otići. Gildas i Anđelko slušali su naprotiv rado pripovijedanje žena, pa makar ono bilo i žalosno. Nijesu još vidjeli nikoga, gdje umire, pa zato su bili poput onih, što listaju kakvu slikovnicu: bila slika žalosna ili radosna, ona ih uvijek zabavlja.

Navečer bi se polako vraćali zbog oca, koga bi od umora boljeli bubrezi. Ivan Maguern govorio bi pokušavajući da se nasmije: »Kako ću, Gildas, posvršavati polovicu svoga posla, kad tebe više ne bude ovdje«?, ili pak dok su prelazili preko ograde: »Već davno bih se pružio po zemlji, da mi nema tvoje čvrste šake u pomoć!« Anđelko bi prosvjedovao: ta on će biti ovdje! U zraku i na pustim poljanama svaki bi čas zaorio kratak smijeh jednoga ili drugoga mladića. Potipali bi se o zemljane grude i katkada zalazili na krive puteljke. I najbolje noći bile su maglovite. Na dubokim livadama između dva brežuljka opazili bi katkada, gdje se nenadano diže kakva poplašena krava i počinje bježati u divljem bijegu. Žene naime nijesu uvijek imale dosta velika sina, da im dovede blago natrag u staju, pa su zato ostavljale stado vani, premda su noći bile hladne i neizvjesne. Što li će biti s onim gospodarstvom, gdje ne bude sijena na livadama? One nijesu htjele da na to misle. Do-

lazili bi u Penmur, kad bi tama općenito zavladala bretonskom zemljom. Netko je ostavio vrata velike sobe otvorena, kao svjetionik u tami, koji je sebi probijao put preko dvorišta i kopao nad njim po toj tami kao neki tunel slaboga svijetla, na kojemu su se ukrštavala sitne mrvice slame ili prašine. Neka žena dolazila bi svakih pet časaka na prag i nagnuvši se stajala bi ondje neko vrijeme. Njena je sjena bila ogromna na onoj slaboj svjetlosti, što je izlazila iz doma obitelji Maguern.

— Još ih ne vidiš, Ana?

— Još ne, strino Marijo.

— Ne čuješ ništa?

— Nekog psa prema Saint-Gourlaisu i vjetar među granama.

— Vrati se onda!

Međutim skoro nakon odgovora, ljudi bi se vraćali. Bili su umorni, katkada i pokisli, i nijesu odgovarali ženama ni obilnim ni radosnim riječima. Bili su gladni i ozebli. Ana je posluživala kod stola. Oh, kako li se trsila, da se ne pokaže zabrinutom! Videći da drugi skoro ništa ne govore, bacila bi koji puta kakvu šaljivu ili odvažnu riječ. Spominjala bi, što je kroz cijeli dan čula od drugih. Nitko nije prihvaćao njenih riječi, osim možda kojega djeteta. No na djecu se nitko nije obazirao u ono vrijeme, kad su svi odrasli mislili samo na budućnost. Kad bi Gildasu natakala jabukovaču ili mu pružala tanjur, ostavljala bi pred mladićevim očima svoju izbodenu, ali dugu i sitnu ruku, malo dulje nego što je bilo potrebno. Sjećala se, kako je nekada, i ne baš tako davno, Gildas gledao tu ruku, pa zatim pridizao malo glavu i smijao se, što vidi Anino lice. A njeno se lice nije nimalo promijenilo. No on bi ostajao oborenih očiju i bavio se svačim, samo ne njom.

Posljednje večeri, za vrijeme molitve, što je slijedila večeru, Ana je htjela da sebi nađe mjesto Gildasu s lijeve i gurnuvši malo na stranu Armandinu klekne kraj njega. Doticala ga se ramenom. Kad su se zajedno križali, čovjek bi bio rekao, da su supruzi, koji u crkvi zauzimaju manje prostora nego dvije obične osobe i malo se naslanjaju jedno o drugo, da sebi mogu reći: »Kako nam je lijepo biti zajedno.« On se nije ugnuo. Čula je glas onoga, što ga je ljubila, taj jasni glas, koji je poput očeva težio prema dubini, ali nije u njoj ostajao, nego se s mladenačkom gipkošću pridizavao, da pjeva, jer bio je onoj dobi, kad gnijezdo još nije sagrađeno. Kad je bila svršena molitva one večeri i otac je započeo jednu Zdravo Mariju »za našega Gildasa, koji polazi u rat«, Ana je osjetila, kako joj Gildas prihvaća ruku, njenu ruku, što se bila spustila prema zemlji, i kako ju je čvrsto stiskao. A nakon što su rekli »Amen«, čula je kako govori njoj samoj, vrlo tiho, ali vrlo jasno: »Silno trpim, mala moja Ana!«

Kako li ju je to razveselilo! Brzo se digla. Htjela mu je odgovoriti, povesti ga na dvorište ili barem kaminu, pa da mu reče ono, o čemu je toliko razmišljala, one riječi, koje su joj posvema napunjale srce. No braća i sestra, Anđelko, Aleksije i Armandina, već su zaokupili starijega brata, koji je imao otići u ranu zoru. Već je i majka nad cijelom tom skupinom pružala ruku i povlačeći sina za rukav pitala ga: »Jako si umoran, siromašni moj dječače, no dođi ipak u očevu sobu, da ti rečem zbogom. Hoćeš li?«

Pošao je za majkom. Otac je bio vani kod svojih staja. Majka Maguern i njen sin povukli su se prema onom dijelu sobe, što je bio uz dvorišni zid. Bila je tamo rastočena škrinja, koja ne bi mogla stajati ravno ni na kojoj površini, jer joj je vlaga izgrizla noge. U nju je Marija Maguern strpala svoje izglačane marame, srebrni lanac, jednu maramicu iz crnog baršuna i maloga drvenoga konja, koji je pripadao dječaku, što ga je izgubila već pred mnogo godina. Sjeli su na škrinju, a pod prozorčićem, kroz koji je ulazio beskrajni val hladnoga vjetra. Pred njima u dnu onoga kutića, koji nije bio veći od kabine na lađi, stajao je niski krevet starih supruga.

Marija se Maguern obrnula prema svome sinu. Gledala ga je sasvim iz bliza, a i on je nju gledao, jer nije u svojoj duši imao ništa da sakrije. Nad njima je visjela mjedena svjetiljka, koja nije bila veća od pačjeg jajeta.

— Dragi Gildas, reče majka, evo polaziš u vojsku da se boriš i ja ću dakako moliti ujutro i navečer i više nego jedamput između jutra i večeri, da ti se ne dogodi kakvo zlo. No uza sve to, ipak ćeš morati da vidiš svijet i njegove primjere, koji nijesu lijepi.

— To može da bude, majčice.

— Bit će ljudi, a bit će i žena, kojih ćeš se morati čuvati. Bit će osobito takvih žena.

Promatrala je to ljubljeno lice i opazila mali smiješak pod mladim brcima.

— Zašto se smješkaš, kad ti velim, da se čuvaš žena?

— Zato, jer to već znam.

Majka se sva nekud zabrinula.

— Jest, bez sumnje, momak kao ti mora se braniti i po našim selima. No kažu, da su gradovi i velika sela sasvim puna opasnosti za krščanina. Pođi, kamo te budu poslali, i kloni se mladih djevo-

jaka, dragi moj Gildas, ali se zato nemoj pokazivati divljakom. Mlada ženska, to ti je čitava zamka.

— Možda ne uvijek, majčice?

Ovaj puta se sasvim smijao i majka je shvatila, da ima u srcu neku ljubav. Da vidi, o kome se radi, ona zakima glavom pričinjajući se, da se dobro razumije u takve stvari. Zatvorivši napola vjeđe, ona ga zapita:

— Možda razgovaraš s jednom odavde?

Mislila je na Anu. Dolazile su joj na pamet tolike riječi, što ih je čula posljednje tri godine, toliki pogledi. U isto se vrijeme još sjećala, ali dosta nejasno, Gildasa ministranta, koji joj je u istoj sobi nekoć rekao, nagnuvši se sasvim k njoj: »Kako je to velika čast biti svećenik, majčice!« I zato se baš i pitala, što će joj odgovoriti na takvo jasno, ali malo prikriveno pitanje: »Možda razgovaraš s kojom odavde?« Odgovor je čula za kratak časak:

— Kad već moram otići, majčice?

Ona je ostala pri svojoj želji, da dobro sve sazna, pa mu zato reče:

— Bit će to za tvoj povratak, dragi moj Gildas! Bog sam znade, kako je vrijedna naša Ana!

No on joj nije ništa odgovorio. Krupne suze drhtale su mu na rubu vjeđa.

— Mi ćemo ti je dobro čuvati, reče mu još majka.

Zatim poljubi Gildasa privlačeći k sebi sinovu glavu i grleći je čvrsto. Još mu je rekla onih nježnih, majčinskih riječi, da nikada ne zaboravi svojih molitava, da ne napusti onih dobrih običaja, što ih je vidio kod kuće u Penmuru i da bude jako pristojan prema zapovjednicima, koji vode vojnike.

Na ovaj se savjet uspravio i digao. Priklonio je još jednom svoju glavu s onim ponosnim izražajem, koji se majci sviđao, i ne maknuvši usnica reče, da će biti prijazan sa zapovjednicima, koji vode vojsku, i da mogu biti sigurni, da će potomak Maguerna dobro izvršiti svoju dužnost. Ostavio je majku, gdje sjedi na škrinji, i otvorio vrata velike sobe. Otac je baš ušao i zapitao: »Gdje je Gildas?« Dionizija je spavala u prvom ograđenom krevetu. Pred drugim je sjedila Ana i dovršavala da plete vuneni prsluk, sigurno za vojnika. Luč je slabo osvijetljivala tu prostranu sobu, a oganj je bio zamro. U isti čas, dok je Gildas polazio prema ocu, Ana se digla i bacila je ručni rad na povoštenu škrinju.

— Kobila je dobila svoju zob, reče otac, a ja ću te probuditi, ne brini se ni za što. Spavaj dobro svoju posljednju noć u Penmuru,

a odvest ću te sutra ja. Htio je da to učini Anđelko, ali ja nijesam dopustio. Sad, kad tebe više nema među nama, ima za nj kod kuće i previše posla.

Gildas se smjesta obratio Ani. Prihvatio joj je ruku i stisnuo je vrlo čvrsto, kako je bio učinio i poslije večere. Kako je bio viši od nje, nagnuo se u isti mah, da se u ograđenom krevetu ne čuje, što joj je htio reći.

— Draga Anice, ne diži se sutra ujutro, da me vidiš, kad budem odlazio. Izaći ću kroza staju. Znam, da će svi misliti na mene, kad budem ondje. No ipak tebi posebno povjeravam, da se moliš za mene, i da to nikada ne propustiš. Ako bi to propustila samo i jedan dan, ja mislim, da bi me ubili.

— Tada znaj, da ćeš živjeti, reče mu ona.

— Zbogom, Ana!

— Zbogom, Gildas!

Pratila ga je pogledom, dok je prolazio sobom do vrata momačke sobe. Lijepo joj se lice sjajilo od radosti, što je čula onu preporuku, koju joj je potiho bio učinio: »Tebi posebno povjeravam...« Bila je zadovoljna sa samom sobom, što nije plakala. Ta imat će za to sad odmah vremena u svom ograđenom krevetu.

Gildas zapali svijeću, što je stajala na stolici. Oba su brata spavala. Brzo se svukao. Na drugoj stolici, što je stajala uz onu sa svijećom, bio je otvoren njegov mali kovčeg iz ljepenke, pun platnenog i vunenog rublja i hrane. Nutarnji remeni jedva su imali snagu da drže na okupu toliko stisnutih stvari, koje su se dizale u luku. Na pleteni jedan prsluk netko je bio prikopčao nekakvu sliku. Prepoznao je lik svete Ane, zaštitnice Bretagne, one, koja ga ne će vidjeti ove godine 1916. na proštenju 26. srpnja...

Za tamne noći došao je Ivan Maguern da probudi sina, kako je bio obećao. Nitko nije čuo, da su se otvorila vrata, što vode iz staje u momačku sobu, nitko osim majke, koja nije spavala. Kola su bila upregnuta, svjetiljka zapaljena, a otac se pobrinuo, te svezao kobilu za vrata kokošinjca, jer pred kućom bi učinila preveliku buku udarajući i grebući po šljunku. Bila je ondje i sitna majka Marija, sva zamotana. Zagrlila je sina, kad je već stajao jednom nogom na stepenici kola. Zagrlila ga je govoreći mu: »Do viđenja, dragi moj mališane!« Pogledala je, kakvo je vrijeme i vidjela, da oblaci brzo i u neredu bježe pod zvijezdama. Dok je otac prikupljao uzde, reče još sinu: »Pridigni, sinko, ogrlicu svoga kaputa, jer bit će oštra

vjetra na vanneskoj cesti!« On se stade smijati i odgovori: »Majčice, ondje, kamo idem, ne će biti nikoga, da mi to kaže!« To su mu bile zadnje riječi. I ona se malo nasmijala, da ga ne ražalosti. Otišao je.

Ana nije došla. Počimala je da ga sluša. Bila je u ograđenom krevetu probudivši se u zadnji čas, tko bi znao zašto. Sigurno ju je probudilo srce, koje pozna časove boli. Lijevom je rukom povukla na stranu spušteni zastor, koji ju je sasvim skrivao. Kroz okno na prozoru opazila je neko svijetlo, ali daleko, neko svijetlo poput zvijezde, i to je svijetlo stalo da trči.

VI

DVIJE NOVOSTI

Dne 5. siječnja poslije podne Gildas je Maguern stigao u Angers, prema zapovijedi, što ju je primio od ureda za novačenje u Vannesu. Većina ljudi iz Bretagne služila je doduše u desetoj i jedanaestoj armiji, no bilo ih je i u devetoj, koja je pretrpjela teške gubitke tamo od mjeseca kolovoza 1914. Njegov mali okrugli šešir, kovčeg iz kartona u ruci, pa neodlučnost, što ju je pokazivao pitajući za upute, sve je to jasno odavalo, da je novak. Pozdravivši nekog željezničara zapita ga: »Vojarna? — Nemam vremena«, pa zatim prodavačicu novina na kolodvoru: »Gospođo, gdje vojarna 135. pukovnije... molim lijepo? — Čekajte, dok poslužim mušteriju!« Napokon mu se približi oružnik, što je bio u službi na kolodvoru, pa mu reče:

— Izidite i ondje nasuprot uzmite tramvaj za Parišku cestu.

Ljudi su ono vrijeme u omnibusima i tramvajima rado puštali vojnike da sjede držeći kovčeg na koljenima. Daleko, sasvim na drugom kraju grada, na vrhu nekog obronka Gildas je našao ogromnu novu vojarnu 135. pukovnije. Četvrt sata nakon toga već je bio uvršten u četu. Popodne su mu dali vojničku opremu. Kovčeg se odsada nalazio na daski, što je u visini čovjeka bila pričvršćena duž obijeljena zida posred spavaonice, u kojoj svi kreveti još nijesu bili zauzeti. Odmah slijedećeg jutra u društvu trojice drugih novaka učio je da stupa, da se ravno drži, da savija koljena, da pruža na zapovijed desnu ili lijevu ruku. Činio je to pod vodstvom nekoga kaplara, koji nije propustio da ga nazove »Prokleti Bretonče« ili »Prokleti seljače!« — kaplarov je naime otac bio zdenčar

— i neprestano je grdio mladoga vojnika i zapovijedao mu, da ponavlja iste kretnje. Tako je bilo do večernje službe. Tada mu Gildas Maguern u obližnjoj nekoj kavani kupi bocu vina s natpisom »bordeaux« i kutiju cigara. I postali su drugovi.

Prve sedmice u vojarni bile su vrlo teške tome djetetu prave bretonske krajine, sinu Ivana i Marije Maguern, koji je bio odgojen na selu, kraj mora, posred naroda, koji je sav bio poput jedne kršćanske župe. Najedamput su mu uzmanjkale sve te potpore, što su ga podržavale kroz više od dvadeset godina. Čutio se napuštenim. Nije imao nikakva prijatelja, niti obavijesti, gdje bi ga mogao naći. Budući nepovjerljiv već po krvi svoga roda, odgovarao je vrlo kratko i oprezno na ponude nekih drugova, kojima nije znao ni za ime, a htjeli su ga sa sobom povesti u grad. Kamo su išli? Šetnje im nijesu nikad prolazile bez pića. Imao je malo novaca. Da je brzo protrošio prvu zalihu novca, ne bi više bila obnovljena, jer ni za što na svijetu ne bi htio moljakati novac u siromašna oca, koji je s mukom prehranjivao dvije žene bez muževa i više djece bez otaca. Nije volio onih kavana, gdje bi on jedini pio jabukovaču, manje jaku i oporu od jabučnog soka iz Muzillaca. Kazalište, — nazivao je tako kino i male barove, u koje su mogli dolaziti vojnici — privlačilo ga, jer je imao u duhu veliku želju za pustolovinom. No osjećao je također, da se tamo skrivala opasna napast, jer majka je to često govorila za stolom u Penmuru, a i upravitelj crkve je govorio proti ovim zabavištima. Osim toga oni momci, što su dobivali večernji izlaz, govorili bi pred njim o nekim ženama i prosto se na njihov račun šalili, a on tih žena nije htio upoznati. Njegovo čisto i pobožno djetinjstvo vrijeđalo se i bunilo zbog nekih razgovora i čovjek bi rekao, da je to djetinjstvo bilo u njegovoj duši kao kakva živa, od njega različna osoba, koja je baš bila stvorena zato, da prosuđuje novi taj život. Poređivao je s ugodnom i nasmijanom prošlosti, koja mu nije zadavala nikakve grižnje savjesti, stvari, što ih je gledao, naslućivao, ili pak čitao ili morao da čuje. Čim bi bio sam, dolazile bi mu u pomoć slike iz doma. Bila je to majka, sestre, otac, pa prijatelji, što ih je ondje imao, a također i Ana, koja je bila vrlo čestita i baš prava gospodična. Potajno joj je zahvaljivao, što se tako vladala prema njemu i uviđao je bolje nego dosada, da je to žena, koju muškarac može ljubiti, jer ga nije nikada navodila na zlo, pa niti na manje dobro. Dogodilo mu se jedamput, da je drugu, koji ga je pitao: »Odakle si«?, odgovorio: »Iz Anina kraja«. Drugi je samo napola shvatio, pa odvrati: »Dakle iz Bretagne? — Upravo tako.«

Pisao je malo i to kratka pisma. Duh mu je mnogo putovao, ali osim Boga nitko nije poznavao njegovih puteva. Nijesu svi ti putevi išli prema prošlosti. Naprotiv, ljudi jake mašte žive najviše u budućnosti, a bliza budućnost bio je rat. Vojnik nije mogao čitati novina u vojarni, ali ih je čitao u građu. Slušajući drugove i osobito bolničare, koji su tu i tamo njegovali ranjenike, doznavao bi različite krive ili ispravne novosti. Od vremena do vremena vidjeli bi, kako preko dvorišta vojarne prolazi kakva gospođa u platnenoj uniformi s malim crvenim krstom na prsima. Razgovarala bi koji časak s kojim časnikom, a katkada i s vojnikom, u koga bi tražila kakvu uputu ili bi ga inače poznavala. I najmanja sitnica, što ju je mogla reći o kakvoj bici, o kojoj bolnici na bojnom polju, o kakvom vođi, ili samo zabrinutost, nada ili mala rodoljubna radost, što ju je pokazivala, pa riječi kakva generala ili poručnika, što se otamo vratio, sve se to smjesta raširilo u stražarnici, po dvorištima i sobama. Navečer bi nekoliko njih odlazilo da čita brzojave, koji su bili izvješeni pod staklom i žičnom mrežom na ulazu prefekture. Svakoga od onih radničkih, seljačkih, činovničkih i građanskih sinova, što su bili obučeni po vojnički i uvježbani u baratnju s bojnim oružjem, svakoga od njih potsjećalo se tako na onu opasnost, u koju će naskoro biti bačeni, da Francuska, koju je neprijatelj dijelom već bio zauzeo, ne bude sasvim poplavljena i zauzeta.

Kad je već bio prisiljen, da živi izvan svoga doma, Gildas je želio, da ga pošalju na bojno polje. Nekima se činio divljakom, jer nije bio nalik na druge vojnike. Govorio je malo i uljudno, a i to je poticalo neku zavist u onih, koji su osjećali, da su mu jednaki po staležu, da su sinovi naroda kao i on, te svršili osnovnu školu kao i on. No u njih nije bio takav snažni temperamenat, nijesu bile takve profinjene crte lica, stalno vladanje sa samim sobom, pa ona naravna odlika, koja često proizlazi iz čistoće krvi. Jednom riječju nijesu imali svega onoga, što ih je poticalo, da su govorili o onom malom vojniku, što je došao iz penmurske seljačke kuće kraj Muzillaca: »Eto ovaj nije ništa drugo negoli mi, a vlada se kao da je časnički pripravnik.« No nije se on samo tako vladao, nego je po naravi imao otmjenu vanjštinu časničkog pripravnika. Ovakva naslućivana prednost ranjava niska srca, ako se još nije učvrstila djelima. A oko njega bilo je takvih srdaca. Nakon pet mjeseci »škole« otprilike, pod konac svibnja, dokazao je to jedan sukob u sobi.

Među časnicima, koji bi svaki dan prolazili vojarnom, nalazio se jedan za koga bi čovjek bio rekao, da je Gildasu stariji brat. Imao je isti stas, jednako sitno tijelo, istu snagu mišića, istu povu-

čenost, što je skrivala neustrašivu dušu. Hramao je, jer ga je u bitkama g. 1914. u Belgiji zahvatilo tane u cjevanicu lijeve noge. Premda je molio, da se opet vrati u vatru, ipak su ga zadržali u vojnom spremištu. Radio je u uredu, no kako je uza to imao dužnost da pazi na stegu, — u ono vrijeme, kad je bilo malo poglavica, a kojekakvih ljudi u vojarni, — vidjeli su ga često u dvorištima, pa i na stubama, po kojima je teško uzlazio i silazio, podupirući se o štap s gumenim vrhom.

Oko pet sati, nakon vježbe, ljudi iz Gildasova odjeljenja — sad ih je bilo petnaest, — baš su se uspeli u sobu i spremali se da »odu u grad«, kefajući malo cipele ili hlače. Gildas, koji je vježbao u niskom i blatnom dijelu dvorišta, skine svoje cipele za vježbu i htjede uzeti druge, što su mu bile u torbi. Uto pristupi k njemu smeđokosi neki novak iz južne Francuske, tamo negdje iz okolice Béziersa, koji je volio glasno razgovarati, a slabo je poznavao te ljude, s kojima je živio zajedno tek nedjelju dana. I padne mu na um, da udari šakom u rame sagnutoga Gildasa i svali ga tako na pod. Zlo je izabrao svoga protivnika. Gildas se pridigao jednim skokom:

— Hoćeš li, da te izdevetam, kržljavče nijedan?

Stupio je naprijed za korak među obadva reda kreveta. Drugi je za isto toliko uzmaknuo, no nastojeći razjariti proti Gildasu drugove, koji su smjesta pritrčali i poredali se u nekoj udaljenosti, tako da borcima ostave mjesta. Momak iz Béziersa bojao se i zato je to jače vikao:

— Samo sam ga opomenuo, i to malo! Drugiput ću biti pametniji, prijatelji moji! Ovaj se Bretonac dosađuje u vojarni i ne stidi se, da nam to kaže. Treba ga se, prijatelji moji, čuvati! Jer treba samo da sve to pripovjedi časnicima, da im se prikaže nevinim, a nas će prije reda postali u streljačke jarke!

— Lažeš, Marije!

— Ne idi naprijed, Gildas!.. Ne dajte mu da ide naprijed, prijatelji, jer evo želi svoju smrt!

Novak iz južne Francuske uzmaknuo je između dva kreveta, sve do zida. Vojnici su se smijali. Gildas je prihvatio jednu svoju cipelu i strašnom kretnjom je zamahnuo njome po zraku. Začuo se krik. Marije se sagnuo, a cipela bačena svom snagom čvrste ruke dotakne mu malo glavu i udari o zid, pa zatim opet padne na zemlju s komadićima vapna. Neki su stali pljeskati, što je udarac bio tako žestok, a ipak nije bilo nijedne žrtve. U isti mah bace se nazočni na Gildasa i njegova protivnika, da ne bi došlo među njima do šaka.

Bila je to gungula, u kojoj se najviše čuo smijeh. U isti se čas otvore vrata dvorane i pojavi se poručnik.

— Mirno, zapovjedi kaplar, koji je i sam dobrano bio upleten u tu gungulu.

Momci su se postavili uz podnožje kreveta. Časnik zatraži, da mu protumače, što se dogodilo. Divna je bila ozbiljnost tog mladića, što je iznenada postao sucem. Dok mu je predstojnik sobe tumačio stvar, gledao je sad Marija, crvena poput vina iz njegovih vinograda, sad Gildasa, koji je od srdžbe problijedio. Ovaj posljednji nije tako brzo promijenio svoje osjećaje, jer pogled težaka iz Penmura bio je još uvijek mrk, uprt na svog neprijatelja, i cijelo mu je tijelo drhtalo.

— Otiđite svi dolje, reče časnik, osim vas, kaplare, i vas, Gildas Maguern!

Stepenice stubišta odjekivale su prilično dugo. U sobi su ostala samo tri čovjeka. Poručnik se približi Gildasu.

— Dođi, da vidiš trag!

Prihvatio je vojnika za rukav i priveo ga k zidu između kreveta Marijeva i kreveta njegova susjeda. Blatni je potplat udario u obijeljenu površinu zida i utisnuo ondje svoj trag. Časnik je vrškom prsta prebrojio otiske.

— Dvadesetisedam čavala. Mogao si ubiti čovjeka, jer žbuka, koja prekriva kamen, svuda je povrijeđena. Čuj me dobro: sad si dobro zabilježen i doskora ćeš otići. Ondje ćeš se moći braniti, ali ne od drugova. Uzet ćeš četku i vapna, i prelazit ćeš tako dugo četkom po toj slici, dok nestane i posljednjeg traga. Za jedan ću sat opet doći da prebrojim čavle i toliko ćeš dana dobiti zatvora, koliko bude ostalo vidljivih tragova.

Sat nakon toga zid nad Marijevim krevetom bio je bjelji i glađi nego ikada, pa i onda, kad je bio nov.

Ta je svađa međutim imala jednu posljedicu, i to trajnu, u duši vojnika i u duši Gildasovoj. Njega je iznenada spopala i svladala srdžba, pa je stoga od toga događaja zadržao neki potajni stid. U svojoj seljačkoj kući u Penmuru, gdje su sve vlasti bile podređene jedne drugima, slabo se bio priučio drugovanju sa sebi jednakima. Shvatio je bolje nego ikada prije, da mu valja paziti na žestinu njegove osjetljive naravi i steći vlast nad samim sobom. Budući da je spadao među one, koji se brinu za svoju dušu i drže je čistu, nanio je sebi tu silu i pomirio se odmah sutradan s onim mladićem s juga, koji je bio začuđen, šaljiv kao obično, a možda i dirnut. Gildas mu nije niti spomenuo, da je sam bio prvi uvrijeđen.

Ostali drugovi počeli su da ozbiljno poštivaju tog Bretonca, u koga je bila tako okretna i čvrsta šaka.

Prošlo je otada još nekoliko dana. Početkom lipnja poslali su Gildasa u Lorenu, u bataljun, što se sakupljao za samim bojnim poljem, a imao je i sam skoro poći u kreševo. Skoro nakon svog dolaska pisao je ocu:

»Evo me opet na poljima. Još nijesam u opasnosti, ali nas za nju spremaju. Moram kopati streljačke jarke. To su vam posve obični jarci s lijepim nagibom prema neprijatelju, a ja sam kod tog posla prvi. Vi u Penmuru nemate ovakve zemlje, kakvu ja ovdje kopam. Šljunkovita je i čini mi se mršava. Ne bih dao za nju ni onu iz Duge Bare, koja je kod nas najslabija. Uče me bacati granate. Uplašili biste se, kad biste ih čuli gdje prasnu. To vam je tako naglo kao srdžba u nekoga, koji mi je dobro poznat. Ljudi i konji, sve što je na dohvatu rasprsnutih komadića, strada. Pucam također na nišan. Tamo nijesam među prvima, no ipak sva muzillačka djeca vole lov i kad Dionizija bude pisala Pavlu, može mu reći, da sam prekjučer spremio pet taneta u ploču. Dragi moj brat Pavao! Što bi bilo, da ga nađem kod Verduna? Ništa nije nemoguće. Idemo onamo, gdje nas budu trebali!... U Loreni slabo ima drveća, barem u ovom kutiću, gdje ja stanujem. A one male šume nad valovitim oranicama, — jer ore se čak na pogled Njemcima, — tako su uništene, da je to prava žalost. Pozdravite srdačno sve, počevši od majke. Ostajem s poštovanjem vaš do smrti zahvalni sin — Gildas.«

Gildas je dakle pisao: »Što bi bilo, da nađem Pavla kod Verduna?« Nažalost, 11. lipnja listonoša je predajući baš ovaj list donio Ivanu žalosnu vijest. Već napola okrenut prema kući Savaritovih, kamo je trebao poći, on će Ivanu:

— Ima nešto za vas na općini.

— A što to?

— Neki spis, ne znam pravo... Pođite onamo!

Čovjek se udalji uspinjući se prema ledini, a Ivan sav zabrinut odloži za sutra, što je bio odlučio da učini onoga prijepodneva. Bio je naime nakanio da pokosi za svoje blago lijepu proljetnu djetelinu, koja je sačinjavala pravu šumu sa svojim blijedim stabljikama i već zelenim klasovima, što su napola provirili iz toka.

Obukao je kaput i otišao u grad Muzillac. Žene su se odmah uplašile i čekale ga nestrpljivo, a da nijesu ni rekle jedna drugoj svoga uzbuđenja. Ivan je bio dugo vani.

Kad se nenadano povratio, reče im s praga kuće:

— Sirotani moji, ne donosim vam dobre vijesti!

Govoreći pogledao je i protiv svoje volje prema Dioniziji, koja mu je stajala s lijeve. I žena je odmah shvatila. Snažno krikne i sruši se na zemlju, na koljena:

— Pavao je umro! Bože moj, smiluj se njemu i meni!

Nije se varala. Pavao Maguern pao je pred Verdunom prvog lipnja, dobivši tane nasred srca. Tako je stajalo u spisu, što ga je Ivan bio stavio u džep kaputa, a sada ga je s toliko muke otvarao. Dionizija ga nije htjela vidjeti, već je samo naricala, sjedeći sada kraj kreveta i govoreći kroza suze:

— A djetešce, što će se roditi, što više ne će imati oca!...

Ana je priskočila u pomoć. Nije pripovijedala mnogo, nije govorila beskorisnih utješnih riječi, već je zagrlila mladu ženu i govorila joj samo jednu riječ, vrlo kratku, ali punu sadržaja:

— Sirotice, sirotice!

Stojeći kraj ognjišta i pazeći na vatru baka se također na prvu vijest o smrti sjetila katekizma i obratila Bogu. Ne pazeći ni na što drugo ona se molila za dušu svoga djeteta, a da svoga posla nije ni prekinula.

Sva je župa brzo doznala za žalost, što je snašla kuću u Penmuru. Listonoša je znao za vijest i idući brzo na svom kotaču od kuće do kuće, nije propuštao da kaže:

— Nemojte o tom govoriti, ali je to sigurno: opet je pao jedan iz naše općine, najstariji sin Maguernovih, iz Penmura.

Još isto popodne više ih je došlo »na žalost«, kako su kazivali, a dovela ih je onamo sućut i ono posebno neko bratstvo, što se stvara pod uplivom zajedničke opasnosti. Došla je najprije udovica Voilier, koja je stanovala sama na svome posjedu nazvanom Coléno. Bila je to visoka, uvijek u crninu obučena žena, na kojoj je bila bijela samo marama i kosa. Glas joj je bio još tako jasan i zvonak, da bi čovjek mislio, da mladost kod svakoga ne traje jednako dugo. Imala je već četrdesetgodišnjeg sina, koji je otišao s domobrancima već u rujnu 1914., i nije otada napustio polja ili šume oko Verduna. Došla je da pokaže svoju zahvalnost rataru iz Penmura, koji je za nju obrađivao tri njive na kosini jednog brežuljka. Htjela je također saznati nešto o tome Verdunu, kome se svuda, a osobito u njenom srcu, spominjalo ime, no koga međutim nitko nije mogao da sebi pravo predoči. Je li to grad kao Vannes ili samo kao Muzillac, i je li nakon toliko i toliko topovskih hitaca ostalo još dosta kuća, da Teofil, njen veliki sin, može koji puta spavati pod krovom? Udovica Voilier našla je Maguernove okupljene u velikoj sobi,

kao da se mrtvac nalazi među njima. Posjedali su uzduž zida, pa i mala Armandina, jer su bili uvjereni, da će im susjedi doći u pohode. S onim svojim umiljatim, vrlo tihim glasom, što su ga svi nastojali da čuju, udovica je zapitala Ivana više toga. Htjela je znati na kakav je način smrt zahvatila Pavla Maguerna: u otvorenoj bici, u velikom metežu, među konjima, što trče i oblacima dima, kako se to vidi na slikama. Ili pak na uglu kakve ulice, iznenada, jer je Pavao Maguern nerazborito izašao iz svoga skrovišta. No stari je otac imao samo jedan odgovor: »Usred srca, Margarito, ništa mi više nijesu rekli.« Nato je udovica Voilier počela odgovarati na krunicu, što ju je slomljena glasa predmolila Marija Maguern, koja je sjedila lijevo uz ognjište, a nasuprot svome mužu. Nije gledala nikoga, niti se uopće micala, već se sasvim predala svojoj boli, o kojoj nije nikome išta kazivala, osim Bogu. Nakon priličnog vremena, kad se Margarita Voilier oprostila od družine, digao se i Ivan, da je isprati do vrata, i ondje joj je rekao sasvim tiho:

— Margarito, ako sutra bude lijepo, doći ćemo Anđelko i ja, da vam pokosimo ljekaricu.

Došla su u Penmur i dva najstarija djeteta iz Lantierna: lijep petnaestgodišnji mladić, već ozbiljan i vrlo pristojan, i njegova sestra, kojoj je bilo četrnaest godina i za koju su govorili, da je najljepša djevojčica u cijeloj općini Muzillac. Ta su djeca zastupala oca, koji je otišao u rat, i majku, koja zbog nekakve polagane paralize nije mogla da ide dalje od kokošinjca i mljekare. I za njih je Ivan radio već dvadeset mjeseci, i to bez ikakve nagrade, jer taj je čovjek bio kudikamo više milosrdan negoli mrk. Ostali su kratak čas, koji im se učinio vrlo dugim, jer čovjek se sporo priučava da podnosi vlastitu bol i da gleda bol drugih. Kad su ostavili Penmur, rekli su sebi svojim očima: »To je bilo teško za nas! Baš smo se ponijeli kao dobra djeca!« I jedva što su na ledini izmakli ukućanima iz vidika, stali su glasno govoriti, sabirati cvijeće u kitice i naganjati se oko džbunova žutike.

Navečer je došao također i očinski upravitelj crkve iz Muzillaca, koji ih je mnogo toga pitao i obećao pisati pukovniku, da sazna pojedinosti, a ako bude moguće i mjesto, gdje je pokopan Dionizijin muž, onaj veliki, blagi Pavao Maguern, što je pao u mnoštvu mrtvaca na poljanama Verduna.

Napokon je došlo predvečer više ljudi i žena u radnom odijelu, od kojih su neki prislanjali o kućni zid motiku ili lopatu. Samo bi ulazili, pozdravili i rekli nekoliko riječi, misleći u sebi: »Nesreća, što je snašla Maguernove, može sutra da bude i naša!«

Noć je bila jadna. Dionizija je ležala u prvom ograđenom krevetu i tresući se od velike groznice neprestano je jecala. Ana se sva obučena pružila po drugom krevetu čekajući da je zovu, — kako se i dogodilo, — da pripravi šalicu lipova čaja, što ga je tražila udovica. Buka je probudila i najmlađu Maguernovu, što je bila u zadnjem krevetu, pa je i ona između dva kratka, teška sna, uzela jadikovati. To je sve sačinjavalo uzduž zida kao tri malene, siromašne kapelice, iz kojih se za istu dušu dizala molitva, što ju je jedva prekidao umor živih.

Čim je sutradan Ivan pojeo komad kruha, popio dvije šalice jabukovače i stavio u staru neku vojničku torbu ono, što je bilo potrebno za ručak, pozove Anđelka i Aleksija, koji su se već bili digli i baš se vrzali oko jasala, hraneći blago:

— Ja idem u ljekaricu, kako sam obećao jučer udovici Voilier. Ti ćeš, Anđelko, dati blagu malo krme, da bude raspoloženo. Nemoj mu dati previše, jer sijeno je skupo, a već smo dobrano zašli u kosidbu zobi. Zatim ćeš doći za mnom u ljekaricu. Aleksije će odvesti blago na ledinu, ali ne daleko, već samo oko kuće, i čuvat će s Rabigom stado, a također i kuću.

I uze tada svoju veliku kosu, onu, s kojom su se nekoć osim njega mogli služiti samo Pavao, pali ratnik kod Verduna, i Gildas, vojnik u Loreni.

Tri sata kasnije i skoro zatim, kako su vidjele, da je na drugom kraju ledine isčeznuo Anđelko i njegova osrednja kosa, koja je s njime također išla prema polju imanja Coléno, Dionizija Maguern počela je da osjeća bolove. Pozove Anu i reče joj:

— Evo ću skoro imati svoje dijete. Obavijesti svoju strinu, čula sam je kako govori svojim kokošima na kraju dvorišta... Obavijesti je, ali ne prenaglo, jer ona je već stara i znaš, da joj uzbuđenja ne čine dobro.

Do podneva otprilike ništa se nije promijenilo u običnom redu poslova u seljačkoj kući u Penmuru. No budući da je Dionizija neprestano ćutjela bolove, Ana u to doba odvede malu Armandinu k susjedima, što su stanovali na strmoj obali, s koje se također vidjelo i jezero. Protumačila im je, zašto dovodi malu, i zamolila ih, da je pridrže kod sebe do kraja onog dana. A Aleksije je na zapovijed majčinu dotjerao kući stado i privezao svoje životinje, — što je već činio vrlo dobro, — te krenuo u Muzillac, da obavijesti primalju.

— Nemoj se, dječače moj, nikako zabavljati putem, rekla mu je Marija Maguern. A kad budeš obavijestio majku Quistrebert,

da je trebamo kod kuće odmah, — zapamtit ćeš dobro i reći »odmah«, — tada ćeš opet skupiti svoje dobre nožice i poprečnim stazama, što ih poznaješ bolje od mene, poći ćeš do ljekarice udovice Voilier. Naći ćeš tamo oca gdje radi s Anđelkom. Ne brini se ništa za Anđelka, koji će nastaviti košnju doklegod traje dan, već ćeš samo reći ocu: »Mama vas moli, da se vratite u Penmur, jer ima jedna novost, ali nije žalosna. Nemojte po mogućnosti ni dovršiti vaš dio ljekarice, jer rodit će se jedan Maguern.«

Slabunjavi dječak trčao je sitnim koracima po muzillačkoj cesti, sav ponosan s povjerenja, što su mu ga iskazali. Nije ze zaustavljivao zbog druga, što bi ga susreo, pa niti zbog kosovih gnijezda, za koje mu se činilo, da ih je ugledao na obroncima ledine. Stanovnici prvih kuća, koji su ga vidjeli, kako trči i nimalo ne zastaje pred izlozima, govorili su: »Mora da ide po kakvom poslu, jer baš nikako ne gubi vrijeme!«

Na lanac ognjišta majka je Maguern objesila najveći bakreni kotao, što ga je dobro oprala s koprivama, te je u nj ulijevala dva puna vjedra vode, što ih je sama izvukla iz bunara. Prije toga je brižno sa žlicom izvadila iz vode pet zelenih zvjezdica i komadić lista od paprati, što ih je bunar koji puta ljeti davao, a plovili su ti listovi na površini. Na krevetu oca i majke u malenoj prostoriji kraj velike sobe, Ana je raspoređivala rublje, pelenice, košuljicu, što ju je sama splela i štoviše dvije povezane vrpce, što su se imale privezati o kolijevku, kad dijete već bude na svijetu: ružičasta, ako bude djevojčica, modra, ako bude dječak.

Majka je rekla Ani:

— Morala bi staviti crnu vrpcu!

Došla je na svijet djevojčica. Rodila se u Penmuru, gdje je već više pokoljenja Maguernovih ugledalo svijet. Bila je slabašna, a baka je govorila, da je »mala miljenica«. Baka ju je položila u vrlo nisku zipku kraj kreveta rodilje, baš u času, kad su se prve zvijezde stale dizati nad dvorištem. One su večeri večerali na brzu ruku u momačkoj sobi. Nakon što je otac one večeri izmolio molitvu i zazvao sve zaštitnike obitelji, a među njima i Pavla Leonskoga, izmoli još jednu Zdravo Mariju za »novo dijete.« Nakon toga upita svoju ženu:

— Kako će se zvati?

— Dionizija nam nije još rekla, odgovori majka.

Noć je bila gotovo posvema mirna. Rodilja, stari i mladi, svi su spavali, jer su bili vrlo umorni. Dijete je zaplakalo tek dva puta, ali samo za kratko vrijeme. Primjetili su, da niti domaći pas, onaj neobični Rabigo, nije dao glasa, dok je slijedio tragove kuna ili odgovarao dalekom kakvom štropotu, što je dolazio s ceste, iz gustika ili s neba, gdje uvijek ima prolaznika. No taj je štropot čuo samo on.

Slijedećega su jutra ustali kasnije nego obično. Ivan, koji nije brzo napuštao kakvu misao, pristupi k ograđenom krevetu, gdje je ležala Dionizija. Ona se nije nimalo nasmješila. No kad je otac uzeo dijete iz kolijevke i pridigao ga vrlo lako svojim snažnim rukama među rastvorenim zastorima, tada se i majka malo nasmješila.

— Kako ćemo je nazvati? — upita je.

— Ja ne znam, jer on bi trebao da joj nadjene ime!

— Čuj me, Dionizijo, kad već njega nema... Što se tiče imena, moda se jako promijenila ovdje, a i drugdje. Stari nijesu trazili imena svojim sinovima i svojim kćerima u pripovijestima, što ih donose novine. Nije se kod nas znalo za Suzane, Odete, Kristijane i Helene. Bi li i ti učinila poput njih? Bi li je nazvala...

— Dajte, recite, kako?

— Marija?

Ivan pridigne dijete do usana majčinih, a majka poljubi malu i reče:

— Zdravo, Marijo!

Krstili su malu odmah sutradan. Nije to baš bilo vrlo svečano, ali su opet svi bili vrlo zadovoljni u penmurskoj kući. Žalost je kao oblak. Osim u srcima Dionizije, Ivana i majke Marije, uspomena na Pavla Maguerna brzo se gubila. Pa i ove je sasvim zaokupljao svakidanji posao, brige, što ih je svatko imao da snosi, i umor, koji bi dolazio prije od noći. Nakon kosidbe došla je žetva zobi, raži, ječma i pšenice. Vršidba je započela oko 10. kolovoza. Gospodarstvo u Penmuru i ona gospodarstva, što ih je obrađivao Ivan sa svojim sinovima mjesto otsutnih vlasnika, spadala su u zajednicu. *Campbert* iz Saint-Gourlaisa. U toj su zajednici bila okupljena dvadesetidva posjeda, da lakše obave veliki posao vršidbe. Red svakog pojedinog člana utvrđen je već po starom običaju. Isti stroj s istim strojovođama dolazi navečer ili u prvu zoru na ono gumno, gdje će se vršiti. Velik je to stroj s napravom za prebiranje zrna, i polugom, što slaže slamu u stogove. Ima i vrlo dobru zviždaljku i nitko od jedne godine do druge ne zaboravlja njena reska zvuka. Čim bi ga začuli stanovnici Campberta, žurno bi krenuli poljskim stazama, prelazili ograde, i tako se brzo sakupilo jedno tridesetak radnika oko čeličnih oštrica, koje sopteći okreću skupove snopova, kojih biva sve manje, i stogove slame, koji se sve

više rastu. Ivan one godine nije ni jedamput propustio da se odazove pozivu. Obično ga je pratio Anđelko, a tri puta je to zapalo Anu.

Prvi puta nije se dogodilo ništa izvanredno, a djevojci se ipak činilo, kako joj stric pokazuje više pouzdanja i pažnje negoli prije. Nakon večere u dalekoj nekoj kući, nakon bučne pijače muškaraca iz *Campberta*, baš u času, kad su se mlađi spremali da plešu na gumnu, — jer bio je to zadnji dan vršidbe kod Trébestanovih, — stric dotakne rame Ani, koja je sjedila na kraju jednog stola, i reče:

— Dođi, mala!

Izašli su iz rasvijetljene sobe i noć ih primi u svoj mir. Imali su pred sobom dobar komad puta. Ivan opet obuče kaput, što ga je bio svukao za večere, i pridigne ovratnik zbog svježeg vjetra, koji je s jednakom snagom puhao s juga. On je išao naprijed, jer je dobro poznavao staze, ali se nije žurio, već je zaustavljivao brzinu hoda zbog Ane, što je išla za njim po travi ili po strništima. One je večeri nebo pokazivalo sve svoje zvijezde. Bučni glasovi plesača i svirka pokušavali su da slijede hodioce. No ratar iz Penmura ušao je doskora sa svojom nećakinjom u tišinu. Uspinjali su se na neki brežuljak. Kad su mu došli na vrh, Ivan pričeka da priđe Ana, pa reče:

— Tako mi je bilo teško slušati, gdje pjeva mladež. Ima ih toliko među njima, koji ne će više pjevati!

S one su visine vidjeli svjetionik, što je označivao dražicu La Vilaine, a Ani se činilo, da je nekakva bjelina, što se vidjela na dnu obzorja nad nevidljivim morem, bila velika kakva lađa, koja je plovila svim jedrima. Sišli su dolje. Živica žutike brzo je sakrila jedino svijetlo, što ga je upalila ljudska ruka u toj tami. No kad je Ivan približavajući se kući nazvanoj Grand Néant prepoznao prva svoja polja, po drugi je puta usporio svoj hod i pokazivao rukom kakvo svijetlije strnište, polje zasađeno kupusom, kakvu livadu na kosini, te spomenuo Gildasa.

— Gildas mi je u posljednje vrijeme davao dobrih savjeta. Zar ne misliš, Ana, da bi već mogao upravljati jednim gospodarstvom?

— Uvjerena sam o tome, ako vi još budete uz njega, da ga očuvate od pogrešaka!

Zašto li joj je stric Ivan govorio o Gildasu? Kad se vratila kući i kad je već bila legla, još je dugo razmišljala o riječima toga čovjeka, koji nije nijedne uzalud izgovarao, a govorio bi o svakoj stvari u svoje vrijeme.

Tri sedmice nakon toga, to jest sredinom rujna, stiglo je u Penmur pismo iz Lorene. Bilo je kratko, kao i sva pisma s ratišta. Spominjalo je pokojnoga brata i tražilo je više vijesti od kuće, nego što ih je ono davalo o ratu. Međutim jedna rečenica, što su je uza svjetiljku zajednički pročitali i ponovno čitali, upisala se u njihovo pamćenje s manje ili više jasnoće, prema dobi svakog pojedinca. Ana ju je znala napamet i ponavljala ju je samoj sebi radeći po kući ili obilazeći po različitim zgradam stričeva gospodarstva. »Čini se, da smo svršili našu poduku, i pripovijeda se, da ne ćemo više dugo ostati u Loreni. Kad budu zatražena pojačanja, poslat će nas, ali na koju točku ratišta? Jedini Bog to znade. To me ne zabrinjuje. Vojnik sam zato, da se borim, a ne da pucam na nišan ili bacam granate na izmišljena neprijatelja, kako sam to činio dosada. Nastojat ću, da vam budem na čast.«

Prekosutra se Ana morala pridružiti sama *Campbertu* iz Saint-Gourlaisa. Bila je to jedna od posljednjih vršidbi te godine, a održavala se na nekom gospodarstvu u penmurskom susjedstvu. Ana je pošla onamo, radila je cijeli dan, a kako je bilo lijepo vrijeme, mladež je nakon večere plesala. Predložila je domaćici, da joj pomogne spremiti stolove i kuću. Njenome srcu nije bilo do plesa. No kola, polke, i onaj »ples, što se pleše u četvero«, brzo su se svršili i Ana nije mogla uskratiti, da se pridruži omladini, koja se cešala djevojke u sredini. Jedan od vršilaca, što je bio skrofulozan i šepav, a prema tome oprošten od svake vojne službe, vodio je četu. Pod člancima njegove ruke stenjala je harmonika šepajući s njime po onoj maglovitoj noći, na pustoj cesti.

Jedna ga djevojka zamoli:

— Prosper, daj nam pjevaj: »Jako volim svoga muža«!

— Ne, ne! Pjevaj radije: »Moje srce za vjenčanje«!

Tada sva mladež krene korakom, dok je jednu kiticu pjevao on, slijedeću cijela četa, a noge su udarale mjeru.

Došao sam, lijepojko, da vas zamolim
Vaše srce za vjenčanje, ako ga dobijem:
Dobit ću srce vaše, lijepojko, iz ljubavi.

Moje je srce za vjenčanje već obećano,
Moje je srce obećano drugom ljubavniku:
Ne ćeš dobiti mog srca, kako to očekuješ.

Ako li je srce tvoje obećano drugom ljubavniku,
Uzet ću svoj mač i ubit ću ga:
Dobit ću srce tvoje iz ljubavi.

Ako uzmeš mač, da ga ubiješ,
Pretvorit ću se u jegulju pod pećinom:
Ne ćeš dobit mog srca iz ljubavi.

Ako se ti pretvoriš u jegulju pod pećinom,
Ja ću se pretvoriti u ribara, da je ulovim:
Ulovit ću jegulju iz ljubavi.

Ako se pretvoriš u ribara, da me uloviš,
Ja ću se pretvoriti u ružu na ružinom grmu:
Ne ćeš dobiti mog srca iz ljubavi.

Ako se pretvoriš u ružu na ružinom grmu,
Pretvorit ću se u vrtljara, da je odrežem:
Odrezat ću ružu iz ljubavi.

Ako se pretvoriš u vrtljara, da me odrežeš,
Pretvorit ću se u zvijezdu na nebu:
Ne ćeš dobiti mog srca, kako to očekuješ.

Kao i u provansalskom obliku ove pjesme, ljubavnik svršava ovim izazovom, na koji ona više ne odgovara:

Ah, ako se pretvoriš u zvijezdu na nebu,
Pretvorit ću se u anđela u raju:
Dobit ću, lijepojko, srce tvoje, kako sam rekao!

Pjesma je uzlijetala preko živica, išla je po livadama, išla je po ledini, a Ana, koja je pjevala prve kitice, išla je od nekog vremena šuteći. Susjede su je razumjele i razriješile su svoje ruke, što su pridržavale služavku iz Penmura. Cijela se četa okupila oko nje. Bili su pred plotom.

— Zbogom, družbo, Ana će, ja sam kod kuće!

Svirač harmonike, onaj šaljivi šepavac, približio se poput svih drugih, da joj stisne ruku.

— Ej, lijepa moja Ana, reče joj, imate li vijesti o Gildasu? Ja ih imam!

Svi udariše u smijeh. Momak nastavi:

— Jedan od mojih drugova vidio ga je u Loreni. Gildas se osjećao izvrsno i zamolio ga je ovo: »Pozdravi mi oca, pozdravi majku, pozdravi mi braću i sestre, pozdravi također i Anu!«

— Ah, gle, gle, reče nekoliko mladih glasova, pripovijest je dakle istinita?

Neka joj se djevojka iz Muzillaca pokloni:

— Moj naklon, Ana! Šteta, što nije više s nama! On bi sigurno krasno pjevao: »Dobit ću, lijepojko, srce tvoje, iz ljubavi!«

Ana kao najstarija u cijeloj družbi — prošla je već dvadesetidrugu godinu — poprimi opet izraz starije sestre, te odgovori:

— Taj je Prosper zločesti šaljivdžija! A vi svi, nemojte više pjevati sve tamo do velike vanneske ceste: u Penmuru se toliko žaloste. A njihov sin, što je u Loreni, uskoro će na bojište. Ne pjevajte više!

Udaljila se, i dok je bila na ledini, a zatim na dvorištu kuće, nikakva se pjesma nije podigla s ceste, kojom su se u skupini udaljivali vršioci.

Stara majka Maguern čekala je svoju nećakinju. Ona nije rado lijegala, prije nego što su svi njeni bili kod kuće. Nikome nije govorila, kako svako veče skida svoje drvenjake, da ne učini buke, te ide da se uvjeri, da li su zasunci stavljeni na vrata velike sobe i u momačkoj sobi na vratima prema staji. No one je večeri trebala da dade i zapovijed.

— Ana, reče posve tiho, dok si ti vršila žito, ja sam iskuhala rublje s Armandinom, koja mi je dobro pomagala. Sutra prijepodne ispirat ćeš rublje u penmurskom jezeru.

VII

PENMURSKO JEZERO

Jesen dolazi zasjednički kao i smrt. Život prirode još je snažan i drveće je zeleno, ali požuti po koji list, kako je požutjelo i žito i raž, koji su bili prvi zahvaćeni od jeseni. Kako li je svijetlo još blistavo i toplo! No diže se kasno i ostavlja prve sate neprijateljskoj magli.

Jedva je dakle svitalo, kad se Ana Maguern zajedno s Anđelkom Maguern počela spuštati prema penmurskom jezeru. Nosila je u jednoj ruci svoju pratljaču, a u drugoj svoj mali lončić kave, dok je Anđelko gurao nove tačke natovarene ogromnim svežnjem rublja. Na kraju dvorišta, tamo iza kokošinjca i drvarnice, krenuše hrptom strme obale, nađoše otvor izduben u pećinu već od starih vremena, a skoro zatim i puteljak, što je ukoso išao po stijeni. Nevidljive naslage kamena držale su ga u zraku na više od petnaest metara visine, a sa strane ponora bio je zaštićen različitim divljim grmovima i kupinom. Bio je nejednak i uzak, a silazio je k jednoj dražici jezera. Da se na onoj kosini suzdrži tako težak teret, trebala je snaga sedamnaestgodišnjeg momka, tako čvrsta, kako je to bio Anđelko Maguern. Zaustavio se na obali, gdje je bilo osušenog mulja i već izgažene trske, koja je obrubljivala mali fjord. Pustio je noge svojih tačka na tle, raširio izmorene ruke i stao se smijati veleći:

— Ne ću moći sve to odnijeti odjedamput, sestrično Ana, nego ću to učiniti na više puta, kad budeš oprala svoje rublje!

Ponovno se prignuo među ručkama svojih tačka i pošao je za Anom, koja je bila skrenula i išla duž podnožja strme obale, s koje se čas prije spustila. Izašli su tako iz onog barovitog mjesta, kamo

ih je bio doveo puteljak, obišli su silnu onu strminu, na kojoj je bio sagrađen Penmur, i opazili mali dio jezera i nešto od njegova obličja rijeke. Trak zemlje i šljunka, što ga u ono doba godine napušta voda, nije baš bio širok na podnožju strme obale, no dvije mlade osobe, idući jedna za drugom, i tovar rublja ne zahtijevaju široke ceste. Smjestili su se na podnožju jednog rta. Anđelko istrese svežanj rublja na dug i plosnat kamen, koji je bio vikao udarcima pratljače. Ana se spustila na koljena uz vodu, koja je tekla u visini kamena, a veliki je dječak otišao, kako je bio i došao. Bio je međutim sada zadovoljniji, jer rublje više nije povlačilo njegovih ramena, te je mogao hodati po miloj volji, korakom momka iz lovačke čete, lamatajući rukama i dižući nos visoko u maglu.

Jer na koncu rujna magla se ne diže u sedam sati ujutro. Pokrivala je površinu jezera. Jedva se po tamnijoj boji magle dalo naslućivati, da se na nekih sto metara daljine nasuprot Ane nalazi drugi jedan rt, sličan onome, što se dizao za njom, i druga jedna pećina, raširena poput zastora, što je sadržavala u sebi vodu potoka, koji su sačinjavali penmursko jezero. Ona je vidjela pred sobom samo veliku površinu vode i svuda naokolo maglu, što se u gustim krpama spustila na površinu jezera. Ta se magla pomicala pod dahom lagana vjetra, koji bi sada udaljivao te neopipljive oblake, sada ih opet natrag dovodio, tako da bi doticali obalu, pokrili djevojku i opipavali pećinu u pozadini.

Ana prihvati jednu plahtu, umoči je u jezero, istegne je na vodi i uroni, a nakon što ju je ižmikala, položila na plosnati kamen i istukla pratljačom, složi je na brzu ruku i stavi već posve bijelu na dno tačka, koje su ostale kraj nje. Uronila je tako i različite druge komade rublja u penmursku vodu i pomalo se opet složio onaj teret, koji se njenom bratiću pri silaženju učinio preteškim. Djevojka se nije nimalo zaustavljivala u radu i samo je podizala oči, kad bi spuštala u jezero komade rublja, što bi ih u vodi pomicala, vukla na desno, pa na lijevo i zatim privlačila k sebi. Jer sunce je također radilo da potisne maglu. U oblaku bi se otvarale šupljine, no brzo bi opet bile ispunjene. Druge bi se otvarale kraj njih, da opet same sebe izbrišu. Cijela ona masa, što je dosada podrhtavala, počela se gibati i dijeliti od vode, nad kojom je spavala. Doskora se rasvijetlila s lijeve strane pralje i kao koprenom pokrivena kugla pokaže se s iste strane u visini brežuljka onoga kraja. Bila je bljeđa od mjeseca, no brzo se proširivala i srebrna je njena boja prelazila u zlatnu. Kroz pukotinu u magli poteče pljusak sunčanih zraka baš na sredinu jezera. Za jedan čas čitavi je oblak bio razbi-

jen, čitavi je oblak brzo poletio u pahuljicama, što ih je gonila svjetlost i osvijetljivao odozdo odraz vode. Podigle su se na nebo i nakon kratka oklijevanja prepustile se napokon struji visoka vjetra, da ih odnese k morskoj obali prema Billiersu. Tada se ukaza cijelo penmursko jezero: njegova trska blizu Ane, njegova plamena pruga posred struje, njegovi lopoči, koji su kao kakvim vezom iskitili obalu, pa strma obala, koja je sa suprotne strane postavila svoje naslage crna kamena i svoje džbunove žutilovke, što su obilježavali spratove, i napokon rub grmovite visoravni, gdje nije bilo nijedne kuće, niti traga ljudskog rada. No Ana je dobro znala, da su nedaleko od nje za rtom živjela i radila dva doma. Bila je umorna, što već od zore nije ništa rekla, pa kad ju je zablještila i oživjela danja svjetlost, koja se napokon pokazala, uspravi svoj stas i podigavši svoju pratljaču poput krila u zamahu, poviče:

— Dobar dan svima iz Labrissota! Dobar dan svima iz Kerlingana!

Znajući dobro, da je nitko nije čuo, povrati se poslu i njena je pratljača opet udarala rublje. Bolje je odgovorila jeka. Kako da se čovjek ne veseli tako krasnom svijetlu? Pomislila je na Gildasa i stala govoriti samoj sebi, a da se više nije prekidala:

»U svojim pismima uvijek spominje svoju Anu. Nije se nimalo promijenio u ratu i u tolikoj daljini. Nije on čovjek mnogih riječi, nije od onih, koji nastoje da se sviđaju ovima i onima, svim muškarcima i svima ženama. Mogao bi se vratiti s bojišta za tri mjeseca, ili možda za šest mjeseci? Njegovi ratni drugovi slabo će ga upoznati, kad ga ni ja sama nakon toliko godina sasvim još ne poznam. Sigurna sam, da u cijeloj muzillačkoj župi nema mladića tako razborita, ni tako oprezna, kakav je moj bratić Gildas. No nije on zato bez srca! Jedna ga riječ ražalosti, jedna ga riječ razveseli, kako kada. Ali on znade da vlada sa sobom, tako da ni sama obitelj ne zna uvijek, što on misli. Sigurna sam, da me svaki dan preporuča Bogu i da je često u duhu među nama... Već devet mjeseci nije govorio o svojoj namisli da govori Misu... Možda je već prošla... Svakako je više ne će biti, kad se povrati iz rata, jer njemu su sada dvadesetidvije godine, kad ih ja već imam skoro dvadesetitri. A kako li je dug taj rat! Ništa i nitko nam ne veli, da će se skoro svršiti.«

Perući svoje rublje, Ana je i dalje snatrila:

»Kad čovjek ima duboko u sebi misao, a ne pobija je, ona mu se vidi na licu... Sinoć su me zbog Gildasa zadirkivali svi drugovi i drugarice iz Campberta Saint-Gourlais. Sam Bog ipak znade, da nijesam odala svoje tajne: a ona obilazi po selu! Čim se Gildas vrati, njegovi će mu prijatelji govoriti o meni: »Je li istina, da te voli tvoja sestrična Ana Maguern?« Mislim, da se ne će ljutiti. Ah, i te kako ga volim!«

Da bolje potvrdi svoju misao, Ana udari pratljačom svežanj rublja, što ga je baš složila na kamen uz obalu. Udarila je tako jako i brzo, da se jedna divlja patka, koje prvi udarci pratljače nijesu preplašili, podigla nasred jezera i poletjela prema sjeveru.

A djevojka, vikla tužaljkama i romancama, što ih je čula ili pjevala u svatovima, proslijedi pticu neko vrijeme pogledom, te reče:

— Kad bi mogla poletjeti do njega!

Stala se smijati samoj sebi, a zatim joj se iznenada lice smrači. Izmikala je skup namočena platna, ustala je i gledala gornji dio jezera, što je zaokretao prema sjeveru, kuda je i ptica umaknula:

— Kad bi odletjela onamo, bi li ga još našla? Pavao Maguern je umro! I toliki drugi! A njihova se smrt saznala tek dugo nakon toga!...

Više od četvrt sata radila je u žalosti. No kako je bila mlada, nada joj se povratila. Sunce je obilno osvijetljavalo jezero. Grijalo je već napola osušenu trsku, ispucano blato na obali i mokru travu niskih livada. Ali ševe, te ptice, koje se uspinju i ne varaju, sve ševe sa strme obale visoko su uzletjele, izgubljene u svijetlu, pjevajući, odgovarajući jedna drugoj, dovikujući ljudima iz Labrissota, Kerlingana i Penmura, te maloj djevojci, napola zaručnici, što je kao i svi drugi radila pod njihovim krilima: »Dan je siguran, cijelo popodne bit će lijepo! Svijetlo je Božje divota! Kako je zemlja krasna vidjeti iz visina! Podignite srca naša onamo, gdje udaraju naša krila! Široko nebo! Široko nebo! Ljeto još traje! Slušajte našu pjesmu!«

Ana ih posluša i slušajući koncert ševa popusti malo u poslu. Dok je izvlačila iz vode komad rublja ili ga udarala, govorila je samoj sebi:

»Kad se Gildas vrati kući na dopust, obući ću baršunastu pregaču.

Kad Gildas dođe, umijesit ću tijesto za kolače, koje on voli!

Kad Gildas dođe, nabrat ću šeboja, koji ovdje zadrže po koji cvijet do smrzavice!

Kad Gildas dođe, čekat ću ga na podnožju ledine, da mene prvu vidi!«

Nešto prije podneva Anđelko je sišao iz Penmura i našao je u poslu. Skoro čitav onaj veliki kup rublja prošao je kroz vodu, bio je tučen i složen u tačke.

— Kakva ćeš ti biti dobra domaćica, Ana!

— To sam i ja mislila, odvrati mu ona smijući se.

Istovario je tačke do polovice, jer su mu se učinile preteške, i uspne se stazom do kuće. Kad je ponovno sišao, našao je Anu, kako umorna i zadovoljna sjedi na kamenu i promatra nasmijanu površinu vode. Povratili su se zajedno.

VIII

OČITOVANJE

Dne 11. studenoga stiglo je u Penmur s ratišta pismo, napisano dva dana prije.

»Od moga posljednjeg pisma, pisao je Gildas, prevalili smo priličan put. Koncem listopada napustili smo mjesto, gdje smo se nalazili i vidim sada dobro, da smo od naučnika postali majstori. Najprije su nas odveli u Villers-Bretonneux, — ne bih smio stavljati na papir imena, no vi ne ćete nikome kazivati, što vam se pripovijeda. Odredili su mene i više drugih, da se pridružimo 135. bojnoj pukovniji, kojoj pripadamo. Oh, dragi roditelji, koji ste spavali one noći kod kuće, da ste ono čuli! Odmarališta nijesu uvijek za vojnika mirna mjesta. U jedanaest sati noću paklena buka na poljanama. Sva se zemlja tresla. Digli smo se već od prve eksplozije i kako spavamo sasvim obučeni, bez oklijevanja smo pošli po vijesti. Velika svjetlost na nebu. Njemački su avijoni obilazili povrh nas. Čini se, da su oni stavili vatru u spremišta municije u Cerisy-Gailly-u, četiri kilometra odavde. Zabranjeno nam je zapaliti i cigaretu. To bi nas ipak bilo malo ugrijalo, jer kuće, u kojima stanujemo, nemaju više niti jednoga okna. Pritisak zraka razbio je prozore na crkvi, koja je već prilično oštećena. Mi siromašni župljani ipak imademo navečer malo jedno bogoslužje: krunicu, pouku i blagoslov. Promatrao sam duhovnika. To mi može biti od koristi. Izgleda, da je dobar i hrabar, što ćemo i mi nastojati da budemo. Jer poslat će nas bez dugog čekanja, da zamijenimo drugove, koji su ondje kucnuli čaše. Neka se cijela obitelj moli za njih, i za nas! Meni je dobro. Zima je međutim oštrija, negoli kod nas i kiša pada tako gusto, da bi penmursko jezero idući k moru poplavilo vannesku cestu, kad bi primilo samo polovicu od nje.«

Nije se varao. Već 10. studenoga Gildas je polazio na zamjenu. Pukovnija je prolazila noću kroz Maricourt, Maurepas i Combles. Malo dalje jedan je natpis na skoro sređenim razvalinama govorio četi, što se uspinjala, da je tu stajalo selo nazvano Frégicourt. Razorenje mora da nije bilo staro mnogo dana, jer jedna je mačka još mijaukala na nekoj paloj gredi. Ljudi su joj dobacivali vojničkoga kruha. Nijesu se uspinjali samo momci 135. pukovnije. Na nedavno popravljenoj cesti, što su je uzduž opkolili pričuvnici, čekajući da nakon prolaska čete opet uzmognu nastaviti posao, bilo je u jednom nizu teretnih i lakših automobila, pa topova. Pred njima, u udaljenosti, koja se nije dala u mraku izmjeriti, sinula bi katkada svjetlost, jedan tren ili jednu minutu. Bile su to eksplozije, znakovi i počeci požara. Tri su šrapnele pale uz rub ceste, a jedna je prasnula na samoj cesti. I podigli su se tada uzvici, četa je stala, ljudi su se ugnuli na pokrajna polja. Nakon nekog vremena opet su nastavili hod. Četa je stisnutih redova prolazila desnom stranom ceste, zbog mrtvih i umirućih, koji su ležali na drugoj strani. Doskora su zapali u mokro, rupama izrešetano tlo. Mnogo ih se tamo omaknulo, pokušalo da se opet dignu, podiglo ruku, koja bi opet klonula, i svi se ne bi ponovno pojavili.

Umorni i uznojeni usprkos oštre noćne zime, vojnici izmjene stigli su onamo, gdje su ih čekali, na mjesto, gdje su imali da izdrže. Bili su opterećeni čitavim plohama blata različite debljine, a nabori na njihovim kaputima bili su teški poput onih na kipovima. Dva sata izjutra. Odmah je trebalo raditi krampom i lopatom. Nikakvih jaraka, nikakvih zaklona! Istog onog dana Francuzi su osvojili onaj predio i nijesu stigli da ga urede za obranu. Stari su predali novima rupe od šrapnela, a ovi su između pojedinih rupa iskopali jarke. Strah od dana, koji je dolazio, činio je ruke bržima. Poznati orači iz pokrajina Mauges, Saumurois, Craonnais i Baugeois vukli su dublje brazde nego ikada. Neprijatelj je bio blizu i taneta su prolazila. Neka su i ubijala. Junačke šale miješale su se sa zvukom zemlje, koja bi padajući s lopata činila »plaf«:

»To nije lijepo, drugovi, da nam predajete kuću u tako jadnom stanju! Ne ćemo se u njoj dobro osjećati prije dva dana!«

Svanuo je studeni dan. Momci se nijesu više vidjeli, jer su se zakopali u zemlju, kako su mogli. Neki su spavali ležeći potrbuške na držku svojih lopata. Drugi su nastojali da vide, kakav je ono kraj, a nešto malo također, kakva je ondje opasnost. Koristili bi se grudom zemlje, da malo podignu glavu. Linija njihovih rovova imala je oblik zubaca na pili. Na nekim vršcima nijesu bili udaljeni više od dvadeset metara od njemačkih rovova. Naokolo se prostirala ogromna, valovita morvalska ravnica; polja, što su bila zasijana repom, male visoravni, rastavljene međusobno dubokim uvalama, gdje je bilo trave i suhih čičaka, starih barem dvije godine. Po vrhovima bilo je nešto šumica, mjestimice sasvim oguljenih. No nijesu one nove sječe isjekli drvari. Vatra francuskih i njemačkih topova povukla je u mladim šumama u svim smjerovima one crte, što su imale boju preorane zemlje. A hrastova debla, što stoje više njih, to isto govore. Slomljena su u polovici i kako već godinu dana nemaju soka crna su kao slika naslikana ugljenom. U prostranoj onoj ravnici nijedno drvo nije ostalo uspravno stojeći. I grmovi su bili razvaljeni, jer mogli su u sebi sakrivati vojnike. Cijelo je tlo golo i samo se jedna sjena spušta na nj: sjena vrhova malih visoravni, na koje sunce udara ukoso.

U noći 14. momci 135. pješačke pukovnije, barem oni, što se nalaze pred malom njemačkom utvrdom, izgrađenom posve blizu na vrhu male uzvisine, znadu, da će učiniti napadaj. Treba uhvatiti nekoliko zarobljenika i identificirati neprijateljske pukovnije, koje se nalaze naprotiv nama. Kroz dva sata francusko topništvo udara po utvrdi. Gildas Maguern nalazi se u dnu jednog zakloništa, punog vojnika, koji čekaju čas, da »izađu«. Zacijelo, oni toga ne žele, ali »izaći će«, jer duša nije utučena, nego samo dršće kao i zemlja, i jer se »mora«. Neki se pričinjaju kao da spavaju; ne će, da im se vide oči. No buka bi ih sigurno smetala da spavaju, kad bi to i htjeli. Teško se diše, kao da ima previše ljudi u tom podzemnom prostoru. Zrak je zasićen otrovima. Kapljice vode — jučerašnja kiša — padaju sa stropa, što ga podržavaju grane i tri lijepe krovne grede, što su ih uzeli iz rovova u zaleđu. Ima samo mala jedna svjetlost. U stisnutoj šaci, što ju je okrenuo prema sebi, narednik drži električnu svjetiljku, tako da njega jasno vide. Plavokos je i mlad. Nema brkova. Lice mu je kao u kakva djeteta, što poslužuje kod oltara, i neobično je miran. Gildas sjedi do njega i promatra ga. Jedva ga pozna, istom od tako malo dana! Narednik vadi sat i opet ga stavlja natrag u veliki džep kaputa. Kad topovski meci prasnu sasvim blizu, on se i protiv svoje volje strese. Unatrag nagnuta njegova glava dotakne se zida podzemne prostorije, i zatim pomiče usnice, kao da se moli. Svaki puta, kad se makne, vojnici ga promatraju. Podzemna se prostorija otvara prema jednom streljačkom jarku. Međutim ono malo prostora, otkuda dolazi zrak izvana, počinje blijedjeti na kraju onoga hodnika. Buka se još povećaje. Ušao je jedan vojnik i javio, da su dvije izvidnice ubijene.

Šest sati i četvrt, šest i dvadeset, šest i dvadesetipet. U šest i trideset narednik se podigne i reče jednostavnim, ali jasnim glasom: »Poluvrsta za mnom! Hajde, momci, pođite!«

Podigli su se, sukobili su se jedni s drugima u uskom prolazu i zatim se mala poluvrsta bacila na polje, što se uspinjalo. Potrčala je prema utvrdi. Ova nije bila udaljena više od dvadesetipet metara. No sada su njemački topovi odgovarali, taneta su zviždala i više vojnika, koji su tako hrabro trčali, pali su odjedamput, na mjestu, gdje su bile pred dva ljeta odsječene stare vlati.

Ostali su pohodili njemačku utvrdu, i to vrlo žestoko, jer ubili su trojicu od posade, a dvojicu, koja su bila bacila oružje, odveli su sa sobom. Gildas je bio stigao drugi na njemačku utvrdu i skočio je u rov. Pošto ga je promašila jedna granata, koju je mogao za vremena još uhvatiti i baciti preko obrambenog nasipa, Gildas je zarobio jednog Nijemca i tjerajući ga uperenom puškom vraćao se trčeći prema rupama od šrapnela i prema podzemnom skloništu 135. pukovnije. Oko njega i njegova zarobljenika letjela je zemlja gušće od vlatova slame, kad se mlati žito. Najednom poviče nekom drugu: »Brini se ti za zarobljenika!« i skrenuvši naglo na desno siđe u neku udubinu, ne baš jako duboku, gdje je ležao ranjenik i uz njega klečala dva čovjeka, a pod bujicom rasprskanih komada željeza i taneta. U čovjeku, što je klečao umirućemu do glave, prepoznao je pukovnijskoga duhovnika. S druge je strane prepoznao nekog bolničara. A kako da ne potrči ranjeniku, kako da se ne zaustavi, da ne odluči, da ga odnese? Ta bio je to narednik poluvrste, onaj mali, što je još malo prije zapovijedao!

— Oh, kako trpim! — govorio je narednik. Umrijet ću! Ostavite me! Bješte!

Bio mu je rasporen trbuh. Krv je tekla po odijelu i po zemlji. Da suzdrži utrobu, koja je izlazila i također tekla, duhovnik je nastojao, da preko nje navuče kaput i da ga zakopča. Vojnik je urlao od boli. Taneta od strojne puške zabadala su se u zemlju oko njih. Duhovnik mu je govorio.

— Čekaj, sirotane! Sad će te odnijeti!

Tada ugleda Gildasa i reče odrešito:

— Bježi otale! Mjesto je opasno. Dosta nas je dvojica! Bježi!

Gildas je poslušao. Ni njega ni ona dva milosrdna čovjeka, koji su časak kasnije odnijela ranjenika, nijesu zahvatili topovski meci, ni puščana taneta, koja su ih tražila. Streljački ih je jarak primio svu trojicu. No narednik nije mogao da živi. Pokopali su ga na donjem dijelu nekog polja, što je bilo na ugaru. Duhovnik je napravio križ od dva štapa, izmolio je molitve i otišao k drugim članovima svoje dugačke župe. Vojnici su ga ljubili, njega, koji je jurišao bez oružja, s njima i za njih. Kad ga je Gildas ujutro vidio, gdje odlazi, pomislio je: »Opet ću s njim govoriti. Odsada smo braća.«

Govorio je opet s njim, ali ne odmah. Od 15. do 20. studenoga opet je padala kiša, a zatim je došla oštra studen. Trebalo je pošto poto, makar da je tlo bilo smrznuto, kopati zemlju i praviti streljačke jarke na mjestima, gdje su samo bile udubine brazda. Mnogo vojnika 135. pukovnije moralo je biti povučeno u vojne bolnice: zbog upale bronhija, smrznutih nogu i rana. U noći između 20. i 21., nakon jedanaestdnevnog boravka u tom izloženom i nezaštićenom predjelu, došla je zamjena. Gildas, koji nije bio ni ranjen ni bolestan, defilirao je s ostalima pred generalom Fayolle-om. Veliki onaj mršavi general nije bio zadovoljan, što su tako dugo ostavili te junake u najvećoj opasnosti. Gildas je štoviše čuo, kako je potiho zapovjedio: »Smjesta na odmor, i to daleko!«

Oni, koji su ostali na životu, smjestili su se doskora u mjestu Corbie, a odanle su pošli da se nastane u ruševinama i poluruševinama sela Cerisy-Gally, gdje se dogodila ona velika eksplozija 6. studenoga. Gildas je s četvoricom svojih drugova našao neki podrum, nešto slame i željezni krevet. Govorili su, da su vrlo dobro nastanjeni. Selo se nalazi dvadeset kilometara za bojnim linijama. To znači, da ga zrakoplovi na prolazu bombardiraju, osobito noću. Prostim uhom mogu slijediti premještanje bitke i topničku bitku na sjeveru i na jugu. Čuli su se nagli hici, veliki i mali.

Ondje su gotovo na miru, a i bolje ih hrane. Čorba nije više hladna, kao ono pred njemačkom utvrdom. Nakon vježbe momci bi badavadžili, pili, pušili i spavali, ali ne svi. Bilo je duša, koje su snatrile o starim stvarima, a i o drugim stvarima, koje im nikako ne bi došle na um, da nije bilo jučerašnje opasnosti, sutrašnje prijetnje, te odmora između jedne i druge. Bilo ih je, koji su se molili. Bilo je baš božićno vrijeme. Mnogi su se sjećali ponoćke, gledali su u duhu obitelj, kako ide u crkvu, kako skreće na izgaženim stazama. Gildas Maguern gledao je samoga sebe na vratima staje u Penmuru, kako preže Riđu, kojoj se oči sjaju življe od zvijezda. Vidio je braću, sestru i Anu s njenom baršunastom pregačom. Dva dana uoči svetkovine vojnici su počam od pet sati, kad je već pala noć, izlazili iz svih podruma, tavana i suša, koje su stajale neporušene u selu Cerisy-Gailly. Dolazili su nakon vježbe k ranjenoj, rasklimanoj crkvi. Bilo je vrlo studeno, jer krov je propuštao kišu,

a prozori su bili širom otvoreni, otkako im je eksplozija istepla sva stakla. Dolazili su sakramentima. Vodio ih je onamo njihov krst, jer duhovnik je ispovijedao u koru. Bio je u reverendi, a sjedio je sasvim u dnu za oltarom na klupi, koja nije imala više od tri noge. Kao četvrta noga podržavala ju je izvrnuta stolica. Pred njim je bio komad saga, na koji bi kleknuli pokornici. Ima slabo jedno svijetlo, postavljeno na naslonu jednog korskog sjedišta. Bila je to svijeća postavljena u staru svjetiljku za procesije. Jedni ne vide drugih, ali se nagađaju. Vojnici su tako brojni, da prvi od mnoštva, koje čeka sjedeći kako može, klečeći ili stojeći, dotiču ramena ili noge onoga, što se ispovijeda. Duhovnik ovome katkada veli: »Ne govori tako glasno! Čut će te!« A vojnik obično odgovara: »Hm, pa nije nikakva sramota, ako se čovjek ispovijeda... A zatim, ja nijesam malo prije slušao druge.«

Među njima je i Gildas. Nakon dobra pola sata i on se prekriži i poklekne na sag. Svećenik ga malo ispituje. Prepoznaje u njemu ispravnu i čistu dušu. Oči se mogu priviknuti, da sumrak pretvaraju u danje svijetlo. Dira ga ova otvorenost, što se odrazuje na licu penmurskog djeteta, pa njegov izravni pogled. Divi se odlučnosti njegova glasa, lakoći s kojom odgovara, i tada ga potaknut nekim nenadanim nadahnućem upita:

— Čime si se ti bavio?

— Obrađivao sam zemlju.

— Moji su je također obrađivali. Uzvišeno je to zanimanje. Nijesi li nikada mislio na drugo šta?

— Jesam.

— Kladim se, da si mislio biti svećenikom?

— Da. No ja vam nijesam htio večeras o tome govoriti! Previše nas je!

— Povrati se sutra nakon moje Mise u sakristiju, ako možeš.

I svećenik pruži ruku, da pokaže vrata male sakristije, gdje se nekoć čuvalo misno ruho.

Gildas je mogao da dođe slijedećega dana na sastanak. Ovaj duhovnik s bratskim očima stisne mu ruku i privuče ga k sebi. Mogli su i sjesti. Sjeli su na drvene stepenice pred razvaljenim ormarima.

— Ne prepoznajete me, velečasni?

— Napola. Jesam li možda govorio s tobom jučer?

— Govorili ste sa mnom i u Morlancourtu. Ja sam onaj, što ste ga potjerali, kad sam htio pomoći naredniku, nakon napadaja...

— Dobro. Pripovijedaj mi svoj život. Ti si Bretonac, zar ne?

— Maguern, to je ime glasovito u pukovniji.

— A kako ti je došla ona misao?

— A kako je došla jučer vama, da me pitate?

— To su prave tajne. Pripovjedi mi svoju.

Vojnik je bio okrenut prema svećeniku, ali ga nije više gledao. Gledao je prozor bez okna, zrak, nebo i sve ono, što se nije moglo vidjeti prije eksplozije i bombardmana: tri kruške i jednu šljivu u nekom vrtu, za malom hrpom ruševina.

— Evo, to vam je bilo ovako. Bilo mi je deset godina. Bio sam pobožan, ali nijesam uvijek mislio na Boga. Jednog ljetnog dana, kad nijesam nimalo mislio na njega, nego sam se naravno ujutro samo pričestio, bio sam sa svojim vilama na sjeniku. I iznenada me spopala neka radost. Osjetih, kako mi se širi srce. Bilo mi je kao da sam u nekom svečanom raspoloženju, i čuo sam kako mi je netko govorio: »Ti ćeš biti moj svećenik.« Nijesam pomišljao da odgovorim. Mislio sam samo na to, da slušam, tako je to bilo slatko. No govor se nije više povratio. Kad sam vidio, da mi se srce opet zatvaralo, bio sam promijenjen. Do onoga časa gledao sam svećenika, kao što siromah gleda bogataša. Vidio sam, da ih lijepo poštivaju. Činilo mi se, da to nijesu ljudi jednaki nama. Ali od onoga dana učinilo mi se kao da pripadam u istu obitelj kao i oni.

— Jesi li rekao kome, što ti se dogodilo?

— Bilo mi je to vrlo teško. Kod kuće smo bili siromašni, a otkako je rat, opet smo postali siromašni zbog susjeda, kojima treba pomoći. Nijesam to rekao ocu, jer on nimalo ne voli, da mu se govori o stvarima, što ne spadaju u njegov posao. Njemu i previše treba pomoći. Rekao sam svojoj majci, onako jedamput krišom, i vidio sam, da bi ona bila vrlo zadovoljna, kad bi jednoga dana mogla pribivati Misi svoga sina. A zatim je prošla ta moja misao, ali ne sasvim. Osjećao sam je, da se vraća, kad me je kod nas jedna djevojka, koja je inače čestita, zamolila, da je oženim. Rekao sam i njoj, da sam kanio postati svećenikom. Ona se smijala. Nije više vjerojatno, da čovjek želi postati svećenikom u mojoj dobi, kad se nalazi u prilikama kao ja...

Pokazivao je svoje vojničko odijelo, svoju torbu, svoje cipele, blatne preko gležanja.

— A jeli ti se sada misao još vraća?

— Neprestano mi se vraća. Otkako sam u ratu, razmišljao sam više nego u čitavom svom predašnjem životu. Istina, bilo je za to i prilike. Vidite na primjer, 14. studenoga, kad smo učinili onaj napadaj...

— Ne razumijem te.

— Ono, što vam je rekao moj ranjeni, pali narednik. Vi ste klečali kraj njega...

— Zar si se ti ono na čas zaustavio? Zar sam tebi viknuo: »Bježi! Ne trebam te! Mjesto je zlo!«

— Da.

— Ali ti nijesi mogao čuti, što mi je rekao!

— Drugi mi je pripovijedao, onaj bolničar. Cijele iduće noći nijesam spavao niti jednoga sata, tako su mi te riječi kopale po srcu.

— Dobro, junače! Što je dakle rekao siromašni moj mali narednik, kojega sam donio mrtva natrag u skrovište? Da vidim, nije li to bolničar izmislio!

— O ne! Takve se stvari ne izmišljaju! To je odviše lijepo! Komad topovske kugle otvorio je naredniku trbuh, krv je tekla svuda, na njega, na vas...

— Imam je još na svom kaputu...

— Silno mi ga je bilo žao! Siromah! Nijesam mogao gledati njegove utrobe, što je izlazila, i koju ste vi nastojali suzdržati zakapčajući kaput... Zbog toga sam otišao, a ne zato, što ste mi vi zapovjedili! On je umirao. Tijelo mu je pripadalo samo jedan časak. Tada je, čini se, rekao: »Kako trpim!... Ali primam, velečasni, primam smrt, da dobijem braće u svećeništvu.«

Problijedivši na jednaku uspomenu, svećenik potvrdi glavom: »Da istina je, rekao je to.« I čekao je nastavak, da još vidi, jesu li cijeli događaj pripovjedili vojnicima u streljačkim jarcima. A Gildas ohrabren njegovom potvrdom i uvjeren, da ga nijesu prevarili, nastavi pripovijedanje, uprvši svoje oči ravno u oči svećenikove:

— Rekao vam je zatim: »Da nije bilo rata, bio bih zaređen za svećenika. Oh, lijepe li svečanosti! Čekao sam je, ali Bog nije htio!...« Glas mu je trnuo. Vi ste se nagnuli, a također i bolničar. Jer bila je oko vas velika buka od topovskih hitaca. Čuli ste zadnje njegove riječi: »Velečasni, krivo činim, što tako govorim... Bog me je zaredio. On sam malo prije. I baš sada govorim svoju prvu Misu, svojom krvlju, kao Isus Krist!« U streljačkom jarku pripovijedali su te riječi četvorici drugova i meni, i neprestano su mi na umu, kao da su to učinili baš zbog mene...

Svećenik prihvati obje ruke Gildasove i zadrži ih u svojima, moleći se bez svake sumnje za sina Ivana i Marije. Zatim se digao. Neki su vojnici kucali na vratima.

— Čekajte, reče Gildas Maguern. Nijesam rekao svega. Vi se velečasni, kako vidim ne smijete, kad vam govorim o svojoj nakani, da postanem svećenikom.

— Opet ćemo se sastati. Misli na to, a i ja ću na to misliti.

— Ne ću propustiti! No je li to moguće?

— Jest, ako se ne promijeniš, jest, ako budeš odvažan.

— Nemam novaca.

— Novac nije ništa.

— Nijesam svršio nikakvih škola, a u mojoj dobi, glava je već pretvrda, da uči.

— Tvrda glava, jest, to je istina. Morat ćeš se truditi... No jesi li često razbijao zemljane grude? Razbit ćeš jednu više. Pomoći ću ti, promatrat ću te kako živiš. Ako budem zadovoljan, učit ćemo latinski.

— Ta gdje?

— Na ratištu.

Vojnici su ulazili. Raširivši ruke, Gildas ih potisne na stranu i nagnuvši se ponovno svećeniku, reče mu blijeda i svečana lica, kakva je morao biti u desetoj godini na velikom sjeniku:

— Trebat će za to pravog čuda!... Opet ću doći k vama, mislim, da me ne će ubiti, i da...

Otišao je, a da nije ni dovršio rečenice.

Tijekom dana su doznali, da pukovnija ima otići u dva sata izjutra prema mjestu Bouchavesnes, gdje je trebalo pojačanje. Crkva je bila puna, kao i pređašnjega dana. Svećenik je mnogima rekao iste riječi:

»Prijatelji moji, noćas je Božić. Zovu nas, da idemo dalje. No između ponoći i dva sata bit će dosta vremena, da dođete k Misi i da se pričestite. Povratite se i neka dođu i vaši drugovi, pa i oni, što stanuju četiri kilometra daleko. Neka dođu preko polja... Dođite, jer za neke je ovo možda zadnji Božić... Zabranjeno je zbog aeroplana rasvijetliti cestu...«

Dva mjeseca kasnije, kad su bili na odmoru u mjestu Soulange, jedan svećenik i jedan vojnik sjedili su u sjeni jele na nekom brežuljku kraj Marne. Svećenik je počinjao prvi sat latinskoga jezika za Gildasa Maguerna. Čuo se top, ali negdje u daljini. Lijepi dani u ožujku imadu sasvim ljetnje svijetlo. Tek je zrak bio hladniji, a zemlja pokrita mladim zelenilom. Na obronku brežuljka, jedan sprat niže, neki je starac tjerao konja, koji se često zaustavljivao i vukao smeđe brazde među redovima čokota. Svećenik je otvorio neku školsku knjigu i govorio:

— Vidiš, latinski to ti je čudan jezik. Da obuče svoje riječi, on imade toliko odijela, koliko te riječi moraju izvršiti služba. Naučit ćeš to u gramatici. Evo sam ti je donio, uzmi je.

I stoga je Gildas Maguern od onoga ožujskog dana nosio u svojoj torbi za hranu malu latinsku gramatiku, bilježnicu i olovku. Drugovi su ga vidjeli, gdje čita, kad nije bio na straži, niti pri jelu. Nijesu se tome nimalo čudili, jer nijesu znali za njegovu tajnu. Nije o njoj znala ništa ni seljačka kuća u Penmuru, no došlo je vrijeme, da joj se to rekne.

IX

NA SVJETOVANJU KOD UDOVICE VOILIER

Pisma, što ih je doonda Gildas pisao bilo u streljačkim rovovima ili na odmarališima, bila su kratka i gotovo bezlična. Više njegovih drugova moglo ih je potpisati mjesto njega. Jedna riječ, kojom je javljao, da nije bio ni ranjen ni plinom otrovan. Drugo je opet opisivalo, kakvo je bilo vrijeme. Slijedeće je pak uvjeravalo, da ne zaboravlja nikoga iz udaljenoga doma. To je bilo gotovo sve, jer Gildas bi rijetko zaboravljao da zatraži vijesti o penmurskoj zemlji, o nekim poljima, za koja je znao, da su rodnija od drugih, ili o ribolovu, kojim se nedozvoljeno bavio »moj mali brat«; ili štoviše o životinjama staje. Zanimao se za one volove, koje još nije vidio pri poslu, ili za stare koje je nazivao njihovim imenima, što ih je toliko puta pjevao uzduž polja na ugaru. Otac nije rado čitao pravilno pisana pisma, no kad bi vještija majka, zatakavši u kosu savinute krakove naočara, dočitala sinovo pismo, molio bi je, da ponovno pročita ona mjesta, gdje je bio govor o gospodarstvu. »Čini mi se, govorio bi otac, da se on zanima za poljodjelstvo, i napisat ćeš mu u odgovor više toga, što će on sa zadovoljstvom pročitati.« Događalo se također vrlo rijetko, da nije bilo spomena za »moju sestričnu Anu«, i ta pažnja prema njoj proizlazila je bez sumnje većim dijelom iz pristojnosti i navade. No Ana, koja je bila marljiva pri poslu, a sanjarka u srcu, pridavala je tim siromašnim riječima neku nježnost, koje on u njih nije bio stavio. »Kad se povrati, mislila je ona, zvona će zacijelo skoro zazvonjeti za nas dvoje.«

Jedna jedina osoba u obitelji poznavala je potpuno dušu toga Bretonca. Ta je duša bila kadra da dugo i u tišini nosi kakvu osnovu, pa da je zatim najedamput i bez ikakva oklijevanja zabaci, jer

mu se ukazao ljepši jedan ideal. Bila je to majka. On je bio njoj sličan. Mnogo ljudi one stare rase ostavilo je gospodarstvo, kakvo je bilo i Penmur, i to rođaci i prijatelji, da stupe u mornaricu i upoznaju »otoke«, o kojima se pripovijeda pri večernjem ognjištu. Mnogi drugi opet u mnogo starija vremena, napustili su Armoriku, da preko tjesnaca potraže kakav glasoviti samostan Velike Britanije. Prema tim samostanima dovodila je briga za dušu i slavu Božju na stotine kršćanskih sinova Kelta. Jednaki poziv čuo je i sin jednog ratara u Muzillacu. Prije je taj poziv jedva razumio, a sada mu je bio jasan i siguran.

Gildas je pisao. Pismo je jedne nedjelje ujutro donijela iz grada majka, koja je bila otišla na veliku Misu. Donijela ga je do kuće, a da ga nije otvorila. Nosila ga je isprva u molitveniku, a zatim među prstima, koji su ga čvrsto stiskali. Pismo je imalo natpis »Vojna pošta«, i naslov »Gospođi Mariji Maguern«. Majka nije voljela, da tko drugi otvara njena pisma, a onoga je jutra zaboravila svoje naočari s okvirom od crne kosti.

Bilo je blizu podneva. Najmlađi ukućani, Aleksije i Armandina, bili su na kraju dvorišta kraj suše, otkuda se tako lijepo vidjelo penmursko jezero. Sklonili su se onamo, kako to čine i prepelice, zbog ugodnog zatišja, koje se ondje moglo naći. Jer kad vjetar nepuše, ožujsko je sunce već toplo. Majka Maguern stupila je u veliku sobu, i pogledala prema ognjištu, da se uvjeri da li lonac dobro vrije. Pregledala je zatim zavješene krevete i povukla trećemu zastore, koji nijesu bili zatvoreni. Svoj molitvenik i krunicu stavila je na obično mjesto, u jednu rupu na zidu u svojoj sobi, a to je mjesto nazivala »svojom kapelicom«. Zatim se povrati u glavnu sobu kuće i reče:

— Došlo je pismo od Gildasa.

Udovica i Ivan Maguern došli su izvana i približili se majci, koja je sjela na stolicu uz gornji kraj stola. Bili su pažljivi, dok je ona oštricom svoga noža otvarala omot pisma. Ana je došla s njima, ali je ostala stojeći na pragu, a ramena je naslonila na staro izlizano kamenje. Glas još jasan i u kojem se osjećalo, da je zadovoljan, što može izgovarati riječi, napisane od djeteta, počeo je da govori: »Draga moja majko! Moje je zdravlje uvijek dobro i čovjek bi rekao, da sam rođen za vojnika, da nijesam u samom ratu našao dokaz, da me Bog hoće u drugoj jednoj službi. Sigurno se još sjećate, kako sam vam jednoga dana u svojoj prvoj mladosti kazao, kako sam radeći sam najedamput osjetio u svome srcu nekakvo svečano raspoloženje i želju da budem svećenik, i uvjerenje, da ću to jednoga dana i biti . . .«

Majka se Maguern zaustavi, podigne glavu prema svome mužu i reče:

— Nijesam ti o tome ništa rekla, Ivane, jer on mi je to zabranio. Ali to je istina.

Nastavila je da čita: »U ono vrijeme nijesmo ovome znaku s neba posvetili svu onu pažnju, koju nam je trebalo posvetiti i, ako se sjećate, jedina osoba, kojoj sam se osim vas povjerio, svjetovala mi je, da čekam. To više, što je otac morao raditi više nego mnogi drugi, da nas othrani, i što sam počinjao da budem njegovim pomoćnikom. Godine su prošle, a očev se posao nije smanjio, nego naprotiv. Ostala mi je neka uspomena od želje, da budem svećenikom, i budila se u meni u svakoj zgodi, kad sam se mogao obvezati za budućnost. Ali evo na ratištu, gdje je nazočna čitava Francuska, sve vrste ljudi, što ih ona hrani, moja se stara misao opet pojavila. Pripovijedat ću vam jednog dana, kako sam došao do toga, da je otkrijem jednom svećeniku, vrlo hrabrom i ovdje vrlo obljubljenom. Učinio sam to i ne vjerujući, da bi još bilo moguće, da se čovjek u mojoj dobi dade na učenje. On me razuvjerio. Proučavao me dobar dio vremena i sada učim s njim latinski uz grmljavinu topa, između pojedinih juriša ili pak u zaleđu u sedmicama odmora.

Majčice, ne zaboravite reći mome ocu, da se prema riječima svećenikovim ne će trebati da plati mnogo nakon rata za moje školovanje. Da bi se možda mogla dobiti potpora . . .«

— Dakle sam onda othranio prosjaka? — prekine je Ivan. Ne ću toga!

— Šuti, Ivane, ima još deset redaka na papiru!

»Ne bih nipošto htio, da ga ražalostim. Uvjeren sam, da će mu poslije moja dva brata pomagati još i bolje, znajući da moraju svršavati posao onoga, koga je Bog zatražio od zemlje muzillačke.

Recite također i mojoj sestrični Ani, ono, što sam tu napisao...«

Majka se obrnula malo prema vratima i ispod oka je opazila visoku, nepomičnu djevojku. Lice je bila okrenula prema dvorištu i prema oblacima, što su prolazili.

»Ona dobro zna, da ne bih daleko otišao u prosce, da sam se imao ženiti. Ali pozvan sam, da nemam druge obitelji osim bijede ovoga svijeta, kojoj po svome srcu već pripadam.

Draga moja majko, nijesam se htio okoristiti dopustom, što sam ga mogao dobiti, prije nego što pođem u vatru. Doći ću kasnije, da vas opet sve vidim, osim ako neprijatelj ne napravi ka-

kvu glupost. Moj kapetan mi je rekao, da bi to moglo biti u travnju ili svibnju.«

Majka je prestala da čita. Na papiru bilo je samo još nekoliko redaka s pozdravima za svakoga u kući. I jedva što je spustila list, Ivan udari šakom o stol i reče:

— Vidjet ćemo! Radije ću otići do njega u streljačke jarke, da protumačim njegovom svećeniku, da Gildas ne može samo tako ostaviti Penmur!

— Ne bi te primili, jadni moj čovječe!

Majka je imala onaj svoj odlučni izraz lica, koji bi se u nje viđao samo u rijetkim zgodama, i kad bi joj srce bilo ranjeno. Pruživši ruku između sebe i svoga muža, kao da je još bilo moguće odbiti već izgovorene riječi, ona nastavi:

— Ivane, ne prepoznajem te u tim riječima!

— Zar te to čudi?

— Kako možeš priječiti naše dijete, da ide k Bogu, koji ga zove?

— A šta ti znaš?

— Znadu oni, koji se bave takvim stvarima, naši svećenici.

— Ne znadu oni za bijedu, u kojoj se nalazim s tri gospodarstva, od kojih dva obrađujem iz milosrđa!

— Gildasa već nema četrnaest mjeseci, a ipak svršavaš posao s Anđelkom i Aleksijem!

— Ne ću moći nastaviti!

— Ne će ni rat uvijek trajati!

Čovjek se obrne na stranu i pruživši pesnicu prema tko bi znao čemu reče:

— Ja sam proti tome! I pokazat ću vam to!

— Ja sam za to. Čini mi se štoviše, da je to velika čast za Penmur!

Ivan sažme ramenima:

— Propast! Možda moja smrt!

Ne zaustavivši se više, krene prema vratima, prođe kraj Ane, a da je nije ni pogledao, i uputi se prema djeci, koja su na suncu kraj štaglja čekala vrijeme objeda. A slabunjavom Aleksiju reče:

— Pođi sad u kuću! Donijet ćeš mi krišku hljeba i komad slanine. Ne ću jesti s vama.

Majka se prva obratila Ani. Ona nije bila rekla ni riječi, ali je sada spuštene glave plakala, puštajući da joj suze teku po obrazima i po haljini:

— Draga Anice, vidim, da mnogo trpiš. Razumijem te... Pogodila sam po mnogim znakovima, da si ga voljela... Ali ne ostavlja te on, kćeri moja. Bog nam ga uzima!... Obriši svoje sirote očice, jer djeca se vraćaju. Poslije ću s tobom govoriti... Ti si mi, Ana, kao kći...

Dionizija nije rekla ništa. No kad se otac srdio i kad je govorio, da ne će da Gildas ode u sjemenište, lako se vidjelo po izražaju njenog lica, da ona nije ni najmanje bila istog mišljenja i da bi rado pristala na to, da brat njenog muža, drugi po dobi u obitelji, postane svećenikom. Tako bi ostao znatan njen položaj u seljačkoj kući, gdje je bila po dobi druga.

Prema tome već od prvoga časa, kako je pismo bilo pročitano, našle su se u velikoj sobi u Penmuru dvije osobe, Gildasova majka i šurjakinja, koje su željele zbog vrlo različitih razloga, da dragi njihov vojnik uzmogne i nadalje tamo na ratištu učiti latinski. U svome srcu, one su već bile prihvatile žrtvu, da on ostavi obitelj, Muzillac, možda i Bretagnu, i da se tek onako usput opet pojavi u toj sobi, gdje su o njemu govorili. Barem majka, stara Marija, prihvaćala je tu žrtvu iz ljubavi prema Bogu, a to je uznemirivalo Anu. Ana je pitala samu sebe: »Hoću li ja plakati, kad majka pristaje? Kad se štoviše i raduje? I jesam li još kršćanka, kad sam se zbog svoje ljubavi sva uzbunila, što i mene ostavlja?«

Dok je posluživala kod stola, a i poslije toga, tako je bila žalosna, da ju je mlada Armandina dva puta privukla k sebi, da je poljubi. Kad je opet u red postavila suđe, pođe k strini Mariji, koja je običavala čitati psalme, u kući ili vani, kadgod ne bi mogla pribivati večernjici. Strina se Marija baš malo prije bila povukla u svoju sobu.

— Ako nemate ništa da mi zapovijedate, reče joj Ana, otići ću u Muzillac, a poslije večernjice pokušat ću još da pohodim jednu prijateljicu.

Stara je žena shvatila, da mlada traži tješiteljicu, bolju nego što je u onom času mogla da bude Marija Maguern, koja je tek malo prije čitajući Gildasovo pismo izrazila svoju radost, svoj ponos i svoju nadu. Ljubila je velikom nježnošću tu Anu sa zvjezdanom čeonom vrpcom, Anu sa žalosnim očima, koja ju je gledala bez zamjerke i tek s nekom žalošću, što je ne razumiju.

— Pođi dijete moje, tebi je jako potrebito, da ne budeš danas kod kuće! Ja ću s Dionizijom učiniti sve, što treba.

Ana je dakle otišla sama do župe Muzillac, najprije stazom, a zatim cestom. Kad se svršila večernjica, izašla je među prvima

i požurivši se, da je ne dostignu, nije sišla u trgovački dio grada. Uzevši malu neku ulicu, pa zatim drugu, a onda stazu preko nekog pašnjaka, ušla je tako u polja. Jer poznavala je ona dobro sva polja i njihove međašne nasipe, presječene prolazima. Vrijeme je bilo blago i bez vjetra. Pupoljci su se počinjali otvarati na stabljikama kupina, a mace na vrbama stale su mjestimice razveseljivati ograde niskih livada i rubove bezimenih potoka. Tišina one pošteđene zemlje bila je u ono nedjeljno popodne kao pjesma klanjanja i godila je srcu Božjemu. Više ljudi je to naslućivalo. Ana je razmišljala: »Zemlja je dobra, da smo na njoj stanovali... spas jedne obitelji također je lijepa stvar.« Već je govorila: »Da smo«, jer udarac ju je tako slomio, da više nije imala nade. Dvije prepelice podigle su se iz mladog nekog žita. Gledala ih je, kako su preletjele preko živice i spustile se na neposijano polje. Po njemu su neko vrijeme zajedno trčale, tako dugo dok se nijesu više pojavile. Staza je uzlazila uz kosinu. Ana je pošla njom. Trnje je s obje strane zahvaćalo njenu crnu haljinu i maramu od sive vune. No to je bio kraći put, da se dođe na gospodarstvo Coléno. Zapinjanje o trnje nije ništa smetalo! U onome hodniku, između dva nasipa, puna različitog korova, čovjek je vidio samo pred sobom. No kuća je bila gore. Iznenada se pojavila sa svojim dugim krovovima, kratkim zidovima, s dva prozora i malim vratima u sredini. Stajala je na dobrom slobodnom zraku na vrhu brežuljka. Pred pročeljem primao je vrt sunčane zrake, kad ih je bilo, a kišu, kad bi padala, i vjetar, što su ga u daljini brodovi već bili primili u svoja jedra. Nije bilo nikakva drveća oko te male četvorine, tako brižno prekopane, zasađene i pljevljene, nego nekoliko drvenih stupova, povezanih međusobno žicom. U sredini je bila pješčana staza, a sa strane gredice, s kojih su već izlazile šiljaste stabljike luka, zelene čipke peršuna, pa izdanci graha, koji su bili zasađeni prije vremena i još su nosili zrno sjemena na vrhu. Na kraju staze, a tri koraka od kuće, bila su još dva grma trme, jedan s desne strane, a drugi s lijeve, tako stari kao kakvi lijepo uzrasli hrastovi. Bile su to kao dvije velike kugle stisnutih i savitih grana, uvenule zelene boje. No kako bude dolazilo ljeto, iz njih će skoro proizaći na stotine ljubičastih vretena, dugotrajni kupovi cvijeća okupljeni oko čvrste jedne niti, i cijeli će brežuljak biti prožet njihovim mirisom. Napokon za obim džbunovima trme bila je Margarita Voilier, baš ona prijateljica, što ju je Ana željela susresti u Colénu, duša jednostavna, poučena dragovoljno prihvaćenim siromaštvom, samoćom i dugim promatranjem svoje duše. Sjedjela je na stolici s velikim

naslonom udišući svježi zrak i snatreći spuštenih očiju. Prve godine, što je djevojka bila u službi u Penmuru, udovica Voilier ju je jednom zgodom ovako pozdravila videći je, da dolazi k njoj: »Dobar dan, djevojko, koja si stvorena, da te se voli!« I odonda je ova riječ neprestano ostala među njima. Ana je oprezno stupala po pijesku. Bila je nalik na one optuženike, koji promatraju svoje suce. Ana je izabrala, i to odmah, Margaritu Voilier, zbog velikog sakrivenog srca, što je znala da ga ima ta siromašna žena, koja je živjela osamljeno na možda najvišem brežuljku valovitog muzillačkog kraja.

Žena nije opazila, da joj se približuje druga jedna žena. Bila je visoka i mršava i već stara, a reumatizam joj je djelomično onemogućio kretanje. Lice joj je bilo više strogo, jer se u onom času nijesu vidjele njene oči, one sivkasto-modre oči, slične trminu cvijetu. Bile su tako čiste te oči, da se djevojčice iz škole nijesu u njima varale. I samo, da ih mogu vidjeti, one bi po svim putevima govorile: »Dobar dan, majko! Dobar dan, majko Margarito!« Otkuda je tome stvorenju dolazila ona radost, što ju je davala od sebe samo gledajući ljude i pokazujući im svoje sasvim jednostavno vladanje? Nije ta radost dolazila od života. Ta žena, što su je zvali »La Voilière«, došla je već rano na majure, i bila je slabo plaćena i malo lijepa. Udala se oko tridesete za nekog nadničara iz Guerna, susjednog sela, koji je umro nakon tri godine i ostavio joj dugova i sina. Sada je taj sin bio u vojsci, a majka je odlučila da »izdrži« u Colénu, kao i on u rupama učinjenima od topovskih taneta. No premda se dizala prije zore i lijegala kasno u noći, ipak je mogla da živi tek pomoću Ivanovom. On je orao njena polja, a djelomice ih i žeo. No ta udovica, koja nije znala ništa izvan najpotrebnijih stvari, imala je dušu uronjenu u molitvu. I bio je u njoj mir, a također i svijetlo, za nju i za druge.

Ana je morala stajati jednu minutu kraj ograde. Morala je štoviše obići sanjarku i zaustaviti se baš pred njom. Tada su joj se vjeđe pridigle. Staričino je lice smjesta zasjalo radošću, zbog blaga pogleda, koji je dočehao Anu.

— Zar si dakle došla u Coléno, lijepa moja? Tvoj stric dolazi amo često, da posvrši veće poslove, dok mi se ne povrati sin. Ali tebe slabo vidim. Tvoje je mjesto u kući. Imaš li kakvu vijest za mene?

— Da vam pravo kažem, Margarito Voilier, nemam. Došla sam sama od sebe.

Žena se nagne prema mladoj djevojci, koja je govorila bez posmjeha:

— Dakle možda trpiš?

— Da, Margarito.

— Potraži stolicu u sobi i sjedni kraj mene. U susjedstvu nema nikakva uha. Mala Ivanka, koja se brine za moje krave, a malo i za mene, otišla je u Muzillac i vratit će se tek pred noć. Pođi i potraži stolicu!

Ana je brzo našla stolicu i postavila je sasvim uza stolicu udovice Voilier, tako da su sve četiri ruke uporedo počivale, ispružene na crnim haljinama, a riječi nijesu trebale nikakve snage, da idu od jedne žene k drugoj.

Pred njima je bilo samo nebo i zemlja, a i zemlja je bila duga. S onog vrhunca na brežuljku vidjele su je, kako je živicom žutike razdijeljena u četvorine. Udaljujući se, te su se živice sve više i više stiskale, dok se nijesu pomiješale, ondje prema obali morskoj, koja se nije mogla vidjeti. Vjetar nije bučio, svijet je bio miran.

— Oh, Margarito Voilier, srce mi je bolno!

— Kako li moramo trpjeti već od rana jutra, reče žena. Ja ne bih mogla izbrojiti svojih sretnih dana, nijesam ih uopće imala.

— Ja sam ih imala, odgovori mala, no čini mi se, da im je zbilja kraj.

Uzela je pripovijedati povijest svoje ljubavi. Kratko je govorila o starim stvarima, a vrlo opširno o onome, što se dogodilo u posljednje vrijeme, počevši od one večeri, kad je sa Gildasom prelazila preko ledine. Nije nimalo gledala žene, koja ju je slušala, a ni ova se nije bila obrnula prema Ani. Njihova su dva sitna lica gledala pred sebe, poput krma dvaju brodova, što stoje jedna uz drugu, upravljene prema pučini.

Kad je morala izgovarati one riječi, koje su bile izrečene prije podne kod kuće, i koje su živjele u njenom duhu, svaka sa svojim naglaskom, svaka sa svojim bolom, Ana je bila ganuta zbog same sebe. Glas joj se podigao, i djevojka nije više govorila dubokim poljima, nego se malo okrenula prema Margariti Voilier:

— Razumijte me dobro, da me uzmognete svjetovati! Prema onome, što sam rekla, vidite, da se ne ću udati ni za kog drugog osim za Gildasa Maguerna. Doći će skoro na dopust. Ako hoću da govorim s njim, govorit ću. Znam to! Sigurna sam! Mogu uzeti željeznicu i urediti sastanak sa Gildasom pred bazilikom moje zaštitnice svete Ane. Tko mi to može spriječiti? Mogu mu otići ususret, kamo mi bude odredio i nitko također ni njemu ne može priječiti, da siđe

ondje, kamo mi bude zapovjedio da dođem, on, vojnik s ratišta, posve slobodan za deset dana. Tada ćemo se izjasniti i upoznat ću njegovo srce.

Stara je žena u onome času bila slična suhom i zamišljenom kipu svete Ane. Odgovorila je:

— To je istina. Ti imaš na nj upliva. I previše si sigurna, a da se to ne zbude. Ali pazi!

— Margarito, pitam vas kao u pravoj ispovijedi. Ništa vam ne skrivam. Svoje satove od jutros upotrijebila sam gradeći i razgrađujući različite osnove. Izmislila sam u svom duhu sve, što bismo rekli, on i ja. Vidjela sam sebe, kako mu govorim i njega, kako mi odgovara.

— Reci mi to.

— Reći ću, jer ja više ne mogu da sudim. Odviše trpim. Nalazimo se ondje uza stube crkve svete Ane i izgledamo kao dva hodočasnika, što ispunjavaju zavjet. Moje riječi čuje sam on i dragi Bog... Ne znam, da li će moći naučiti latinski, kako pokušava da to čini s nekim duhovnikom, između bitaka. Ne znam, da li će ga primiti u svećenike, ni da li će njegovo zvanje uzdržati. Drugi pobožni ljudi poput njega mislili su, da su zvani, a nijesu bili zvani... Ako mu to reknem...

— Ne ti!... Ti bi ga samo mogla uznemiriti! Je li ti dao pravo, da mu u toj stvari prigovoriš? Je li obećao, da će se s tobom vjenčati?

— Nije, Margarito Voilier, shvatite me dobro, nije bilo obećanja među nama. Suzdržavala ga je njegova misao. Ljubila sam ga, kao što ga još uvijek ljubim. Osjećala sam, da mi je skoro rekao, da ćemo se vjenčati, i onda mu je stala govoriti ona misao. No ako mu naprotiv reknem: »Gildas, slobodan si, nemoj više mariti za me. Možda bih te ljubila više, nego što si ti ljubio mene, no ipak ti ne ću ništa zamjeriti...«

Starica se obratila Ani. Sada je jedna gledala drugu.

— Ti si na to mislila?

— Da.

— Bila bi kadra?

No videći ono divljenje, što je raslo u Margaritinim očima, djevojka je više puta čvrsto potresla glavom i nagnuvši se rekla u nekoj tjeskobi:

— Ne! Nemojte nastaviti! Mogla sam to pomišljati jedan čas, kratki jedan časak! Naše su misli poput pasa, što su rastrgli lanac, pa bježe preko polja. Spriječi ih onda, da ne bježe! No sada me to

straši, Margarito! Nijesam kadra, ne ću nikada biti kadra, da mu kažem: »Ostavi me!«, jer onda sam izgubljena, i to svojom krivnjom! Nemam više budućnosti! Bit ću udovica kao i vi, a da nijesam ni bila udata... Ne trebate paziti, Margarito Voilier, na ludosti, koje su prošle kroz moju pamet! Istina je to, da će skoro doći na dopust...

— Da, mala moja. Je li možda već na putu?

— Jest, na putu je. Dolazi. No mogu li mu tada reći protivno od onoga, što sam malo prije rekla, ono što osjećam u srcu za njega?

— Ne, Ana!

— Osjećam, da ću plakati, čim ga ugledam i da ne ću imati druge misli, nego da ga povratim sebi... Sada me gledate sa žalosnim svojim očima! Nadala sam se, da ćete me razumjeti, vi barem! Vidim dobro, da me ne razumijete!

Odvratila je lice i stala je kao i prije gledati krajnji rub poljana, gdje je magla skrivala more.

Žena upita blago:

— Što vele kod kuće, mala moja?

— Kod nas su podijeljeni.

— Tvoj stric Ivan?

— Proti Gildasu, jer mu treba pomoći.

— Tvoja strina Marija?

— Za svoga svećenika, koji će govoriti Misu.

— Udovica Pavla Maguerna?

— Nagađam, da i ona želi, da Gildas postane svećenikom. Bit će onda sigurnija, da ostane kod nas. Margarito, svi su mislili na njega ili na same sebe. Nitko nije mislio na mene!... Ipak malo majka Marija, da se pravo kaže.

Ona, što je mnogo plakala u svome životu, ne odgovori odmah. Obje žene, mlada i stara, upravo jednaka rasta, opet su gledale pred sebe pridignuvši malo glavu. U mislima su putovale povrh onih polja, što ih je sjena počimala brisati s vidika. Posve na kraju obzorja rub nekog oblaka, što je pokrivao i polja i sela, napokon se spustio nad vodu. Noć je bila posvuda, osim na udaljenom moru, duž njegova žala i njegovih pećina. Ondje se za jedan čas vidjela pruga blijeda svijetla, gdje će zacijelo doskora zasjati prva zvijezda. Žene nijesu sebi rekle, da ima tamo za njih dvije mala jedna radost. No učinilo im se, da je vjetar tako ugodan da se udiše. Pažljivo su pratile tu nenadanu jasnoću. A Margarita Voilier reče drugoj glasom majke, koja uspavljuje dijete:

— Mala, jedini je Bog milosrdan. On pozna bol svakog pojedinca. Ako možeš više misliti na Njega, negoli na sebe, bit ćeš blagoslovljena. Vidiš, ima ti u životu radosti, kojih nijesmo tražili i koje su nam se ispočetka pričinjale bolima, dok ih nijesmo okusili.

Ona druga se digla i sišla je preko polja. Neka se djevojka pjevkajući uspinjala stazom, kojom je prošla Ana.

Služavka iz Penmura došla je kući istom nakon što je odbilo sedam sati. Bila je već prava noć, sa svim svojim zvijezdama. Čim je otvorila vrata, Ana je dobro opazila, da su sa zabrinutošću morali reći o njoj: »Gdje li je ona? Što samo može raditi u ovo vrijeme?« Mala Dionizijina kći pružila je ruke prema došljakinji. Njena je mati pokazala na spremljeni stol i brzo se okrenula da pokaže, da je time izvršila tuđi posao i da očekuje, da se to više ne će ponoviti. Dva jednaka Maguernova sina, koji su se grijali u udubini kamina, pogledom su pratili veliku djevojku, kad je ulazila. Kimnuli su glavom, kao da hoće reći: »Sad će izvući! Otac je bio zle volje već od jutra, kad je došlo neko pismo. Eno tamo je u sobi s našom majkom. Čuje se, kako se prepiru. Već je dva puta pitao za Anu. Sigurno je, da će ona izvući!«

Kao da hoće potvrditi njihovu misao, vrata susjedne sobe se otvoriše jedva što je Ana unišla, i opazivši svoju nećakinju, Ivan reče:

— Dođi, Ana, imam da ti nešto kažem!

No dok joj je to zapovijedao, nije se baš činilo, da je strog. Djeca su se mogla i varati.

U sobi Ivana i Marije Maguern bilo je skoro posvema tamno. Stari supruzi nijesu zapalili ni svjetiljku ni svijeće. Za prepirku nije potrebno, da se vidi jasno. Prepirali su se oštro već jedan sat, ne popuštajući ni u čemu jedno drugome. Val svijetla, što je dolazio iz sobe, gdje je bila sakupljena obitelj, i tekao ispod vrata, dopuštao je da se otprilike pogodi, da se u kutu kraj prozora nalazila Gildasova majka. Sjedjela je nagnuvši se i dišući brzo, a oči je otirala maramicom, što ju je držala obim rukama. Otac je stajao do nje. Čim je Ana dotapala do njih, on joj je stao govoriti, spustivši malo glas, da ga ne čuju djeca:

— Ana, pisao sam Gildasu i sam sam predao pismo na poštu. On tvrdi, da ima nakanu postati svećenikom. Prije rata mi to nije nikada rekao.

— A meni je rekao, odgovori majka pridigavši glavu. No odmah ju je spustila.

— Tvoja je krivnja, Marijo, što mi to nijesi prije otkrila, a sada je prekasno. Nije se još nikada vidjelo, barem ne na našim selima, da djeca uđu u zavod, kad im je već više od dvadeset godina! Ja ni malo ne vjerujem u tu želju, da se promijeni zanat, baš kad smo u razdoblju najtežeg posla! Ako hoće, da primjerom pokaže svoju ljubav prema bližnjemu, onda to može učiniti ovdje: pomagati svoga oca i dohrliti k nama, čim se rat svrši. Njegovo je mjesto označeno u Penmuru. Ja sam sustao, više ne mogu! A i tebi, majko, je odmor jako potreban... Povući ćemo se u Muzillac nedaleko crkve . . .

Dotakao se rukom Anina ramena:

— Eto naše nećakinje, koja će rado upravljati ovom kućom. Pisao sam sve to Gildasu i nadam se, da će prestati sa svojom mrzovoljom . . .

Majka se bila digla. Umorne njene oči krijesile su se u tami. Krijesile su se od pravedne srdžbe zbog povrijeđene vjere.

— Zla je to riječ, Ivane!

— Ali ipak moja!

— Naime?

Starica se toliko usmjelila, da mu je odgovorila:

— Corentin Maguern, tvoj brat, ne bi činio toga, što ti činiš!

Ivan se glasno nasmije, a u tom se smijehu miješala srdžba s izazovom i uvredom. Ponovno se okrenuo djevojci:

— Neka dakle ide k njemu, ako ti to misliš!

Još se smijao i tapajući uputio prema vratima.

Kad su djeca u susjednoj sobi čula žestoki hihot očev, mislila su, da je to znak dobre volje. »To bolje, mislila su, oluja je prošla!«

Varala su se.

Kad su se navečer dječaci povukli u svoju sobu, majka Marija povuče svoju nećakinju Anu na stranu u kut sobe kraj kamina, pa joj reče:

— Budući da nijesi bila ni ove ni prošle godine kod svog oca na Monaškom otoku, ja mislim, da ga zbilja možeš pohoditi, i to radije prije, negoli kasnije. Vidjet ćemo! Zašto ne bi otišla već sutra, kad ti je otac dopustio?

— Idem, odvrati Ana.

X

POVRATAK NA MONAŠKI OTOK*

U ranu zoru Ana se popela na kola, kojima je upravljao Anđelko, da na kolodvoru pokrajinske željeznice uzme prvi vlak, što dolazi iz gradića La Roche-Bernard i ide prema Vannesu. Nosila je sa sobom omot ne veći od bundeve, a zamotan u bijeli ubrus. Bilo je tu malo rublja, tri šeširića, koji bi bili bolje izglačani na otocima, nego li u Muzillacu, jedan par drvenjaka, zbog mulja, koji je dolazio do kuće njena oca, i četiri jabuke ružice. Ove su bile spremljene na penmurskom tavanu i Marija Maguern predala ih je Ani u zadnji čas: »Čuvala sam ih za Gildasa. Podaj ih ocu Corentinu, on ih sigurno više ne jede na Monaškom otoku!«

Udaljenost između Muzillaca i Vannesa nije velika. Ana je stigla u mali glavni grad južne Bretagne prije nego što je ožujsko sunce razmlačilo zrak studene noći. Morala se međutim žuriti. Mali je parobrod polazio rano. Sišla je s vlaka u hladni zrak hodajući brzo i pitajući se, zašto li je majka Maguern došla na tu misao, da pita Corentina Maguerna za Gildasovo zvanje. »Uistinu, razmišljala je djevojka, vode me nekamo, a ja ne izabirem puta! Moj otac skoro i nema vjere, mali jedan ostatak, zrnce jedno, na dnu srca. Već dugo nijesam po svom prijašnjem običaju došla k njemu. Bit će zadovoljan, kad me vidi. No ako li ga upitam, da li je Ivan imao pravo, da se izjavi protiv Gildasove »misli«, ili majka Marija, da se izjavi za nju, on će se po svoj prilici smijati nama svima i poslati me slijedećega dana natrag, primivši me dobro u svojoj kući. I još će mi savjetovati, da pođem za tog momka bogatijeg od njega, bogatijeg

*) L'île aux Moines

od mene. Ta jedva i pozna sina svoga brata! Braća su zavađena i nažalost ne bez razloga! Kako ću mu protumačiti, da su me poslali k njemu, i još za tako ozbiljnu stvar, pa sa strane moje strine Marije, te kršćanke? Sigurno zato, što sirota žena više nije znala što da kaže, da se obrani od svog muža!«

Putnica je išla brzo, jer zviždaljka parobroda već je bila pozvala zakašnjele putnike. Uzašla je na brod i našla mjesto naprijed među ženama i djevojkama, koje su sa sajma nosile košare živežnih namirnica. Neki je svećenik otvarao svoj brevijar. Neki su državni mornari išli na dopust. Bila je ondje i neka trgovačka obitelj iz grada: otac, majka i četvero djece, što su se igrala »pobjegla konja«, i peto, što je spavalo na rukama dojilje. Sigurno su polazili u kakvi ljetnikovac na Monaškom otoku, ili na otoku Arradonu ili pak na otoku Port-Navalo. U tom ljetnikovcu otvorit će se prozori i pomesti parketi od jelovine, zbog blizog ljetovanja. Tri su praščića ležala na palubi svezanih nogu i stenjala. Bilo je vedro. Vijak parobroda počeo je da se okreće. Dizao je veliki snop vode, koji je slijedio brod te izlijevajući se na obje obale rijeke, savijajući trsku i gazeći mulj, u blatnim slapovima opet natrag padao. S više točaka morbihanskog okružja dolazile su lađice nasusret malom parobrodu. Neka je teretna lađa za petrolej nosila jednu kravu i njeno tele. Prošla je i neka trbušasta jedrenjača. Njena dva crvena jedra pokrivala su dvadesetak žena i djevojaka, od kojih je svaka imala pred svojim nogama košaru sa školjkama ili ribom. Na smeđim i plavim vlasima blistala se vezena čeona vrpca, kakvu nose otočanke. Kad su se oba broda križala, na deset metara jedan od drugoga, Ana se iz radoznalosti uspravila i srce joj je udaralo. Jedna od onih djevojaka, što su bile među jedrima, pruži ruku pokazujući Anu, i mogla se vidjeti bjelina njenih mladih zubi. No odmah čim je drugo jedro prošlo kao i prvo, poput stranica, što ih je okrenuo vjetar, svega je nestalo: žene, košare i smiješak one djevojke, što je nijesu dospjeli da prepoznaju. Vanneska se rijeka širila. Na desnoj obali, uz koju je išao parobrod, nizali su se nagusto ljetnikovci, a nad njima lijepo drveće. Bilo je nekoliko novih listova na krajevima grana. Zrak je bio postao blag. Morski vjetar gubi snagu prolazeći preko otoka. I eto morhibanskog zaljeva, koji se otvara vidiku!

Ana stoji na prednjem dijelu broda naslonjena o ogradu povrh obješenog sidra. Na široko otvara oči pred slikom svoga zaljeva, koji je poput vrta zasađen niskim otocima ili otocima male izbočine, koji su položeni na smirenu vodu. Nagnuto kopno sačinjava

onaj ogromni ograđeni prostor. Čovjek može pratiti pogledom te otoke sve do one magle tamo, sve do Locmariaquera. Ondje su vrata k Oceanu, tjesnac, gdje se napunjaju ili napola ispražnjuju jezera s površinom od desetak tisuća hektara. Velika kći Corentina Maguerna prepoznaje svoj kraj. Cijeli je predio zaronio u neku zastrtu svjetlost. Glavna je boja vode modrina, a obrisi su otoka blijedi poput naslaga mulja, koje su jedva pokrivene. Čovjek ne bi nipošto rekao, da baš ima toliko sunca. No ipak! U onoj svijetloj magli dva su bijela bljeska. Ana ih gleda i pozdravlja. To su kuće Cadouarna, u župi Sené, i kuće sela na otoku Arzu. Sve su kuće na obali obijeljene krečem, no danje svijetlo kao da postoji samo za one tamo. Oblaci, što lete, nijesu tako izrazito bijeli kao one ponovno obijeljene kuće Arza i Sené-a. Ukus je to umirovljenih mornara, što ondje žive! Uspomena na jedra! To su hirovite želje onih, koji su toliko puta upravljali svoje brodove prema znakovima morskih staza! Čitav ostali svijet uz ove kućice nema ni plamena ni iskre: izorana polja, vrpce staza oko morhibanskog okružja, baršun mladog žita, šibljaci žutike po livadama, hrpe pijeska i hrpe kamenja i štoviše visoke šume na obalama, koje još nemaju potpunog ljetnjeg lišća. Niski brodovi tumaraju oko logodenskih otočića. Jedrenjače, što se crne pod svojim crvenim jedrima, skližu se između otoka Bouëte i Arz. Druge opet na pučini pred Monaškim otokom polaze prema tjesnacu i debelom moru. Ana u svom srcu imenuje otoke, što ih je gledala za čitave svoje mladosti.

Kad je brod dirnuo pristanište na otoku Arzu, kad je osjetila, da je došlo vrijeme, da rt broda uđe sada u luku velikog otoka, njenog otoka, mislila je samo na onaj posjet, što će ga učiniti svome ocu. Već dvije godine nije onamo dolazila! U kakvom će stanju naći maleno gospodarstvo, na kojem je bila odgojena? Nitko je ne očekuje. Možda će morati trčati po svim putevima u potrazi za Corentinom Maguernom, koga je lakše naći kod drugih negoli kod kuće? Možda će morati da ode sve do Kergarancie ili štoviše do Kerno-a. Ondje ima mala jedna trgovina i njeno vino Corentin Maguern i previše voli.

Parobrod je ponovno zašao u prolaz i polako je napredovao proti strujama. Opaža se cijeli jedan komad otoka, dugački zaljev sa svojom malom lukom i pristaništem. Zaljev se svršava kamenitim grebenom, koji je zasađen šumicom omorika i lambertijana. Zovu tu šumicu »Gajem ljubavi«.

Preko čamaca i lađica, koje su bile usidrene uz obalu otoka, Ana je promatrala put, kojim će za čas stupati. Taj se put penje i

brzo gubi među kućama, zidanim ogradama voćnjaka i drvećem, koje pokriva onu kosinu. Jer Monaški otok ima dosta visoku hrptenicu sa sjeverne strane, s koje se dolazi k njemu. Da dođe do svog oca, Ana će djelomice proći kroz selo, prijeći će brežuljak obrađene zemlje i spustiti se prema istoku. Sve joj govori, svaki joj krov veli svoje ime. Dolaze joj na pamet slike, za koje je mislila, da su izgubljene, uspomene na školsko doba, na ono vrijeme, kad je još živjela majka, koja je bila najljepša žena na otoku.

Žalosna je to prošlost, jer majka je umrla mlada. Žalosna i zato, što je ta žena mornarske krvi, rođena u selu Arzu kraj Port-Navalo-a, uspjela da rastavi Corentina od Ivana. Nagovorila ga je, da ostavi dobro gospodarstvo u Muzillacu, kome se ona nije mogla da privikne, i da uzmogne živjeti na morskome vjetru, prisilila je slaboga Corentina, da iznajmi nekoliko hektara zemlje u žalu Monaškog otoka. Još prije nego što je ona umrla, Corentin je bio uništen. Ona je pripomogla njegovoj propasti, jer bila je lakoumna, luda za kićenjem, uvijek na šetnji i zabavljena nekim osnovama. Udvarali su joj umirovljeni kapetani i vlasnici jedrenjača. Ovi bi je uzimali na brod i vodili na svečanosti u Auray i Vannes, te sve do mjesta vrlo udaljenih od zaljeva, prema Houatu i Belle-Isle. A napušteni čovjek ispijao je dotle male prihode svojih loše obrađivanih polja i puštao je da otprilike onako na sreću odraste kći i dva sina, što ih je imao od te Noemije Bohan, koja je ostala divlja i neprijateljski raspoložena prema zemlji, koja ne sluša pjevanje valova. Na sreću se staroj nekoj otočanki, pobožnoj susjedi, smililo dijete, i stoga je poučila Anu i napola je odgojila. Bila je to mladost, koja nije imala prave majčinske nježnosti, mladost, kojoj nije previše do milovanja, koja se prije svega bavi dušom i misli na budućnost.

Dobro upravljeni parobrod sklizao se duž ukoso nagnutog pristaništa. Većina je putnika silazila. Ana je pošla za njima noseći svoj bijeli zamot. Bio ju je uhvatio strah i kajanje, što je tako brzo prihvatila to putovanje, skoro sigurno beskorisno, a možda i opasno. Ne će li je otac zadržati? Šta će učiniti, ako je zamoli, da ostane na gospodarstvu, da ga poslužuje, da nadomjesti oba brata, što su se ukrcala na brodove? Šta će učiniti, ako onakav nasilan, kakav jest, uzbuni susjede zbog toga, što nijedno dijete ne će da živi s njim?

Išla je kamenitom stazom za dvadesetak putnika, kojih je doskora bilo tek dvanaestak, a zatim još i manje. Neka je skupina zašla u neku uličicu. Druga je opet stala pred vratima, što su se otvarala: »Dobar dan, jeste li vi to? Uđite samo!« Ana je idući pridizala oči samo na kratke časove, da je ne prepoznaju. Bijela ona kuća sa zelenim kapcima i čipkastim zastorima na prozorima, ona druga nasred vrta, ona druga opet slična normandijskoj kući, to su stanovi umirovljenika ili mornara, što su na putovanju, a Ana im pozna kćeri. Kapetani duge plovidbe, kapetani obalne plovidbe, vlasnici lađa za tunolovku i vlasnici teretnih lađa, to su gospodari Monaškog otoka. A lijepe ove mlade djevojke, lijepo obučene, s lijepim šeširima, to su im kćeri. Neke su se nagnule na prozore, a za druge je Ana naslućivala, da se nalaze tamo gore u sobama. Lijepe su to gospođice, o kojima drugi snatre. Žive poput kneginjica vezući i gledajući more.

Dakako, da su Anu opazile i više nego jedna od onih djevojaka prepoznala je na njenoj glavi čeonu vrpcu, koja se nosi na Arzonu i Monaškom otoku. No nitko joj nije doviknuo: »Ana Maguern!« I eto sada najstarijega dijela trgovišta: duga zidana ograda župskog doma i svratište, koje je ljeti tako živo, a nalazi se s druge strane puta. Sad je djevojka sama. Žuri se i silazi niz neku malu kosinu. Crkva je pred njom, ali u daljini. S desne strane ima nekoliko gospodarstava, četiri ili pet, uličice i dvorišta, unakrštene staje i suše. Tlo se ondje jako spušta. Mali, zidom ograđeni voćnjaci dotiču se žala, a i njih dotiču valovi za velikih plima.

Ana je stala. Srce joj žestoko bije. Na kraju onoga strmog puteljka, koji je izgažen željeznim obručima i nogama životinja, nalazi se krov od škriljevca. Proteže se okomito prema cesti, a jutrom u ljetu baca svoju sjenu na more. To je krov Corentina Maguerna. Ana gleda, prisluškuje: nikakva šuma, nikakva gibanja. Voćnjak pred kućom, koji se nalazi za kosim tlom od nekoliko metara, — ono služi kao dvorište, — natrpan je bijednim i zgrčenim jabukama. Na rubu kosine opet stoje ribizi, na tri koraka od mulja, što ga more sad pokriva, sad opet ostavlja. Ništa se nije promijenilo, pa niti taj izgled siromaštva i zapuštenosti, što ga nekoć nije toliko zamjećivala.

Zna ona dobro, gdje su vrata, baš u sredini. Otac je ondje. Sjedi u onom polumraku niske sobe i popravlja ribarsku mrežu, što ju je jednim krajem objesio o čavao na zidu.

— Ta nije moguće, Ana?

Baci svoju drvenu iglu, pusti mrežu, da padne na ispucanu zemlju i priđe, da zagrli kćer.

— Zar su te otpustili?

— Oh ne, oče!

— Već te toliko godina drže na lancu! Bio sam primoran, da učinim onaj put, da te uzmognem vidjeti. A sada mi eto ulaziš ti, onako iznenada, a da me nijesi obavijestila! Zar si se dakle smilovala svome starom ocu? Jesi li se napokon odlučila, da mi činiš društvo? To bi bilo tako lijepo!

Odmaknuo se malo, da je bolje vidi. Neka mu je luda radost izašla iz srca. Vidi mu se u očima i u kretnji pruženih ruku. Ponovio je:

— Reci mi, Ana, reci! To bi bilo tako lijepo!

Djevojka je stavila svoj mali svježan na stolicu, na kojoj je otac malo prije sjedio.

— Vidite dobro, da nemam svoga sivog kovčega. Evo, to je sve, što sam ponijela. No ima unutri lijepih jabuka ružica, što vam ih šalju oni iz Penmura.

Zatim nastavi tiše i nježno:

— Znate, da nije više moguće ono, što bi vi htjeli. Manje nego ikada.

— Zašto onda dolaziš?

— Možda da vas pitam za savjet.

Čovjek se stane bučno smijati.

— Pusti, da se smijem! Mene da pitaš za savjet?

— Šalje me za to strina Marija. Mogu štoviše reći, da me šalju vaš brat i vaša šurjakinja... Samo bi trebalo vremena, da vam protumačim... Bolje ćemo se razgovarati navečer...

— Hoćeš li spavati kod mene?

— Ako mi dopuštate.

— Do đavola! Krevet tvoga brata još je tamo... Mene da pitaju za savjet?... Možeš misliti, da sada ne vjerujem pitanjima, što mi ih stavljaju moj brat i njegova žena. Ako su te poslali zato, da mi se narugaš, bit će mi draže, ako šutiš! Jabuke za to ne dostaju!

Ana mu odgovori ozbiljno, polako, kako je već znala, da mu treba govoriti:

— Da su vam se narugali, ne bih bila došla.

Smjesta je promijenio izraz lica i pokazujući ognjište na kraju prostorije, reče:

— Slažemo se. Najprije ćeš skinuti svoju pregaču, koja je odviše lijepa. Dat ću ti jaja i krumpira. Dat ću ti kave. Odsjeći ćeš dvije kriške slanine od one šunke, koja se suši tamo gore, sjećaš li se još? A kad budemo doručkovali, malo ćemo se proći otokom... Imam ondje prijatelja, koji će se veseliti, kad te budu opet vidjeli!

Krenuo je prema vratima, otvorio ih i okrenuvši se, prije nego je izašao, još joj reče:

— Ako me potraži dvorkinja, reći ćeš joj, da sam u vrtu. Neka se pobrine za krave, a ja da imam jutros drugu kuharicu.

Našla se tako posve sama u sobi, gdje je nekoć spavala njena mati, najljepša žena na otoku, ali i žena, koja je najviše trošila. Još je ondje, desno kraj kamina, krevet, lijep krevet iz kvrgave orahovine. Drvo mu oponaša dim, što se kovrča i kotrlja po samome sebi, te miješa svoje smeđe kolute s plavima. Gle, malo propelo, još uvijek visi nad uzglavljem kreveta. »Slika živi dulje od molitve, to bolje!«, pomisli Ana. No zlatne je ure njihalice nestalo. Nestala je i stara škrinja, gdje su spremali bolja dječja odijela. Prodali je, da se plate dugovi! Ana pođe, da otvori sobu na drugome kraju. Ono je nekoć bila soba za braću. Ima u njoj samo jedan krevet, jedan jedini, u kome će ona navečer spavati, i kraj njega jedna stolica. Zatim jedno dvanaestak praznih boca i malo jedno burence s posudom pod pipcem.

Povratila se prema ognjištu, skupila mrtve ugarke, stavila ih na svežanj suhe trave i suhih grančica, te ih potpalila. Iz njih je suknuo plamen. Netko je naglo gurnuo vrata.

— Čovjek bi rekao, da ovdje ima nekoga? Ta jest! Da nije možda gospodična Ana?

Ana pogleda prema vratima i opazi staru neku ženu, što ju je malo prije bila susrela u trgovištu.

— Vi ste došli, da priredite doručak mome ocu, zar ne?

— Kao svaki dan, kad nije na ribolovu.

— Danas to nije potrebno. Kako vidite, ja kuham. Pobrinite se samo za krave, moj vam otac to poručuje. Koliko ih imate?

— Sada samo dvije, od četiri, što smo ih imali! Pa da to nije sažaljenja vrijedno?

— Hoćete li ih pustiti na livadu?

— Ta da!

Žena je podigla glas. Ušla je u nju sumnja i kriveći krezuba usta prema mladoj djevojci nagnutoj nad vatru i koja joj je samo obraćala glavu, kad bi odgovarala, ona će:

— Da ne ćete možda sada stanovati s njim?

U bijednoj seljačkoj kući zaori smijeh prošlih vremena, smijeh dvadesetgodišnjeg bića:

— Ne! Ne! Ne bojte se! Povratite se opet sutra. Mene već ne će biti!

Žena je otišla.

»Posve je stara, razmišljala je Ana. Zašto mi je dao razumjeti, da mu jedna djevojka s otoka vodi kućanstvo...? Ah, razumijem! Da me još i s tim potakne, da ostavim Penmur i dođem ovamo voditi kućanstvo!«

Bila je žalosna i u isti mah zadovoljna. Za kratko vrijeme Ana je priredila kajganu i stavila je na tanjur. Stavila je komade slanine, da se peku. Objesila je kotao o lanac, da ugrije vodu.

— Evo me, reče otac ulazeći. Ovdje fino miriši po pečenki!

Ubrao je salate i donio potrebnu količinu krumpira. Zatim je smjesta zašao u sobu sinova i ostao ondje oko četvrt sata. Anu to ne uznemiruje. Pozna ona oca. Stavila je na grbavi stol pribor i baš je htjela da zavikne: »Dakle, oče, ako vam je po volji, dođite!«, kad on izađe iz susjedne sobe, te pošavši naprijed, reče:

— Kakav ti se činim? Još se dobro držim za čovjeka moje dobi, zar nije istina...? Govorim to samo za šalu, Ana, no htio sam, da te time počastim.

Bio se obrijao, počešljao je svoju kosu, promijenio svoje radno odijelo u gradsko odijelo iz smeđa vunena sukna. To mu je odijelo davalo izgled starog narednika iz afričke vojske u civilu. Visok stas, ugnuta ramena, mršavo tijelo, bakrena boja kože, ništa nije nedostajalo slici. A oči, osobito oči, vrlo sjajne, žarke, prepredene i ponešto pijane, odavale su, da je bio pustolov, a da je mogao biti muž hrabar i mudre odlučnosti. Već je mirisao po rakiji začinjenoj ananasom.

— Dobro znate, da mi se činite i odviše mladim i bit ćete prelijepi za mene, kad budemo išli k vašim prijateljima. Nijesam uzela najbolje marame niti pregače za svečanosti...

Nakon stanke reče mu opet:

— Mome srcu nije do kićenja...

Zadovoljan, što ga je tako pohvalila, Corentin primakne k stolu jednu od triju stolica one sobe i stane jesti. Ana ga je posluživala, dolazila je i odlazila i nije uopće sjedala.

Doručak je bio veseo. Corentin je pripovijedao o životu, kojim je sada živio, i to na takav način, da bi se čovjeku moglo činiti, da nije poznavao nikada drugog posla od ribolova, niti drugog kraja od Monaškog otoka. Pjevači žalosnih pjesama, koji su križali Bretagnom u srednjem vijeku, improvizatori pozvani u svatove, gajdaši, stari mornari, koji zabavljaju posadu teretne lađe, kad prođe objed, pa se ljudi odmaraju budni, jer je more slobodno, a vjetar

siguran: svi bi pozdravili Corentina Maguerna kao svoga brata. Poput njih često bi dizao oči, neodlučno i kao da gleda, gdje mu prolazi san. Poput njih se također zanašao. Zaboravljao je svoju starost, svoje nevolje i pogreške svoga bijednog života. Ana, mudra djevojka, rođena od uzburkane krvi, slušala ga je s nježnom sućuti i koji puta se i nasmijala pitajući se, po kakvom je tajnom uzroku takav čovjek bio odabran za suca između Marije i Ivana. Nije dovoljno znala, da mu je srce ostalo dobro, skoro dobro.

— Morbihanski kraj i more, što se proteže preko njega, sasvim me zaokupio. Ti to naslućuješ zacijelo i nemaš krivo, da tako činiš! Vidiš, zlo je, kad se čovjek odviše približi moru. Bio sam ratar, kad sam došao ovamo. Žena mi je bila primorka, sva bolesna, što ne vidi mora, a poslije napola luda, što ga je opet našla! More je htjelo, da se više ne bavim poljodjelstvom, more mi je uzelo dva moja sina, more mi je progutalo imanje. Ipak mu toga ne zamjeravam. Slabo me hrani, ali me zabavlja. Kad bi mi moj brat predložio, da radim s njim, da dijelim s njim plodove gospodarstva, ja bih ga potjerao.

— Nije ni on bogat!

— Ta mani! To je stara pjesma na selu. Ali u ormaru za rublje ili za načetim buretom ili na kakvoj gredi na stropu ima lijepa žuta zlata!

— Oče, govorila mu je Ana nalijevajući mu punu čašu jabukovače, vi ne čitate pripovijesti iz novina?

— Katkada...

— Ja mislim naprotiv vrlo često.

— Kad se osjećam previše osamljenim, a to biva osobito navečer... Veseli me sama pomisao, da ćeš spavati ovdje, Ana!

— Ali već sutra ujutro...

— Danas nije sutra! Povest ću te, da vidiš kapetane i njihove lijepe kćeri. Odjevene su poput naslikanih likova i u još življim bojama, jamčim ti za to. Samo kad ih čujem, gdje pjevaju, pomislim: »Evo ptičica, koje ne bi pjevale na obali penmurskog jezera!«

— Varate se, pjevalo se ljudski kod nas prije rata...

— Taj rat, istina. Zbog njega ćeš vidjeti samo starih kapetana. Mladi dižu mine ili tjeraju podmornice. Deder, daj mi kapljicu toga pića, da pijem u njihovo zdravlje!

— Ta već ste ga dosta pili! A danas će vas popodne opet nuditi pićem!

— Zrak je na otoku pravi lijek! Ta pusti! Napuni mi čašu! Pića će miriši po ananasu, kao žice mandoline, po kojim je svirao kakav

Španjolac... Gle, dižem se. Pogledaj, jesam li dosta uspravan? Imam li izgled čovjeka, koji bi učinio bolje, da ostane kod kuće?

Činio joj se lijep, živahan, malo luckast. Pomišljala je, još nemirnija nego jutros, kad je došla: »Šta li će mi odgovoriti večeras? I zašto su me poslali k njemu?«

Izašli su. Otac i kći cijelo su popodne po otoku pohađali znance. Primili su ih u malim ljetnikovcima umirovljenih kapetana obalne i duge plovidbe, ili kapetana s brodova za tunolovku. Ljetnikovci su im svi bili snabdjeveni pokućtvom po ukusu njihovih kćeri. Došli su starom nekom državnom mornaru, gdje je sve bilo mnogo siromašnije. Vidjele su se kod njega još školjke donesene iz Indije ili iz Oceanije i nasljeđena slika velike neke ratne lađe, ukrašena sa svim svojim jedrima. Bila je crna i bijela na modrome moru, a pod njom je bio ovaj natpis: »Ratni brod *Junona,* izgubljen u južnome moru godine 1869.« Ušli su k staroj nekoj služavki, koja je odgojila »četiri gospodične« na kopnu. Gospodična Yvonna primila je Anu s dvostruko slatkom radošću, jer joj se nije nadala. Gledajući tu lijepu djevojku sa sela, sjetila se, da je vidjela Aninu majku u doba sjajnoga njenog života. Otvorila je kutiju bonbona s davnog nekog krštenja, što ju je čuvala na dnu ormara. Povela je djevojku u vrt, podijeljen među stanovnike četiriju kuća. Sav je bio prekopan i sav zasijan. Uzbrala je uza zid, što je izložen jugu, najpunije i najcrvenije kitice mimoza i iskitila je njima Anu, kako bi to bila učinila jednoj od »svojih kćeri«. Malo je stavila u plavu kosu, malo za uho, malo opet za pas, a čitavi snop u ruku. Zatim se malo povuče natrag, pa reče:

— Ne će biti ljepše nevjeste od tebe, Ana Maguern, i ne može se to više dugo iščekivati. Obavijestite me, uzet ću brod i doći u tvoje svatove. Bit će mi to posljednji svatovi prije svatova u raju!

Nadala se velikom, radosnom posmjehu, što ga pokazuju djevojke, kad im se tako govori, i koji im se poslije više ne vraća. Dobila je samo mali smiješak, više smiješak zahvalnosti nego radosti. Opazila je, da Ana promatra svoga oca, koji se bio nagnuo nad rasadom tuška kraj kace za polijevanje, a na kraju Yvonnine »četvrti«.

— Ne pitam te za tvoje tajne, lijepa moja, ona će Ani, ali vidim dobro, da ih imaš.

I poljubi je.

Otac i dijete lutali su sve doonda ovamo i onamo između kuća ne baš stisnutih, nego samo susjednih. Sazidane su u vrtovima, okružene živicom ili zidom i sve postavljene na jedan ili drugi nagib otoka, bilo na istok, gdje ima više gajeva, bilo na zapad, otkuda se može okom naći čitav otok Arz. Bilo je već kasno, kad su se oprostili od posljednjega »prijatelja« i počeli stupati stazom zacrtanom sredinom uskoga i malo pridignutoga rta, koji se protezao na južnoj strani otoka. Oko njih bilo je nekoliko siromašnih polja, nešto livada, neka polja na ugaru, komadi ledine, a na oba ruba sasvim bliza voda, koja se sjala od svijetla sa zapada i hrlila velikom brzinom prema tjesnacu Locmariaquer. S desne je strane bio predio opasnih struja, tamo između otoka La Jument, Gavr'innis i Berder. Omorični gajevi ovoga posljednjeg otoka činili su zelenu mrlju na nebu i još jednu takvu na moru, a obje su bile blistave. Veliki neki crni brod, kojemu su jedra bila sasvim okrugla od vjetra, s mukom se uspinjao prema Arradonu i prema vanneskoj rijeci. Dva mala brodića s jednim jarbolom silazila su naprotiv zajedno s plimom i klizala se po pučini. Ljudi su sigurno ležali na donjem podu, jer se s obale nijesu vidjeli.

Corentin se zaustavio prije nego što je stigao do zaselka, na onome mjestu, gdje je običavao da pije. Naslonio se na zemljani nasip, pa reče pokazujući lagani neki zavoj na obali:

— Htio sam otići onamo, ali se osjećam umornim... Čini mi se, da vjetar postaje hladniji, i da će sutra zasjeda biti dobra tamo dolje... Ana, šta ti je? Zašto još uvijek okreće glavu na drugu stranu? Ah, sjećam se, imaš nešto da mi kažeš, poruku Ivana i Marije!

Smijeh pijanca, koji više ne može da vlada samim sobom, zaori na praznom putu i potraja jedan časak. Osjećajući se slabim, čovjek prihvati ruku svoje kćeri:

— Hajde dođi, ako si zbog toga žalosna. Pripovijedat ćeš mi svoju tajnu, a poslije toga ću leći... Nalazim se sada u takvim danima, kad mi san dolazi na oči, premda nijesam ništa radio niti se umorio... Nijesam gladan.

Djevojka je podržavala oca riječima ljubeznim i prijekornim, već prema tome, koje su joj se činile korisnijima, jer je on zbog vina, kave i svega ostaloga bio nesposoban da uspravno hoda. Bilo ju je stid. Kad je u sjeni, što se počela spuštati, prolazila pokraj seoskih kuća, uz koje su trebali proći, da dođu do svoje kuće, ona nije ni odgovarala na pozdrave, što su joj ih mnogi domahivali rukom.

No eto ih sada kod kuće. Vjetar je postao hladan, kako je to bio navijestio otac. Zapalila je vatru. Corentin je sio do kreveta, predaleko, da bi mu oganj mogao ogrijati ruke, što ih je pružao pre-

ma kaminu. Promatrao je svoju kćer, gdje odlazi i dolazi. Spopala ga je neka misao i jedino zamrlost mozga, u koju ga je bio bacio alkohol i umor, priječili su mu, da govori. Jer usta su mu se nakrivljivala i oči su činile neke znakove, što ih je Ana prolazeći opažala, ali se pričinjala, kao da ih ne razumije. Zar je ne bi mogao sada nešto zapitati i tako je prisiliti, da mu odgovori? Zar je došla da potraži savjeta u ovakve živine? Ne će tome izbjeći, ona to naslućuje. Polazi u pokrajnu sobu, koja će za čas biti njena soba.

— Ana?

— Šta hoćete?

— Zar ti hoćeš da me priječiš da spavam? Večeras mi moraš reći, zašto su te poslali Ivan i Marija. Čekam samo zato, da čujem, što mi poručuje brat i šurjakinja! Čuješ li? Ili možda moram vikati jače?

Vikao je tako silno, da su susjedi obližnjih kuća i prolaznici na cesti, ako ih je bilo, morali čuti plakanje nepoznate neke žrtve, buku udaraca i pozive u pomoć. Slijedila je velika tišina. Ana je vidjela u svojoj prvoj mladosti, kako je njena majka, koja je često bivala bijena, uspjevala da svlada Corentina Maguerna. Skupivši obrve i veoma sigurna za samu sebe, ona pokroči do sredine sobe i izgovori dobro ove riječi, da bi ih razumio:

— Ne vičite tako, jer ću otići odmah!

Spustio je glas.

— I meni je pravo, ali pripovijedaj mi svoju pripovijest.

— Legnite najprije! Svucite se!

— Da, mala moja Ana. No reći ćeš mi, zašto su te poslali? Razumijem bolje, nego što misliš, uvjeravam te...

— Povratit ću se za pet minuta.

Pet časaka poslije, povratila se u veliku sobu, približila se desnom zidu i stojeći naslonila je ruke na drvenu gredu uz donji dio kreveta. Promatrala je u tišini i s velikim sažaljenjem toga umanjenog čovjeka, koji je se bojao i također ju je promatrao. Ležao je na leđima, a ruke su mu bile sakrivene pod zamazanom plahtom i pokrivačem, što su ga štakori probušili na nekim mjestima. Svijetlo, koje je stajalo daleko odanle na daščici kamina, osvjetljivalo mu je mršavo čelo, nosnu kost i izbočene jabučice. No sjena je pod svodovima vjeđa potpuno sakrivala oči, a sjena brade protezala se sve do polovice mršava vrata. Vjetar burne noći, koji je imao svoje prolaze u sobu i titrao plamenom svjetiljke, činio je, da su mu po licu putovale tamne i svijetle mrlje. Ta nepomična glava, koja je

trpjela tu promjenu, a nije joj zapovijedala, naličila je u onom času glavi mrtvaca. Ana je osjećala, da je gleda.

— Eto, što je na stvari, reče mu. Gildas, vaš sinovac, pisao je s ratišta, da bi htio postati svećenikom.

Corentin podigne glavu i oči mu izađoše iz sjene:

— Lud je, poviče bijesno.

— Čekajte! Tako misli vaš brat, ali ne misli tako moja strina Marija!

— A šta ti misliš?

Još je vidjela, kako u očima Corentinovim pleše plamen noćne svjetiljke, premda je opet bio položio glavu na jastuk.

— Ja ne znam, na što da se odlučim. Doći će na dopust...

— Kada?

— Ovih dana...

— Udvaraj mu i njegove će misli proći!

— On mi je udvarao, ali samo malo, baš kako se pristojalo.

— Pusti ga neka nastavi!

— Zar sada, kada već uči latinski?

— Pjevat ćete zajedno *oremus*... Eto ti djevojke, koju čovjek mora moliti! Ne propusti takve zgode, Ana! Sinovac je prijazan, gospodarstvo je lijepo, a kako je on sada najstariji...

Čovjek je izvukao ruke ispod pokrivača. Otrijeznivši se pod silom novosti i pružajući ruke svojoj kćeri, počeo ju je zaklinjati i moliti. Unatoč smetenosti, koja mu se čitala u očima, ono, što je govorio, nijesu više bile riječi pijanca.

— Ne odgovaraš ništa, ali znam, da imaš dobro srce. Udat ćeš se, ta reci, Ana? Radi sebe, razumije se, ali i radi mene... Vidiš da sam sasvim siromašan, a eto i starim. Kao sluškinja teško mi možeš pomoći, ali kad budeš gospodarica, moći ću da s tobom računam.

Napor ga je iscrpao. Završavajući te riječi, sklopio je oči i san je zaustavio zvuk riječi na usnicama, koje su se još pomicale.

Ana se tiho povukla. Zatvorila je samo napola vrata između svoje sobe i one sobe, u kojoj je spavao Corentin Maguern, iz straha, da ne bi čula oca, kad bude zvao u pomoć. Jer vidjela je dobro, da je kriza pijanstva bila samo prekinuta. Na pučini pred obalom mora da je bilo gadno vrijeme te noći. Krov je jecao nad stropom od dasaka. Užasno se tresao. Zapusi vjetra ulazili su na tavan između dvije ploče škriljevca, s bukom naboja, koji praskaju. Zatim se opet čulo dugo zviždanje i onda opet padanje teškog kamenja s krova, koje se rušilo sa štropotom. Vihor je samo rasao u žestini.

Ana nije spavala, a nakon jednoga sata otprilike bila je prisiljena da odgovori ocu, koji ju je već po treći puta bio zvao.

— Ne! Govorit ćete mi sutra ujutro! Spavajte!

— Ne mogu! Čuješ li otoke s velike pučine?

— Ta ne, oče. nijesu to otoci!

— Vidi se dobro, da nijesi više iz ovoga kraja. Ja ih čujem, kako jedan za drugim viču svoja imena: »Hoedic! Hoedic! Houat! Houat...« To je da poludiš...

Opet je slijedila šutnja i Ana je za to vrijeme razmišljala o skorom Gildasovom dolasku i o onome, što bi trebala da učini. Povukla je plahtu sve do svojih očiju, da izmakne morskome vjetru, koji je zviždukajući bježao po sobi i šibao poput dugih kožnih remena. I razmišljala je. »Niti otac Ivan ne će odlučiti o ovoj stvari, niti itko drugi osim mene. Bit ću sudac jedne duše i njen vođa, a nemam one odvažnosti, koja bi mi trebala. Zacijelo, on se vraća, da vidi svoje roditelje i svoju kuću, ali se vraća također i zbog mene i da sazna ono, čega mu nitko nije rekao: kakva sam ja u borbi, u koju je on zašao. Jesam li proti njemu ili proti samoj sebi... Bit će mu dosta, da me pogleda, jer ja se ne znam smijati na zapovijed, kao druge djevojke. Kad vidi mene, vidjet će i moju bol. Ja sama nemam drugog zvanja od onoga, što ga imadu djevojke moje dobi. Uvijek sam mislila, da ću biti nevjesta, zatim majka i da ću živjeti uz onoga, kome ću sada reći: »Slobodan si, pođi kamo hoćeš«, ili: »Ne ostavljaj me, Gildas, prekasno je za tebe, za mene! Ne mijenjaj odluke!« Očekivala sam svakako odgovor, što ga je dao otac. Ah, jedva što sam ga čula, došla mi je misao, da mi Bog daje i dušu moga oca, da je spasim. Požrtvovna kći, kakva je nijesam, mogla bi se žrtvovati, da ga spase. Zaboravljajući samu sebe zaslužila bih raj za drugoga i nitko ne bi o tome ništa znao. Tako se to zbiva na tom svijetu. Naučila sam to i u propovijedima naših svećenika i u knjigama, što sam ih čitala. Žrtva donosi blagoslov, kamogod hoće. Nesretnici, kakav je i on, vraćaju se na stazu, što su je ostavili, dobivaju snagu, što je nijesu nikada zaslužili, nego ju je postigao kakav rođak, prijatelj, kakva posve tuđa osoba, prikazujući svoju bol Onome, koji pozna sve boli i koji tim bolima daje moć otkupljenja za druge. No moja je duša presiromašna, da obogati druge, presiromašna, da obogati i moga oca. Ja to dobro osjećam i ne prihvaćam, da sama odbijem od sebe svoju radost. Ako budem ostavljena protiv svoje volje, bit će vremena da se žrtvujem, da pristanem da živim bez njega, u Penmuru, ili šta ja znam gdje. Jer, doista, ne mogu sebi ni zamisliti, što će biti iz mene.

Htjela bih, da sam još mala djevojčica i da mi srce nije sposobno da toliko trpi.«

Tako je razmišljala ova Bretonka. Bila je neuka, ali je shvaćala općinstvo svetih i protegnula je po njemu do neizmjernosti svoje poznavanje svijeta. Uzdisala je razmišljajući i šapćući je izgovarala neke riječi.

— Ti plačeš, Ana?

— Spavajte, oče!

— A ti zar spavaš? Kako ćeš spavati s tom olujom na otoku? Slušam je. I vjetar se tuži. Opažaš li? Sad baš čujem greben Baguenhir kako neprestano plače! Sjećaš se na izlazu iz zaljeva onoga grebena, koji se najviše ističe od svih méabanskih Grmova?

— Ne, ja ne čujem ništa!

— Vjetar nije siguran u smjeru, kojim sada puše... Promijenit će se za slijedeće plime. Sutra će biti lijepo i lahor će puhati sa zapada. Krasna zgoda! O divljim guskama više ne treba govoriti, ali patke su ostale u zaljevu. Otići ću sutra, da ih oborim, kad budu prolazile... Oh, što je noć duga! I još si ti ovdje! A kroz sve ostalo vrijeme godine moram biti bez mojih sinova i bez tebe!

Ponovno je ušutio. Ana je opet prihvatila pripovijest svoje ugrožene ljubavi. Nekadašnje njene nade i savjeti vječnosti bili su pomiješani u njenoj duši. Ona je trpjela od njihove borbe i nije bilo pobjednika.

— — — — — — — — — —

U prvo svitanje jutra, Ana se digla. Pristupila je svom ocu, koji je duboko spavao, i napisala na komadić papira ove riječi:

Ne ću da vas budim, siromašni moj oče, jer ste zlo spavali. Polazim u luku, gdje ću valjda naći kakav čamac, da me odveze u Arradon ili drugamo. Odanle ću poći u Vannes. Prije nego što se vratim u Penmur, mislim otići u pohode Gildasovoj kumi, sitničarki, koja ima dućan sasvim uz vrata sv. Vinka. Spavat ću kod nje, a sutra rano naći ću se opet u Penmuru. Ljubi vas Ana.

Stavila je papirić na stolicu, gdje je bio džepni nož Corentina Maguerna, njegov novčanik i zapaljivač. Nastojala je, da spretno otvori i zatvori vrata i odmah se uspela dvorištem, da stigne na cestu i prođe kroz selo. Otac se nije prevario, bura je bila prestala. Hladni zrak, koji je dolazio sa zapada, strujio je bez šuma i kad bi

se mjestimice umanjila gustoća magle, neki bi svijetli predmet najavljivao, da se sunce nalazi za maglom i da će doskora početi da grije.

Brzo je hodala, neprestano zaokupljena istom mišlju. Nekoć bi je bili smatrali za pratilicu kakve bretonske vojvotkinje, zbog ponosnoga njenog tijela i njenih širom otvorenih očiju, kroz koje je prolazilo toliko slika. A ipak je nijedna od njih nije zanimala. Bila je žalosna i neizvjesna.

Prema koncu istoga dana vjetar je duvao iz Španjolske. Bio je pravilan. Maglu je odnio netragom. Neki je čovjek zašao prema Brouelu, što se nalazio na jugoistoku otoka. Stari neki kaput pokrivao ga je sve do preko koljena. Čovjek je bio natukao svoj pusteni šešir na oči i šepajući išao je pognute glave. Možda zato, što je želio, da ga ne prepoznadu, ili zato, što mu je put bio previše poznat, pa ga nijesu zanimale stvari, koje su ga okruživale. Međutim prije nego što je napustio visoki predio zemljišta, podigao je za čas lice, da se uvjeri, jesu li svjetionici započeli svoje bdijenje. Čuvari nijesu bili nimalo zakasnili. Nepomični svjetionik iz Port-Navalo-a svijetlio je pred njim. Svjetionici na pučini, ti mlinovi s krilima od svijetla, pometali su nebo svojim velikim svježnjevima zraka. Svjetionik *Teignouse* bacao je svakih pet sekunda svoj crveni sjaj, a *Gulphar*, izviđač otoka Belle-Isle, svakih deset sekunda svoja dva bijela sjajna prama.

Potražio je s lijeve odraz svjetionika *Les Grands Cardinaux*, koji se nalazi na repu otoka Hoedic, i odraz svjetionika *Four*. A kad ih je opazio, zaključio je, da je noć vlažnija nego što je mislio. Tada je spustivši iznova šešir sišao niz kosinu i s naporom je stigao u Brouel. U tome malom selu bila je, kao i u Guernu, neka kukavna gostiona, u koju ne bi propuštao da zađe, sad pod izlikom da se okrijepi, sad opet pod izlikom, da se ugrije.

Doskora će biti hladna noć. Ušao je, popio jednu za drugom dvije čašice rakije i pošao ravno prema susjednoj obali. Sada je mogao puštati, da mu se vidi puška, koju je doonda sakrivao pod smeđim kaputom. Bila je to puška sistema Lefaucheux, velikoga kalibra, i dobro je gađala. Imala je tek jednu pogrešku. Na dvije trećine cijevi bila je u čeliku pukotina, i kroz nju bi izlazio dim svaki puta, kad bi Corentin pucao na divljač.

Sunce je za čas imalo da zađe. Corentin se Maguern sakrio za živicom neke slabe, kvrgave livade, za kojom je počimao mulj. Voda se zaljeva

spuštala prema tjesnacu. Mjestimice je bila plava i žuta te navorana od različitih struja.

Prasak puške u daljini najavi, da je jato pataka zviždalica, nazvanih u onom kraju *penrus*, već prešlo rt Monaškog otoka. Skoro u isti čas drhtaj krila uzbiba uzduh, postade jači, prijeđe živicu livade i odmah se izgubi. No lovac je bio opalio. Čekao je, dok četa ptica, koja je hitala u punom lijetu, prijeđe zračne struje zaljeva. Naboj s olovnom sačmom slijedio je bjegunce i dva je od njih zaustavio. Corentin je vidio, da su pali na polje kraj livade.

Malo poslije prošlo je drugo jato pataka, zatim treće, pa još dva druga. Praskanje je pušaka na više mjesta otoka odavalo, da su lovci — dakako bez dozvole — brojni. Tada je Corentin Maguern izašao iz svoga zakloništa za živicom, jer pola je sata već bilo prošlo, otkako je zašlo sunce. Sada više ne će prolaziti ptice, osim rano ujutro, da se vrate u dragu Quiberon ili Rhuys. Dugo je lutao po pašnjaku i susjednim poljima, da pokupi patke, što ih je oborio. Tama je bila gusta. Corentin se duž neke livade zbog zemljanih gruda potepao i pao. Uprijevši svoje dvije šake u zemlju, pokušao je da se digne. Neki umor, jači od njegove volje, zatvorio mu je oči i ostao je ležeći na tlu. Sa svih je strana trpio. Kušao je da zove u pomoć, a nije mogao. Bio je onakav, kakav je znao biti u danima potpunog pijanstva. Ukočene mišice njegovih ruku pomalo su popustile, glava mu se uvalila u neku šupljinu nižu od glave i izgubio je svijest.

Nakon jednoga sata ponovno je počeo da se trza. Pomisao na smrtnu opasnost napola ga je probudila i dala mu je snagu, da sjedne, a zatim da se digne. Puška je ležala u susjednoj brazdi i čovjek ju je podigao. Pokoravajući se zatim nagonu lovca, koji ne pušta svoje divljači, Corentin je ponovno našao i objesio oko vrata čislo pataka povezanih za noge. Prije svoga pada nosio ih je na ruci.

Trebalo mu je neko vrijeme, da izađe iz one poorane njive, i budući da mu se oružje učinilo preteškim na ramenu, uzeo ga je za cijev poput štapa i počeo je da se uspinje stazom. Bio je to težak put. Čovjek više nije mogao dalje, kad je stigao do prvih kuća u selu. Nije odmah skrenuo na desno, kako je trebalo, nego je pošao putem, što vodi prema crkvi. Bio je to i put prema njegovoj kući, ali ga je još više stotina metara rastavljalo od nje. Nije to odmah primjetio. Kad je uvidio, da se zabunio i da je trebalo učiniti još veliki jedan napor, kriknuo je, kako to čine životinje, koje će doskora uginuti. Nije ga čuo nitko ili opet nijesu shvatili njegova poziva. Ribari i umirovljenici otoka znali su, da padaju po noći čudni

neki povici i da se »svijet često šali«, osobito šetači, koji dolaze na blagi otok sve tamo od Parisa.

Maguern je pošao naprijed držeći se desne strane. Činio je to zbog zidova, koji će ga spriječiti da padne, ako mu nestane ravnoteža kao ondje u polju. Nije mislio ni na što drugo i nastojao je da hoda uspravno. Što je više napredovao, snaga ga je više ostavljala. Oči su mu se mutile. Njegova je glava pod pustenim šeširom bila tako napunjena krvlju, da se dva puta otkrio i ostao nepomično stojeći i čekajući, da mu studen oduzme onu težinu. Nikakva druga misao nije prolazila kroz Corentina Maguerna, lovca divljih pataka. Ipak, kad je opipao rukom neki zid, koji mu se učinio dulji od pročelja kakve kuće, najedamput se sjetio, da to ne može biti ništa drugo nego zid župnikova vrta. I došavši zidu na kraj, skrene da nađe vrata, koja su bila na uglu i malo postrance. I pozvoni. »Previše sam bolestan, mislio je, mogao bih umrijeti, treba mi pomoći.«

— Marijo, netko zvoni, ta pođite i otvorite!

— Čujem dobro, velečasni! Ali u ovo vrijeme! Već ima više od deset sati!

— Pođite ipak! Ja sam ovdje. Možda je kakav bolesnik.

Bio je doista bolesnik i to takav bolesnik, da je Marija, kad je otvorila jedno krilo na vratima, našla nekoga starog čovjeka, gdje leži upopreko ulaza. Kraj njega je bila njegova puška i njegove patke oko vrata. Čula je od njega ili pogodila ove riječi, što ih je nepotpuno izgovarao:

— Recite upravitelju, da Corentin Maguern moli sakramente. Ne mogu više...

Pola sata nakon toga Corentin je ležao u svojoj sobi. Neki ga je dobrostivi susjed prevezao na tačkama do kuće. Petrolejka je malo osvjetljavala prostranu i skoro praznu sobu seljačke kuće. Upravitelj je podijelio bolesniku sakramente, a zatim je otišao. Bolesnik je imao tek nešto malo svijesti i uspjelo mu je tek s velikom mukom, nakon što se do četiri puta ispravljao, da kaže:

— Pođite, potražite Anu...., u Vannesu,... kod rođakinje sitničarke,... sasvim kraj vrata sv. Vinka...

Ali tko bi htio da za ovoga čovjeka, koji skoro i nije imao prijatelja, usred noći prijeđe zaljev i otplovi uz vannesku rijeku?

Žena susjeda seljaka, koja je bila još mlada, sjeti se nečega:

— Znam, reče, moj će me mali dječak pratiti. S njim se ne ću bojati.

Sjetila se, da se još u vrijeme, kad su dva sina i kći Corentina

Maguerna stanovali na otoku, nekom mornarskom sinu, koji je i sam bio mornar, tako svidala lijepa Ana Maguern, onda još sasvim mlada djevojka i pravi gospodar gospodarstva, što ga je otac već bio zapustio, da se po večernjim sastancima govorilo: »Vidjet ćete, za dvije ili tri godine Matej će Hervouët oženiti Maguernovu kćer.«

Ne oklijevajući više, žena je prošla kroz selo. Držala je za ruku svoga devetgodišnjeg sina, koji je napola spavao, a napola je bio ponosan, što ga vode u tamu noćnih puteva. Silazeći prema luci zaustavila se pred glomaznom starom kućom, koja je pod svojim krovom od osmoljenih dasaka pokrivala samo jednu sobu nad kuhinjom. Mali je dječak bacio kamen na krov. Usidreni su se čamci kao za zabavu pomicali po vodi, koja je ondje bila na kraju svoga tijeka i uspinjala se duž grebenova. Tavanski se prozor otvorio i glava s ramenima nekoga velikoga plavokosog momka u košulji i baš ne dobro raspoloženoga, pojavila se na prozoru:

— Šta je? Zar vi to, Marijo, budite ljude udarcima kamenja?

— Znaš, dragi Mateju, ocu je Maguernu vrlo zlo. Kažu, da će umrijeti. Trebalo bi, da netko ode odmah u Vannes...

— To ne ću biti ja! Potražite negdje drugdje!

Već je zatvarao prozor.

— Onaj, koji bude htio poći, naći će Anu Maguern kod rođakinje sitničarke i sigurno će je dovesti natrag u rano jutro.

Šutnja je bila kratka:

— Onda idem, Marijo!

Pružio je ruku napolje.

— Vjetar nosi prema obali. Idem, Marijo!

Možda je još rekao: »Hvala«. Njoj se učinilo, da je to čula. Nasmjehnula se u tami i otišla sa svojim malim dječakom.

Sunce se još nije bilo diglo i vladao je još neizvjesni onaj sat, kad je dan još samo na nebu. Kad su se u to doba brodovi, koji su dolazili s debelog mora ili s otoka, zaobišavši rt otoka Arza, približili i skupili u grozdu, da uđu u vannesku rijeku, vidjeli su, gdje im jedan jedini čamac dolazi ususret. Bio je malen, a trup mu je bio zeleno obojadisan. Veliko je jedro, napeto na vjetru, bilo skoro uspravno. Čamac je brzo napredovao, da se približi drugim brodovima. Kako su vlasnici brodova, koji su kormilali, bili vični da prepoznadu sve lađe, govorili su, naginjući se, da bolje vide čamac:

— To je *Nada* Mateja Hervouëta! Koga vraga je došao tražiti u vanneskoj rijeci?

No kad su se približile u stisnutoj skupini teretne lađe, velike i male jedrenjače i male lađice iz Bourgneufa, i kad je *Nada* prošla

između njih, opazili su, gdje neka lijepa žena drži kormilo, dok je muškarac pazio na jedro, da prijeđe na drugu obalu. I kako je žena nosila šeširić Monaškog otoka, pozdravili su je, premda nijesu mogli reći njenog imena. Bilo je to kao da su sreli kakvu procesiju. Ona im je samo kimnula glavom, da im zaželi dobar dan i da im zahvali. Nije progovorila ni riječi, niti se nasmješila. Oni su otuda sami zaključili, da ona mora da ima kakvu bol na srcu.

Jedra su se brzo odmaknula jedna od drugih. Sunce je već bilo visoko, kuće u selu otoka Arza blistale su se, struje su nosile svijetlo i skupove morske pjene, kad se Ana Maguern povratila u kuću, što ju je ostavila dan prije.

Otac joj je ležao na krevetu zatvorenih očiju, a lice mu je bilo puno krvlju. Činilo se da spava. Od vremena bi do vremena zastenjao, a drugi nijesu mogli pogoditi, da li je pokušavao govoriti i što je htio da kaže, jer usnice su se još micale, nakon što bi prestajao vikati. Ana se više puta nagnula prema kosmatom uhu, što je bilo uronilo u jastuk.

— Ja sam ovdje, oče! Ne ću vas više ostaviti. Govorite mi, pa makar i sasvim tiho. Čut ću vas...

Nije pokazao nikakvim znakom, da je razumije. Vjeđe su mu ostale zatvorene. Vidjelo se samo, kako se pod njihovom napetom i crvenom kožom pomiču zjenice.

Na kaminu, gdje su izgarali ugarci, ostatak noćnog ognja, stajao je zemljani lonac pokriven crijepom. Sadržavao je dvije litre lipova čaja, toga općenitoga lijeka. Nadničarka, što su je bili pozvali prijašnje večeri, neumoljivo je davala bolesniku po nekoliko žlica toga čaja, premda je bolesnik pokazivao prema njemu svoju odvratnost i smjesta ga izbacivao. Kad je Ana došla, žena je još bila ondje i prolazila je iz jedne sobe u drugu tražeći tko bi znao što. Mora da je spavala u krevetu, u kojem je Ana bila jednu noć prije toga. Stojeći zatim u drugoj sobi češljala je svoju kosu i zalizivala je dlanovima svojih ruku. Činila je to polako, samo da bi Ana pomislila da uredi račune, kako se pristoji. Kad je primila novac, reče:

— Čini mi se, da vaš otac navečer više ne će živjeti. Nije on prvi na otoku koga vidim, da mu je pala kap, kako to vele. Čovjek ne zna, šta bi im učinio. Ništa ne jedu, baš dugo ne ustraju... Osobito mu nemojte dati rakije, ako je traži!

— Ne bojte se ništa!

— Ja bih je rado uzela jednu čašicu, da se oporavim...

— Učinite kako hoćete.

— Ali on ne smije, ne smije! Povratit ću se navečer, da bdijem s vama, gospodična Ana!

Do otprilike tri sata popodne Corentin je ostao bez svijesti i bez riječi. No kad je počela da ulazi sunčana zraka kroz uzani prozor probijen na zapadnoj strani, Ana je pogledala prema krevetu i opazila, da su oči njenoga oca otvorene. Približila se. Jer svi su se mišići njegova lica napeli i još nigda udubine, iz kojih su mu se krijesile oči, nijesu bile tako duboke. Djevojka se nagnula nad njega. Gledao je uporno, a da nije nijedamput trenuo vjeđama. I sasvim do nje otvorila su se napola usta i prekidani, ali jaki glas, izgovorio je četiri riječi:

— Nemoj se protiviti Bogu...

Nije bilo odgovora. Zahvaćena od prevelikog uzbuđenja, Ana se bila odmaknula, tražeći, što bi trebala da kaže. Kad se povratila krevetu, čovjekove su se vjeđe ponovno bile zatvorile. Očne zjenice ponovno su se počele kotrljati pod svojim zatvorenim koprenama. I soba je sva ostala u tišini, sve dok bolesnik nije iznova počeo da uzdiše.

Slabio je iz sata u sat. Liječnik, kojega su pozvali brzojavno, nije imao vremena da dođe. Corentin je Maguern još prije večeri prestao da živi.

Prekosutra više je stanovnika slijedilo tijelo, što su ga odnijeli u crkvu. Ivan je Maguern sam bio došao iz Muzillaca i bilo mu je teško da se odluči. Svađe u obiteljima uvijek su tvrdoglave. Stigao je ujutro i nije htio da uđe u kuću zbog nereda i bijede, što je dobro znao, da će ih ondje naći. Ostao je u dvorištu s nekoliko mornara, lovaca i drugih drugova, što ih je s teškom mukom sakupljalo zvono. Čim se obred svršio, vratio se pod izlikom, da mora platiti neki mali dug kod bilježnika u Vannesu. No kako je ljubio Anu, Anu s posuđenom žalobnom maramom, Anu veoma nesretnu, rekao joj je u času, kad je odlazio, na cesti uz praznu kuću:

— Eto te sad sirote. Ja te ne ću od sebe tjerati, ako hoćeš ostati kod mene. Uzmi neko vrijeme, da urediš sve stvari, i vrati se zatim u Penmur.

Gledao je kako silazi ova lijepa djevojka sva zaplakana. Bila je stavila pod finu čipkastu čeonu vrpcu crni flor i mislila je:

— Ima pravo, kad veli, da sam sirota. No ja sam također i udovica. Budući da nije ušao u kuću svojega brata, saznat će to istom nakon moga povratka u Penmur, u isto vrijeme kad i moja strina Marija.

XI

ODLUČNE VOLJE

Prošla su četiri dana, otkako je Corentin Maguern počivao u blagoslovljenoj zemlji, u sjeni velikih brijestova kraj crkve. Njegovi su sinovi nastavili da plove morem. Obitelj je bila iskorijenjena sa žala na Oceanu, gdje je bila pokušala da živi. Ana se vratila na strmu obalu, uz koju se nalaze polja, ledina, drveće savijeno od vjetra i seljačka kuća u Penmuru. Čim je opazila, još prije nego što je sišla niz koso dvorište, krov i kite čuvarkuće na vratima ulaza, pomisli u sebi:

— Nemam više doma na svijetu, živjet ću dakle kod drugih.

Nosila je veći zamot negoli onaj dan, kad je otišla. Ondje, gdje se nalazi šikara žutice i trnja, sasvim na kraju ledine, Ana se zaustavila i odriješila je uzicu, s kojom je bio svezan omot bijela rublja, zamotan u papir. Raširivši zatim dvije plahte na grmovima, koji su ih već jednom poznavali, krene stazicom između potkresanih stabala i slabog mladog drveća, što ga je čitave zime šibala buruci. Udovica ju je primila nježnije nego obično. Kad je Anu bila zagrlila malo odulje i dok joj je srce govorilo posve tiho, ova ju pogleda ponizno i reče:

— Sjećaš se, Dionizijo, da je moja strina Marija bila objesila ondje dvije plahte oprane onog dana, kad je moj pokojni otac posljednji puta prošao ledinom...

Pridigla je malo glavu i okrenula je prema ledini, da naznači mjesto.

— Pođi po njih i donesi ih u kuću. Imale su dosta vremena da se osuše.

Zatim je sišla niz dvorište i ondje ju je dočekala domaćica s djecom. Ova su zaokupila mladu djevojku, što se povratila, i vikala su od veselja, nemajući još one dobe, gdje nas sućut priječi da budemo radosni.

Doskora se povratio i Ivan. Privukla ga buka. Poveo je svoju ženu i nećakinju u momačku sobu, koja je cijelog dana bila slobodna.

— No, reče im, je li moj brat prije smrti progovorio?

Ivan se spremao, da odveze kola vapna na obližnje polje, pa nije ni bio ostavio toljage. Držao ju je uz prsa, a desnom je šakom, koja je bila pridignuta do visine očiju, stiskao držak poput koplja. Mržnja proti njegovom bratu i srdžba proti Gildasu bila mu je u pogledu. Držeći ruke sklopljene na svom krilu, majka je Marija očekivala riječi, koje će joj biti bolne. No moglo se naslućivati, da je i ona bila spremna na borbu, a za svoga sina. Ana je imala da bude suđena. Nije se bojala, kao ni oni. Bila je istoga roda. Rekla im je:

— Jest, pitala sam ga.

— Što je odgovorio, nećakinjo moja? Je li se izrazio proti meni ili proti strini Mariji?

— Proti vama. Rekao je: »Nemoj se protiviti Bogu!«

Nije bilo nikakve kretnje u sobi, no prvo je zaorio jasni glas majke Marije:

— Bila sam za to sigurna! Bio je to grešnik kao i mi, ali mu je srce bilo kršćansko!

Ivanova se šaka uspela za pola stope na toljagi.

— Ti si, Marijo, došla na misao, da pitamo mog brata. Dopustio sam to, jer čovjek mora pokušavati, da ima mir u svojoj kući. No njegovo mišljenje nije za mene nikada vrijedilo. Tako je i sada. Ono, što sam mislio, mislim i sada, ono, što sam rekao, i sada velim!

Žena je rastavila ruke i potražila nešto u džepu.

— Čekaj, imam jedno pismo od sina.

— Kad je stiglo?

— Dok si ti tovario vapno, listonoša mi ga je donio. Eto ga.

Otvorila je već razrezani omot, rastvorila arak papira i pričinjala se kao da čita. No znala je već napamet Gildasovo pismo.

— Doći će sutra ujutro na dopust, s velikim vlakom u Questembert.

— U koliko sati?

— Ta oko osam i po!

— Anđelko će poći po njega.

— A ne ti, Ivane, ne ti? Ah, kad bih ja još mogla upravljati kolima...

Čovjek se okrenuo i spustio niže ruku na štapu božikovine, da bolje prisloni toljagu pod gredom na vratima.

— Anđelko će poći pred njega, eto moje zapovijedi. Ja se pokoravam svome sudu, a ne sudu svoga brata!

Ostavio je obje žene. Čule su buku njegovih velikih koraka u drugoj sobi, gdje su se djeca poredala, dok je prolazio, i zatim zapovijed, što ju je dao volovima:

— Hajde!

A časak poslije, kad je potpreg trebao da na kraju dvorišta skrene na lijevo, opet se čulo:

— Stu, Garo!

Marija Maguern pogleda tada djevojku, koja se nije bila maknula. Dakle će se vojnik vratiti sutra, da nađe kuću podijeljenu, oca nezadovoljna i odlučna, da ne promijeni svoje odluke. Da nađe i tu Anu, dvostruko nesretnu, koja se pričinjala upravo očajna sada, kad nije imala drugog svjedoka osim stare Marije Maguern. Međutim Ana nije plakala. »Ima u sebi veliku snagu«, mislila je stara žena, koja se dobro razumijevala u boli. I baš u času, dok je to mislila, djevojka plemenita srca pristupi sasvim blizu, pa je pogleda i zamoli:

— Strino Marijo, imam mnogo toga da šivam za svoju korotu...

— Bez sumnje.

— Ako mi dopustite, otići ću odmah sutra ujutro k našoj švelji u Muzillac, i dat ću se s njom na posao. Vratit ću se istom navečer.

Marija ju je Maguern privukla i pritisnula k sebi. Poljubila ju je čvrsto dva puta i govorila posve tiho, zbog djece:

— Dobro je to, što hoćeš učiniti!

Nije bila ponovno stavila u omot Gildasov list. Ponovno je raširila papir i nadodala:

— Ne će ostati dugo vremena kod nas. Veli, da će nas ostaviti navečer.

— Ah, tako brzo, A zašto?

— Ako baš hoćeš, da ti kažem, milena, ja mislim, da je to zbog tebe. A ovo, što sada saznaješ, ne mijenja tvoje odluke? Ne ćeš da ga ponovno vidiš?

Ana odgovori ove riječi, koje su ispočetka začudile staricu:

— Osobito ne ću, da on opet mene vidi!

Izmijenile su dugi prijateljski pogled, Marija je Maguern shvatila i rekla:

— Kršćanko, podi!

Rastale su se i svaka je otišla na jutarnji posao.

XII

ODREKNUĆE

Bio je to težak dan, u koji se Gildas Maguern povratio u roditeljsku kuću. Prvi puta od početka »njegovoga« rata, on se vraćao u Penmur. Druge vojnike iz općine vidjeli su jedamput ili dvaput. Pripovijedali su više o životu u bojnim rovovima, negoli o bitkama, pili su s prijateljima po gostionama, bili su ponosni zbog pažnje, koju su posvećivali najneznatnijim njihovim izjavama i neprestano su prolazili putevima i poljima u pratnji kakve skupine rođaka ili prijatelja. Ali njega nije bilo.

Njegov mu je kapetan jednoga dana rekao:

— No, Maguerne, vi ne tražite dopusta?

— Još ne, gospodine kapetane.

Časnik je gledao neko vrijeme toga mladog Bretonca, koji mu je tako odgovarao pozdravljajući ga po vojnički. I možda je tražeći rješenje te zagonetke rekao samome sebi:

— Po svoj prilici nema obitelji. Jedan od onih, koji ne ostavljaju ništa za sobom, kad odlaze. Šteta! Bilo bi mi drago, da mogu dati odmora ovakvom junaku, kakav je on!

Ovaj je puta dopust bio zatražen i podijeljen. Mladić se bio uspeo na jedan vlak, koji je bio pun časnika i vojnika. Svi su ti polazili na dopust. Spavao je nekoliko sati naslonivši glavu na susjedovo rame. Prešao je pješice Paris od istočnoga kolodvora na orléanski i spavao je ponovno u drugom vlaku. No kad se rodio dan, počeo je promatrati strastveno, a da toga nije nikome rekao, pa niti drugovima iz onoga kraja, predijele, kroz koje ga je nosio vlak. Jer Bretagna se približavala i njezini su se znakovi množili.

Konačno se mogla prepoznati i rođena gruda: džbunovi žutike

izmiješani s kupinom, što raste na kosinama, komadi ledine, ograđeni malim zidovima, za kojima se nalazio po bijeli koji konj, što je izgledao kao da snatri. Osjećao se miris joda, što se diže iz morske pjene. Vidjele su se ceste ograđene prekrasnim i beskrajnim bukvama, koje su svojim granama tvorile luk. Isticale su se bijele i crne krave i redovi jabuka. Okrugli su se oblaci dizali jatomice prema nebu, po kojemu je još uvijek hrlio vjetar. Na uglovima kuća, oko prozora i vrata, vidjevao se kamen, granit. Na ogradama polja nalazio se opet po koji uzdignuti kamen, kamen bretonski, na kojem se između mrlja mahovine diskretno blista iskra tinjca.

Umor, što je dolazio od skoro sasvim neprospavane noći, gubio se na taj pogled. Ugledao je kuće velikog nekog sela. Bio je u svom kraju. Od tri vojnika, koji su išli u Questembert, on je bio prvi na nogama već deset minuta prije ulaska u kolodvor. Kad su prispjeli, brzo je sišao i potrčao prema izlazu.

— Dobar dan, Anđelko, dobar dan! Kako je roditeljima? Kako je malima i sirotoj Dioniziji?

— Dobro izgledaš! Malo si mršav, ali vanjština pravog vojnika!

— Pa to i jesam! No ti mi i ne odgovaraš. Kako su drugi?

— Svi su dobro.

— Čovjek se uvijek boji, kad se vraća . . .

Nije pošao dalje u svojoj misli, već prihvati:

— Kobila je dobila zobi, vidim to. Pazi, put ovdje zavija.

No kola su pod dobrim upravljačem već jurila po cesti. Vjetar je bio ugodan. Oblaci se nijesu sasvim skupili i dugačke pruge sunca tekle su između njih i putovale po drveću, ljudima i krovovima. Gildas je htio da nekoga pozdravi. Gledao je po ulicama Questemberta, da nađe prijateljsko lice, pa da okretno prinese ruku kapici i kaže:

— To sam ja! Nalazim se izvan ratišta i srce mi je radosno, što sam ovdje!

No nije poznavao ni muževa ni žena, koje su podigle svoj pogled prema ovim dvama sinovima bretonske zemlje, što ih je s velikim koracima kobila vozila prema penmurskoj seljačkoj kući.

Nakon jednoga sata putovanja, kola su zašla na put lijevo uz veliku cestu, što ide iz Vannesa u Nantes. Vidio se tada jedan kraj ledine napola sakrivene od živice. Moglo se naslućivati, da za drvećem stoji kosi krov i da odlazi dim, gonjen od zapadnjaka. Tada se Gildas podigao u kolima, što su skakutala po kolotečini. Skinuo je svoju kapicu i mahao s njome, da koji stanovnik penmur-

ski, ako se možda nalazi na poljima ili stazama, vidjevši njegovu kretnju i slušajući, kako odjekuje šljunak pod točkovima, više ne sumnja, da se Gildas povratio i da potrči i kaže drugima:

— Eto ga! Ja sam ga vidio!

Četvrt sata prije toga Ana je ostavila kuću. U plitkoj nekoj košari ponijela je crnu jednu haljinu, crne tkanine, iz koje će dobiti potrebne dijelove za rad, i nešto rublja, što je imalo da se popravi. Kako nije htjela da sretne kola, došla je do prvih kuća u Muzillacu poprečnim putem. Čovjek bi mislio, da je to kakva švelja, koja ide nekome na nadnicu. Oči su joj bile podignute i činilo se kao da uopće ne vidi niti malih grmova trave ili trnja, niti ograde polja. Poznavala je tako dobro put, da je uvijek dolazila ravno na ono mjesto, gdje je bio prijelaz na živici. Pazeći da ne zapne sa svojom košaricom, ona bi prekoračila prijelaz i prešla tako u drugo polje. Brzo je našla uličicu, koja vodi prema velikoj cesti. To je bilo između dviju kuća, skoro nasuprot kovačnici, gdje uvijek ima svezanih konja i mušterija, koje čekaju. Trebala je samo još skrenuti na lijevo i otvoriti jedna vrata, koja su stavljala u gibanje jedno zvonce. Švelja je začula zvono, digla se i stresla svoju pregaču, po kojoj je bilo komadićaka konca.

— Dobar dan, Marijo! Donosim vam posla.

— Dobar dan, Ana! Bljeđi ste nego obično.

— To je zato, jer sam prebrzo hodala. Kad sam umorna, srce mi katkada zaboravlja da udara i to mi čini, kao da ću pasti... Dolazim da radim s vama, Marijo, na svojoj crnini. Eto jedne stare haljine, koju treba zakrpati, pa i obadvije ako možete.

— Pa dakako! Jesu li vam dopustili, da ostanete kod mene?

— Dali su mi cio dan.

— U Penmuru su prema vama vrlo prijazni. Sjednite ondje kraj prozora. Kad okrenete glavu, vidjet ćete moj geranium, a također i prolaznike. Dajte mi košaru, da izvadim vaše haljine... Dobro, hvala... Nijesam se nadala vašem posjetu. Bit ćemo tako dvije, a to mi je drago.

— Meni također.

I Ana je postala još bljeđa, a švelja je potajno žalila tu mladu djevojku, koju boli srce, što je hodala pola sata.

U istome su času Anđelko i Gildas silazili s kola na penmurskom dvorištu.

Prva je iz kuće izašla majka Marija. Dotrčala je blažena lica i obje su joj ruke bile raširene. No brzo su se opet zatvorile stiskajući vojnika, sina, onoga, koji će poslije biti svećenik.

— O Gildas, dragi moj Gildas, kako sam te već dugo očekivala!

Oboje je sačinjavalo tek jednu veliku hrpu. Ona sva u crnini, a on u svijetlo-modroj odori.

Djeca, Aleksije i Armandina, bila su oko njih, čekajući da na njih dođe red. Bila je ondje i Dionizija s kćerkom na ruci.

Kad ih je sve izljubio, Gildas pogleda sakupljenu obitelj i zapita:

— A otac?

Otac je čekao. Bio se vratio baš zato s polja. Stajao je kraj Dionizijina kreveta. Kad su ga najmlađi pozdravili, udaljili su se. U sobi su bili samo takvi svjedoci, koji su bili sposobni, da sve razumiju. Zato je Ivan i čekao sina. Bio je već spreman da pođe na posao: na glavi mu je bio stari okrugli šešir, obukao je staro nedjeljno odijelo, zamrljano i zakrpano velikim krpama. Nije tjerao iz sobe nikoga... Prolazeći kroz sobu, Gildas skine svoju torbu, u kojoj je bila prazna boca, i stavi je na stol. Videći zatim, da otac ne čini niti jednoga koraka prema njemu, skine svoju kapicu i oklijevajući stade.

— Dođi samo, reče mu otac.

Pustio je, da ga poljubi.

— Rekao sam ti, Gildas, ono, što sam mislio. Napisao sam to u svom pismu. Na to mi nijesi ništa odgovorio. Dakle nijesi promijenio svoje odluke?

— Ne, dragi oče!

— Niti ja.

Stajali su bliže od jednoga koraka jedan od drugoga, sin malo viši od oca. Gledali su jedan drugome ravno u lice. Bilo je na njihovim licima isto toliko boli kao i odlučnosti. No u očevim se očima vidjela neka srdžba, ali ne u očima sinovim.

— Tko ti je dao tu tvoju misao, da budeš svećenik?

— Došla mi je, kad sam bio malen, i otkrio sam je majci.

— Da si je otkrio meni, ne bih se bio protivio. No sada, kad je vrijeme prošlo, tko je opet učinio, da se ta misao povratila?

— Možda se povratila zato, što sam vidio kakav je svijet.

— Nadaš li se dakle, da ćeš ga potresti?

— Bog će ga potresti po meni, oče!

Ove su riječi nestale u velikoj šutnji, koja je potrajala toliko, da se isplaču dvije suze i da ih se pusti, da poteku niz lice.

Gledajući svoga sina, otac ga je promatrao kao novu kakvu stvar. I mislio je pri tome:

— Ima već vanjštinu časnika!

No mislio je također na posao, koji ga je progonio svakog časa u danu, te rekao:

— Hoćeš da pomogneš svijetu, a nijesi znao pomoći svome ocu, koji je kraj tebe! Eto i tvoj će brat Anđelko doskora doći do svoje dobe i morat će da ode, bio rat ili mir. A i ti, sve ako te i ne ne ubiju, ne ćeš više biti ovdje!

Gildas malo okrene glavu i potraži pogledom svoga zadnjeg brata Aleksija, koji je bio već ojačao. Pokazao ga je bio prstom na dvorištu. No nije se usudio, da još drugo što odgovori, jer otac je mislio samo na sebe i sin mu toga nije mogao zamjeravati.

Ivan pridigne svoja ramena, poput nosača, koji namješta svoj teret. Tako je činio često, kad bi ponovno išao na posao.

— Idem, Gildas, da razastrem vapno na njivi. Nije ga bilo dosta, pa sam jučer dovezao čitava jedna kola. Uzeo sam ga s velike hrpe u Cormieru, sjećaš se još?

— Jest oče! A čime ćete zasijati to polje?

Otac je jedan časak izvjedljivo gledao Gildasove oči, da vidi, nije li još u njima bila mala jedna nada u onome pitanju, što ga je Gildas stavio, i u onoj želji da sazna, što će biti posijano na njivi. Zatim će:

— Već je kasno, a njiva je hladna. Posijat ću proljetnu djetelinu... Vidjet ćemo se opet za ručkom, ali ne dugo, jer posao zove. Koliko ćeš dana ostati u Penmuru?

Majka brzo ukloni svoju unuku, koja je bila uz Ivana, i približi mu se:

— Nijesam imala vremena, Ivane, da te obavijestim, no znala sam to. Piše mi u pismu, da odlazi večeras!

— Večeras? A kamo to ideš, Gildas?

Pogledao je časkom majku, ali nije imao poteškoća s njom. Dionizija je bila otišla na najsuroviji zvuk Ivanova glasa i na kretnju, kojom je pokazivao na sina. Bilo ih je ondje kraj kreveta i škrinje troje: otac, mati i Gildas. Kao sudac, optuženik i jedna majka, koja je branila optuženika.

— Dragi oče, — i oči mu nijesu trenule, — idem u Vandeju, gdje ima jedna škola za mladiće, koji se spremaju ovako kasno kao ja.

— Škola za latinski i za sve ostalo?

— Da.

— Nadaš se, da će te primiti samo tako, jer si pošten na pogled? Prije svega rat još nije gotov. A zatim, ako se svrši, neka oni

u Vandeji znadu, da na njihovim vratima kuca veliki siromah, bez ijedne pare da plati učitelje, bez odijela da se obuče...

Majka ga uhvati za ruke:

— Ta nemoj, Ivane, govoriti u srdžbi! Ne ćeš ga ostaviti u oskudici!

— Jest, hoću! Ne će imati ničega, jer nije imao srca! Ne će imati ništa od mene...

I okrene se prema njoj:

— Ne će imati ni od tebe, majko! Razumiješ li? I reći će ravnatelju škole, kad dođe...

— Reći ću, upadne Gildas. Tako mi Maguernova poštenja, to će mi biti prva riječ nakon pozdrava.

Starica, koja nije mogla da umiri muža, podigne prema sinu svoje jadno preplašeno lice:

— Ta valjda se ne ćete rastati u srdžbi, tvoj otac i ti, Gildas? Pokloni mu barem, a i nama, čitav jedan dan. Provedi noć u Penmuru. Riječi će do jutra biti zaboravljene...

— Moje ne će, reče otac.

Suzdržavajući suze očekivala je sinov odgovor:

— Ostani s nama, sinko, sinko...

No sad je i on nju pogledao i rekao:

— Kad bih ostao dulje, možda bih se ponovno i previše priučio na kuću, a to ne smijem.

Ona više nije našla riječi. Osjećala je u dubini svoje duše, da je sin imao pravo.

Ivan Maguern prošao je kroz sobu pred njom i pred sinom. Vidjeli su, kako se njegovo visoko tijelo orača uokvirilo među vratnim gredama i kako mu je sjena padala do nogu svjedoka, koji su svi šutjeli. Jedan časak poslije toga domaćin već nije bio kod kuće. Bio je izvan dvorišta, na putu, koji vodi k njivi.

— Dođi, reče majka Gildasu. Imam više toga da saznam od tebe, jer pisma ni izdaleka ne kazuju svega.

Oboje, i on i ona, izašlo je iz kuće i iz dvorišta, gdje je bilo previše ušiju i previše očiju, da razgovor zbilja bude tajan. Otišli su sve do druge strane gospodarskih zgrada, u voćnjak. Ondje pod trima ili četvorma jabukama, kojima je vjetar stresao u svibnju skoro sve cvjetove, a u rujnu zelene jabuke, majka je mnogo puta obišla zatvoren onaj prostor, pitajući Gildasa i kazujući mu sve, što je znala.

No nije zato prekinula da prisluškuje životu svoje kuće, koja je bila posve blizu, i da u svom srcu imenuje sve one glasove, koji

su se dizali preko zidova. Držeći ruke u džepovima svoje pregače i stupajući posve blizu svoga sina, što bi ga svaki puta krišom pogledavala, kadgod bi rekla »moj Gildas«, Marija je Maguern osjećala sve veću radost, jer joj se sin činio razborit i odlučan. Radovalo ju je, što joj je u tančine pripovijedao riječi pobožne i odvažne, što im ih je toliko puta govorio duhovnik 135. bojne pukovnije, taj svećenik predan bijedi duše i tijela, njegov profesor, ispovjednik i prijatelj, sada već posve uvjeren o zvanju Gildasa, sina Ivana i Marije, iz Penmura kod Muzillaca. Bez sumnje bojala se ona mnogih stvari. Strašila je smrt pozvanoga ili smrt apostola, slabost ljudskih odluka, mogućnost, da kušnja potraje još dugo, tvrdoglavost Ivana, njezina muža. No pouzdanje, što ju je toliko puta već u životu uzdržavalo, hrabrilo je i sada staro njeno majčinsko srce. U toj je nadi obratila svoje dobro lice prema velikom, modrom vojniku, koji je umanjio korake, da ne umori majke:

— Pripovijedaj još malo, dragi Gildas! Moja snaha čini moj posao zajedno sa svojim i ništa ne gubim, ako ostanem s tobom.

Jabuke voćnjaka činile su joj se kao da su drveće u raju. Dizala je često oči prema nebu, koje je bilo vedro među njihovim granama, i zahvaljivala je Bogu, koji daje take ugodne časove izmučenim majkama.

— Istina je, reče Gildas, Dionizija dobro radi...

— Katkada.

— A Ana? Još je nijesam vidio.

Majku je na to ime uhvatila jeza. Nije se usudila da podigne svoje oči prema licu svoga sina, kako je to činila svaki čas, otkako su se zajedno šetali u voćnjaku. Njih je oboje nekako instinktivno gledalo pred sebe, prema obzorju zemlje, gdje se nalaze slike duša. Glas Marije Maguern bio je sasvim promijenjen, kad je odgovorila:

— Dragi moj Gildas, kad bi imao pravo da je blagosloviš, trebao bi to učiniti, ali toga još ne možeš. Ona nije htjela, da danas bude ovdje.

— Zar zbog svoje žalosti?

— O ne, dragi Gildas, imala je ona drugu jednu misao...

Učinio je barem tri koraka, prije nego što je odgovorio:

— To je vrlo dobro učinila.

Tada je majka pogledom živih svojih očiju zapitala lice svoga sina i došla joj je ona misao, koja je bila došla i ocu:

— Sada je sličan časniku!

Dan je bio u punom jeku, sunce skoro toplo, podne se približavalo. Vratili su se. Gildas je ostao na dvorištu, u štaglju i u najbližoj okolini kuće. Pratile su ga sada sestra Armandina, Dionizija i njegova braća. Svi su ti dolazili jedan za drugim, kad je pripovijedao ratne novosti. Svaki je prema svojoj dobi htio da znade, kako je živio u razorenim selima i u podzemnim rovovima onaj, što su ga vidjeli da tako dobro izgleda, da je ljubezniji nego prije i pun pripovijesti. Samo je čekao, da ga pitaju, pa da im ih predade. Jer putnici i vojnici izlažu svoju riznicu i opet odlaze, a da ne traže nikakve plaće. Svaki mu je prigovarao, što ne ostaje dulje u Penmuru. No o toj im stvari nije dao nikakva razjašnjenja. Svi su obećavali, da će staviti kakav dar u torbu, samo da Gildas vidi, kako ga jako vole. Već dan prije veliki i mali Maguerni nakupovali su kod gradskih trgovaca koješta, ili su izabrali u škrinjama, na tavanima ili u carstvu penmurskih životinja ono, što će na večer odlaska dati Gildasu Maguernu, sinu, bratu i prijatelju, koji se opet vraćao u rat. Nažalost taj večer imala da dođe vrlo brzo: za nekoliko sati.

Objed je prošao skoro sasvim u šutnji, jer osim oca, svi su već bili rekli, što su imali da kažu. A osim toga nazočnost očeva, njegova zlovolja i žurba, da se opet vrati na njivu, smetala je one, koji su htjeli da se šale i da samo pitaju i bolje saznadu, što je Gildas vidio izvan Bretagne.

— Gildas, reče otac dižući se od stola, znaš gdje ću biti, kada dođe čas tvoga odlaska. Ako hoćeš da se oprostimo, nađi ćeš me na njivi.

Anđelko Maguern, koji je bio zatražio dopuštenje, ali nije dobio odgovora, upregao je skoro odmah zatim najstariju kobilu i odvezao je brata do župskog doma susjedne jedne župe. Gildas je htio da ondje pohodi staroga jednog upravitelja crkve, svoga davnog prijatelja i ispovjednika iz mladih dana.

Vojnik je napustio župski dom nakon intimnog razgovora. Imao je da učini još jedan posjet i taj ga je uznemirivao. Jer bio je odlučio, a povjerio je to i svome prijatelju, da se više ne vrati u svoj kraj, nego možda mnogo kasnije, kad žrtva već bude potpuna.

Malo ono selo, u kome je proveo pola sata, ležalo je u najdivljem i najšumovitijem predjelu kotara. Kad se Gildas okrenuo na uglu jednoga polja, baš kraj nasipa, niz koji je bio sišao, pogledao je gore i dolje, pa oko sebe. Udario je zatim svojim štapom po tlu i vratio se na kolima do međe, gdje su počimale njive Grand Néanta i Penmura. Ondje je ponovno sišao i sam je po stazama i putevima oranica ušao u valoviti i širom otvoreni predio, u svoje njive. Izdaleka je prepoznao njive, što ih je često orao, gnojio, zasijavao

i kosio. Otkako je u rovovima na Sommi govorio o Bretagni s ljudima učenijim od sebe, a osobito sa svojim prijateljem duhovnikom, polja su za njega bila nekako punija negoli prije.

Kad je već bio posve blizu onog polja, gdje su radili zajedno Ivan i Anđelko Maguern, zastao je, jer ga je zabolilo srce od tolikih misli, što su mu se budile. Oba su čovjeka u nekoj udaljenosti jedan od drugoga zabadali svoje udubljene lopate u jednu od onih hrpa vapna i prašinaste zemlje. Tih je hrpa bilo po cijelom polju, ali u razmacima. Zatim bi kružnim zamahom podigli lopatu i sipali umjetno gnojivo oko sebe. Poletio bi od toga bijeli oblak, pokrivao bi ih napola i padao zatim oko njih.

Otac je stajao sasvim do živice, pa nije čuo Gildasa, kako je preskočio jarak. Nije ga vidio kako ulazi u polje i k njemu se približava. Zabio je svoju lopatu među zemljane grude tek onda, kad je najednom opazio vojnika, kako stoji na dva koraka od njega i pozdravlja ga po vojnički, pridigavši ruku k čelu.

Ivan Maguern obriše rukavom od košulje lice, što je bilo posve pobijelilo od vapnenog praha. Gildas je očekivao od njega ljubeznu riječ, a teška očeva umornost i uspomena na one riječi, što ih je jutros bio rekao, govorile su proti sinu. Nije dočekao ni jedne ljubezne riječi. Srditi se glas mogao doduše izgubiti, no težak je život učinio teškima i riječi. Ivan pruži ruku svome sinu, te mu reče:

— Dakle, Gildas, zbogom! Kad te ta tvoja namisao još uvijek progoni, nema nade, da ću te skoro vidjeti!

Gildas nije odgovorio ništa. Razmišljao je u sebi:

— Kako li moj otac, tako dobar kršćanin, ne shvaća, da ja moram poslušati tajinstvenu zapovijed, što sam je primio?

A otac je opet mislio ovako:

— Kako li me moj sin, koji je inače dobar, može da ostavi u takvoj neprilici?

No ni jedan ni drugi nije očitovao tajnih misli svoga srca. Trebali su dakle da se rastanu. Ivan je samo nadovezao:

— Tvoja majka i tvoja sestra pripravili su ti nešto darova... Dopustio sam im... Podi u kuću. No ponovno ti velim: ne mogu plaćati tvoje škole! Ne mogu!

Gildas mane rukom kao da je htio kazati:

— Bog će se brinuti za mene!

Zatim pozdravi oca, a ovaj odmah baci daleko u polje lopatu vapna. Između njega i sina podigao se oblak bijele prašine, koji se polagano gubio.

Na drugom kraju polja stisnuo je Gildas ruku svome bratu. Zatim se povratio u Penmur. Tu ga je posve zaokupila, a možda i utješila, sva ona nježnost majke i mlađe braće.

Krenuo je na put baš kad se počeo spuštati sumrak.

Baš je to vrijeme odabrala i Ana, da ostavi Muzillac. Nosila je u košarici nekoliko komada rublja, što ga je uz pomoć švelje skrojila ili zakrpala. Srce joj je živo udaralo. Slušala je oko sebe neodređenu onu buku, što je šire oko sebe ljudi, kad se uveče vraćaju s posla. Vjetar, što je meo prašinu s polja, najavio joj je već izdaleka oštro koracanje kobile Riđe iz Penmura. Dolazila je ta buka iz Anina doma, tamo dolje za livadama i poljima.

Istom je bila stigla na stazu, što se odvaja od velike vanneske ceste. Nejednaka je to staza. Najprije se diže, a onda se opet spušta. Ana smjesta potraži prolaz kroz živicu, uspne se na nasip i posve se nepomično zaustavi za žutikom. Bila je uspravna i blijeda. O ruci joj je neprestano visila njena košarica. Kola su prošla. On nije upravljao kolima. Glavu je spustio i nije više gledao naokolo polja, nego je upravio pogled pred sebe, malo povrh drveća. Slušao je riječi, što mu ih je govorio mađi i veseli brat Aleksije. No te se riječi s Aninog mjesta nijesu mogle čuti. Smijao se, ali bez sumnje ne zato, što bi bio željan smijeha, nego tek da ne ražalosti svoga mladog pratioca. Nije ni slutio, da su ga pratila dva žalosna oka i da se njegova slika, možda posljednja, duboko utisnula u jednu dušu.

Ana je ponijela sa sobom tu sliku i promatrala ju je u svom srcu. Opet je nastavila svoj put. Sada, kad se svršavao dan i kad je vojnik na dopustu bio daleko, ona se počimala osjećati slabom. Pitala je samu sebe, bi li imala dosta snage da učini tešku jednu stvar, o kojoj je razmišljala već od jutra, dok je radila kod švelje u Muzillacu.

Odsada joj je bilo svejedno, koga je susretala. Nije više slušala topot konja, što su prolazili cestom. Hodala je polagano i borba je u njoj bila tako jaka, da je šapnula u pola glasa:

— Sveti moji preci na nebu, pomozite mi!

I one su je svete duše tamo gore na nebu čule. Stale su moliti pred prijestoljem Božjim, da kći njihove krvi bude dosta jaka te izvrši ono, što je htjela. Nekoliko se anđela povuklo na stranu, da im dadu mjesta, jer krik bijedne jedne duše dirnuo je zbor nebeskih odabranika, među kojima je bilo pomiješano toliko Maguernovih.

Sačinjavali su oni čitavu skupinu lijepih svetica i svetaca. U svijetu, gdje su se nekoć mučili, nijesu ih poznavali. No zato su sada bili prekrasni i slavni. Bilo je među njima od onih najstarijih Bretonaca, što su već nosili ime Maguern, a obratio ih je sveti Armel. Bili su seljaci i pogani su im činili veliku štetu na poljima, no oni se nijesu osvećivali. Bio je tu Talbot, koji se prvi nastanio u muzillačkom kraju, u ono doba još punom močvara i šuma. Ubijao je vukove, obarao drveće i krojio pravdu svojim drugovima, koji bi ga molili, da dokrajči njihove svađe.

Bile su zatim u tom zboru svetaca mlade one djevice, što su u dvanaestom vijeku došle iz susjedne zemlje i postale redovnice u samostanu u Cornouaille-u. One su poučavale napola barbarske djevojke, kako čistoća razveseljuje srce Božje i ujedno srce Njegovih službenica.

Pa Petar, krčitelj šuma. Sa svojim plugom iz tvrda brijestova drva preorao je toliko zemlje, da je uz pomoć četvorice svojih sinova jedva mogao zasijati polovicu. Zatim Blennoc, koji je za jedne pošasti izgubio svu svoju marvu i nije ništa rogoborio niti je zapao u očaj. Pa onda buntovna Yvonnetta, koja je za vrijeme revolucije uz životnu opasnost noću prenosila vijesti. Bilo je to u ono vrijeme, kad ubogi narod nije imao ni Mise ni večernjice, već se za svoje pobožnosti morao sakupljati na jednoj ledini.

Bilo je tu jedno pedesetak matera, što su za života savjesno vršile bezbrojne svoje dužnosti. Bila je tu na koncu i sama Anina majka. Pokajala se i Bog joj je oprostio, jer imala je muža pijanca, tvrdokorna i ljubomorna čovjeka. Kakve li moćne skupine! Ostali su odabranici vidjeli, kako s neba silazi jedan blagoslov i govorili su:

— Hosana, Bog je blagoslovio jednu dušu, jer je čitav njen rod molio za nju!

Vidjeli su u isto vrijeme, kako se sirota jedna djevojka, s košarom u ruci, približavala ledini i kako je otvarala ogradu. Trava je narasla po ledini, otkako su ono zadnje večeri Gildas i Ana preko nje prešli. Zeleni džbunovi žutike dizali su se u nejednakim snopovima. Pomalo se spuštala tama i vjetar je počeo da slabi. Ana potraži mjesto, gdje je ono govorila sa Gildasom. Otprilike ga je prepoznala po kamenitom tlu. Bilo je tu mnogo vrijesova, žutike i paprati, ali opet sve te biline nijesu mogle da potpuno prekriju to kamenito mjesto. Ana poklekne na travu, prigne svoje tijelo prema tlu, prekriži se i prošapće:

— Bože dragi, ja se odričem svoje djece! Odričem se svoje mladosti! Odričem se ljubavi! Ne ću se udati nikada! Odgojit ću

kćerku svoje sestrične Dionizije! Čuvaj ga, Bože, u ratu i dovedi ga natrag: ne za mene, nego za Tebe!

I kako je ta djevojka bila vikla riječima sv. Pisma, još prije nego što se počela dizati, nadoveže uz žalosni posmjeh:

— Ti mi ne možeš uskratiti, što tražim od Tebe, jer tražim baš Tvoju slavu!

Kad je ovako prihvatila žrtvu i riječima i srcem, podigne se i pogleda naokolo polja, koja su bila nijemi svjedoci njene odlučnosti. Redom je u mislima izgovarala njihova imena i najednom joj u srcu nikne ohola pomisao, što je učinila tako veliku žrtvu. No bila je to duša, što je pazila na se. Već od djetinjstva znala je razlikovati svaki početak napasti. Tada progovri glasno vrijesovima i žutikama na ledini:

— On je bio jedini požrtvovan! On je primio žrtvu, a ja sam pošla za njim. Ja samo pokušavam da ga nasljeđujem, ali kako slabo..., kako slabo...

Nije se pokazivala nijedna zvijezda. Vjetar ih je bio sve sakrio u maglene koprene, što ih je vukao od mora prema nebeskim visinama. Djevojka opet krene, posve uspravne glave, da joj se bolje osuše suze, ako su možda koje ostale na trepavicama.

Čim je stupila u zajedničku sobu u Penmuru, gdje je bila okupljena obitelj, Armandina dotrči do nje:

— Teta Ana, jeste li vidjeli Gildasa?

— Vidjela sam ga samo izdaleka kako juri prema kolodvoru.

— Oh, koja šteta! Pripovijedao nam je mnogo ratnih događaja. Ponio je sa sobom svakakve hrane, tako da su bile pune dvije torbe, njegova i ona od pokojnoga brata, što mu je dala teta Dionizija. Smijali smo se, kad smo ga gledali onako široka pod kaputom...

— Mir, djeco, upadne Dionizija, koja baš nije bila željna tih uspomena.

Stol je bio prostrt. Marija Maguern približi se svome mužu, koji je stajao kraj škrinja.

— Ivane, nemoj večeras niti spomenuti sinovo ime! Mogao bi lako izgubiti svoje mjesto u raju! Dosta je, što se već otuđio od kuće i što je došao samo na jedan dan u Penmur.

Stari Maguern samo sažme ramenima, da pokaže, kako o toj stvari misli malo drukčije nego ona.

Ana je kod večere pojela samo malo čorbe. Kad su povečerali, odvede je stara majka k ognjištu, pa joj prišapne:

— Nemoj se, Ana, brinuti večeras za raspremanje stola! Čim momci odu, legni u krevet! Vidim da više ne možeš izdržati umora!

XIII

POBJEDA

Gildas je proveo osam dana u Châtillon-sur-Sèvres-u. Mali je to gradić u vandejskim lugovima, izgrađen na jednoj visoravni i na strmim njenim obroncima. Nije ni zaželio da vidi drugo što osim jedne jedine kuće. U tu bi možda kuću došao, ako ga poštedi rat, da svrši skraćenu srednju školu, tako da može otići u bogoslovno sjemenište. Kiša je padala skoro za čitavoga njegovog puta i sakrivala je očima putnika krajeve, kroz koje su prolazili. No sve ga to nije umaralo ni dosadivalo.

Mladu ovu osjetljivu dušu križale su i smućivale različite misli i doživljaji: bitke s Nijemcima, razgovori u vojničkim logorima, pomisao na tajnovitu budućnost i napokon taj pohod u biskupijsku školu.

No posebno su ga se dojmile dvije stvari, veoma različite među sobom. Prije svega velika tišina u tom vrlo napučenom mjestu. Kolegij u Châtillonu sastojao se od dviju kuća. Rastavljala ih je ulica, a bile su spojene podzemnim hodnikom. Jedna je od njih bila velika i imala je tri sprata. Bila je slična mnogima od onih kuća, što ih zovu privrednim kućama. U njoj su stanovali učenici. Pod njenim su krovom bili razredi i spavaonice, a stanovali su tamo i profesori, vrlo malobrojni zbog rata. Bili su to većinom starci prenatrpani poslom. Imali su mnogo školskih sati, morali su se sami pripravljati za predavanja, opetovati već zaboravljene klasične tekstove i dugo bdjeti za hladnih vandejskih noći, samo da njihovi đaci ne budu slabiji od onih prije rata.

Među đacima nije više bilo odraslih školskih drugova. Bili su odsutni oni posve dozreli ljudi i baš njihova nazočnost među đacima za osam, dvanaest i dvadeset godina mlađima od njih, bila je poznata osobitost biskupijske škole. Svi su učenici sa zakašnjelim svećeničkim zvanjem bili u vojsci. Trinaest ih je bilo na ratištu. Bili su rodom iz različitih strana Francuske i prema tome razbacani po mnogim pukovnijama, a već više od polovice ih je palo na bojištu. Maleni su često mislili na ove pokošene junake. Davali su im ih za primjer. U tim bi časovima bili ozbiljni, a inače kao i sva djeca njihovih godina: vikali su, trčali, smijali se za što god, bili su nježna srca i s pouzdanjem su gledali u život.

Čim bi počeo odmor, pa sve dok se ne bi svršio, dvorište na kosini pred kućom, omeđeno s pet velikih stabala, odzvanjalo bi od buke vikača i trke igrača. Svi vrapci, zebe i kosovi, što su obično dolazili po mrvice kruha, kojih uvijek ima u pijesku po zavodskim dvorištima, poletjeli bi na prvi glas zvona, još prije nego što bi ta strahovita mladež započimala svoju bučnu igru. No da ste ih vidjeli kod drugog zvona, koje ih je pozivalo na učenje. Upravo su letjeli. Strmi vrtovi s terasama i veliki park na podnožju brežuljka, ukrašen tratinama i grmovima, sve je to bilo za čas pusto. Kakve li nagle, potpune i dugotrajne šutnje! Koje li tišine! Gildas je bio prošao kroz vojarnu, pa je sada promatrao razliku. Ljubio je stegu. Nalazio ju je u Châtillonu kod tih mališa, što su ih poglavari pomalo i blago uvodili u život. Misleći često na buduću svećeničku čast, ti su dječaci već imali neku brigu za vlastito usavršenje i pomalo su postajali gospodari samih sebe.

Istom što je Gildas rekao zašto je došao i zamolio gostoprimstvo, odmah su mu dali ključ jedne sobe i posudili nešto knjiga. Još prve večeri potražio ga je jedan od zavodskih profesora i to jedan od najstarijih. Imao je na brizi niži jedan razred, a u ovo jedno doba morao je da doda svojim redovitim poslovima još i predavanja iz matematike i zemljopisa. Podzemnim su prolazom prošli ispod Poštanske ulice i uspeli se do župskog doma. Bila je to skromna kuća, posve uz crkvu, koja se izdizala nad čitavim gradom.

— Ti moraš da žudiš za razgovorom, ubogi moj Gildas!

Premda u zavodu nije bio običaj, da se učenicima govori »ti«, stari je profesor ipak rado ovako nazivao svoje učenike i one, koji su jednom imali postati njegovim učenicima.

Šetali su se u vrtu župnika i dekana, upravitelja biskupijske škole. Prolazeći među gredicama povrća i uza zidanu ogradu, svu zaraslu divljom lozom i drugim bilinama, mogli su da razgovaraju od srca srcu. Njihov je razgovor tekao tako, da je mogao osvojiti

toga mladića sa sela, čista i pobožna, koji je toliko snatrio o božanskom pomazanju i budućem apostolskom radu.

Nijesu međusobno izmjenjivali ukočenih rečenica. Mladi je puno zapitkivao, svaki bi čas mijenjao predmet razgovora. Znale su mu izmaknuti i šaljive riječi. Spominjao je kojekakve bezazlene zgode, a koji se puta toliko usmjelio te počeo pripovijedati kakvu zgodu od kuće, iz davnog onog vremena, kad je još bio u Penmuru. Zatim bi se najedamput sam začudio toj slobodi, pa bi opet postajao plašljiv i zašutio bi.

Koji bi puta malo i zašutjeli, a za to bi vrijeme stari profesor razmišljao, protežući svoje ruke i tarući ih živo. To je odavalo kod njega dobro raspoloženje, a i to, da se tamo gore u njegovoj kamenom popločenoj sobici, gdje se spremao za predavanja iz zemljopisa, nije ložilo. Smješio se svojim navoranim očima, svojim uvelim i blijedim usnicama. Bilo mu je drago, što je u tom mladiću našao svoju vlastitu nekadašnju mladost i iste one riječi, što ih je nekoć izgovarao.

On je tako dobro poznavao duše, da se nije mogao prevariti u ovoj mladenačkoj duši, što mu se povjeravala. Govorio je potiho, a riječi su mu bile pune dubokog značenja. Bio je vikao meditaciji i zato bi, kad se radilo o životnim pitanjima drugih, nalazio takvih izraza, koji su odavali čvrstu njegovu krepost i dali naslućivati, da mu služe u životu kao vodiči. Nije on hrabrio Gildasa burno i neobuzdano, kako to čine ljudi žive mašte, koji vide samo vrhunce. On je dobro poznavao duljinu puta i sve njegove poteškoće. Bio je to dobar i razborit putnik na putu kreposti. Kosnulo ga se zvanje i uzbuđenost ovoga mladića, koji je htio da krene istim putem. A osim toga taj je svećenik bio sa sela, kao i Gildas. Po naglasku, po ljubavi prema šali, po izrazima njegova odgojena duha, koji se međutim brzo i sasvim naravno vraćao radostima iz djetinjstva, Gildas je otkrio u tom svećeniku onu sačuvanu i zdravu mladost, što ju je imao i on sam. U jednoj su sedmici postali veliki prijatelji. Zadnji im je dan bilo teško da se rastanu. Dali su im još nekoliko časova za razgovor i za to su vrijeme na kraju vrta izmijenili mnogo povjerljivih riječi.

— Dakle, ako nam se povratiš i svršiš kod nas školu...

— Kako će to dugo potrajati?

— Najmanje dvije godine. Onda ćeš otići u sjemenište u Poitiers, a kad i tamo svršiš...

— Oh, kako se žurite!

— I treba da se žurimo! Velim ti dakle, da ćeš izaći iz sjemeništa. Hoćeš li onda postati kapelan na selu?

— Po svoj prilici, kad sam se i onako rodio na selu.

— A zašto to ne bi bilo posve sigurno? Sigurno si već mislio na svoju budućnost. Svi ljudi žive unapred u budućnosti. Samo ovakvi starci kao ja žive mislima u prošlosti. Zašto oklijevaš?

— Reći ću vam, velečasni...

I zastane.

Svećenik se stane na glas smijati:

— No reci dakle!

— Volio bih raditi među siromasima.

Svećenik se ponovno nasmije i to tako glasno, da se tamo dolje na prozoru pokazao gospodin župnik, da vidi tko je to tako slobodan, pa se u njegovom vrtu tako glasno smije.

— Kojim god putem kreneš, sinko, kad jednom postaneš svećenik, imat ćeš mnogo lijepih prilika, da vršiš djela ljubavi prema bližnjemu.

Najedamput se uozbiljio. Promatrao je Gildasa. Ovaj se nije ni uvrijedio, niti je bio smeten. Zacijelo je u dnu svoje mladenačke duše sačuvao svoju ljubav prema siromasima.

— Imaš pravo Gildas. Ljubav je kći Božja. Kad dođe vrijeme, ona će ti reći u kojem kutiću svijeta ima najviše bijede i poći ćeš onamo...

— Hoću, velečasni!

— Bit ću sretan, ako to budem mogao vidjeti...

Nato izvuče iz džepa pod pojasom srebrni sat.

— Požuri se! Otrči gospodinu ravnatelju, da se s njim oprostiš. Pokupi svoje torbe. Naredio sam, da u jednu stave bocu vina. A onda trkom na kolodvor! Ja ću te pratiti!

I pričekao je na onome mjestu, sve dok se vojnik nije povratio. Tarući međutim ruke stajao je kao obično otkrivene glave i promatrao je kruške okom dobra vrtlara.

Gildas je iz logora u Saint-Ouenu krenuo prema Bretagni. Tamo je našao svoju pukovniju, duhovnika i satove iz latinskog jezika. No satovi se nijesu držali baš jako često, a doskora su i sasvim prestali. Nakon tridesetidva mjeseca ratovanja, svi su bili do skrajnosti izmoreni. I Francuska i Njemačka zakopala se svaka za svojim zemljanim nasipima i bodljikavim žicama. Jedna je vojska drugu opsijedala, a nijedna nije ni uzmicala ni napredovala. Kod naših se spremala velika navala, da se to stanje već jednom dokine. Ta je navala imala da bude u travnju.

Vojnici, utaboreni iza fronte, više su se vježbali nego odmarali. Ovi su proljetni mjeseci godine 1917. bili jako teški za Gildasa Maguerna i njegove drugove. U travnju su se približili bojnim linijama. Šestnaestog travnja sudjelovali su s Rusima u velikoj ofenzivi kod Reimsa. Ta je ofenziva imala da probije neprijateljske redove, da oslobodi osvojene francuske njive za tolike seljake, koji su već nestrpljivo čekali, da potrče po zemljanim grudama i preskoče poljske živice. No oslobodili su samo maleni dio našega zemljišta. Nijemci su unapred saznali za navalu. Nekoliko dana prije odlučne bitke našli su na lješini jednog potčasnika naredbe vrhovnog zapovjedništva. Pukovnija je morala braniti osvojeno tlo sve do konca srpnja. Bilo je to pod strašnom utvrdom Brimont, gdje topovska paljba nije prestajala ni danju ni noću. Pukovnija je izgubila mnogo vojnika.

U zadnjim već sedmicama izašla je jedne večeri izvidnica, da pogleda jedno gnijezdo strojnih pušaka, za koje se činilo da je napušteno. Najedamput Nijemci svijetlom reflektora otkriju petoricu dobrovoljaca, koji su se šuljali prema njima. Smjesta prasne nekoliko granata na onoj njivi i živo puškaranje poprati topovsku paljbu. Gildas je sjedio među obim stijenama streljačkog jarka, kraj jednog stražara. Čim je začuo pucnjavu, smjesta se digao. Vidio je, kako trče neke sjene i pođe prema onome mjestu, gdje je bio prolaz kroz bodljikave žice. Išao je da vidi, što se dogodilo, a i drugi su neki činili to isto. No istom što je učinio tridesetak koraka, jedan vojnik dotrči dižući ruke:

— Lanio je ranjen! Zove u pomoć!

— Idem ja, reče Gildas.

I krene sada malo brže, pred svim ostalima. Trebalo je učiniti malu stramputicu. Stao se spuštati po stepenicama, što su bile izdubene u vapnencu, a vodile su prema bodljikavim žicama i prema njivi. Baš su u tom času sišle istim putem tri sjene. Dvije su od njih nosile treću. Gildas se približi. Neki su mu se drugovi pridružili. Začuli su se glasovi:

— Velečasni! Naš duhovnik! Oh, ta je li to moguće?!

I svi su htjeli da odnesu odanle svoga prijatelja. No za vojnicima je dolazio jedan časnik. On je pomogao bolničarima, da se povrate u rovove, a sada je sam dolazio za njima. Kratko je zapovjedio:

— Pustite ih da prođu! Pustite ih da prođu i što prije stignu u ambulantu.

U onoj prozirnoj tami ljetne noći Gildas je vidio samo dvije sekunde svoga prijatelja. Glava mu je bila zakrvavljena oko očiju i spustila se na grudi. Inače je bila blijeda kao i champagneski vapnenac. Dugi kaput bio mu je sasvim poderan uz jednu nogu, koja je izgledala kao jedna rana. Iz nje je kapala krv na šljunak, koji se već bio priučio na tu kišu kao na svaku drugu.

Časnik je nestao s bolničarima. Gildas i mnogi drugi iz njegove čete nijesu te noći spavali. Vojnici su u zakloništima govorili:

— Naš je duhovnik zacijelo umro! On je htio da prvi potraži Lania, kako to uvijek čini. Nijesu ga mogli spriječiti. Nije se ni sakrivao. Švabe su pucali na njega kao na zeca. Dok je klečao uz Lania, jedna je bomba pala nedaleko od njih. Lania je ubila na mjestu, a također i duhovnika... O, kako je to bio dobar čovjek! Nije se bojao ničega, nego se bojao samo za nas!

Sin Ivana Maguerna ležao je s desetoricom drugova na daskama podzemnoga rova i razmišljao je:

— On je nastupio kao svećenik. Mi smo drugi oboružani i borimo se. Ali on je išao u vatru samo iz ljubavi. Nije sa sobom imao ni štapa...

Ujutro je saznao, da je granata izbila svećeniku jedno oko. Polovica njegova tijela bila je tako izranjena, da nijesu mogli znati, hoće li živjeti do večeri.

Prolazili su dani i sedmice. Izmorenu su pukovniju poslali na odmor u jednu šumu u Loreni. Bila je to šuma gotovo netaknuta. Drveće je imalo još sve svoje grane. »To je najljepše mjesto, što smo ga našli na cijeloj fronti«, govorili su vojnici. Ostali su u toj šumi dugo, sve dok pojedine čete nijesu opet bile upotpunjene.

Koncem ljeta javilo je jedno Gildasovo pismo u Penmur, da je vojni svećenik bio teško ranjen 27. srpnja kod mjesta Berry-au-Bac. Odnijeli su ga odmah u ambulantu u Epernay. Tamo je proveo dva mjeseca između života i smrti. Sada mora da se nalazi negdje daleko na zapadu. Još je u tom pismu stajalo, da su svećeniku stavili jedno stakleno oko i da je istom počeo hodati upirući se o dva štapa. »Sve ako i pobijedimo, pisao je Gildas, ne će biti dosta jak, da se povrati k nama. Sve da mu dadu i konja, ne bi mogao sjediti na njemu. Svi ga žale, ali ga osobito žalim ja. Moja je gramatika još uvijek u mojoj torbi, ali je ne otvaram više. Okrnjio ju je komadić topovskog taneta. Ona me obranila. Sve je ostalo u najboljem redu: duša, srce i zdravlje.«

Majka je primila i pročitala pismo i odmah je pošla da potraži muža. Ovaj je baš u staji davao blagu djetelinu.

— Dođi, Ivane, i slušaj, što nam piše sin!

Čitala je pismo na pragu staje. Ivan ju je slušao držeći u zraku vile pune sjena. Na otkritu njegovu glavu i na njegova ramena padale su vlati sijena zajedno sa svojim cvjetovima.

Kad je Marija pročitala pismo, muž joj se brzo okrene, da nastavi svoj posao oko volova. Dodao je samo nekoliko riječi:

— Ne smijemo željeti zlo bližnjemu. Ne bih toga nikada učinio. No kako je sada njegov savjetnik otišao, ne mogu se oteti misli, da bi sada Gildas lako mogao promijeniti svoje mišljenje i opametiti se.

— Nemoj u to vjerovati, odgovori majka. Zar on nije tvoje krvi? Zar ti sam koji puta mijenjaš svoje mišljenje? A ipak tvoje mišljenje nije tako čvrsto i duboko kao njegovo!

Povratila se u kuću, u svoje carstvo. Iz njega je u zadnje vrijeme sve manje i manje izlazila.

U proljeću godine 1918. stavljena je deveta armija pod zapovjedništvo generala Mangina. Bile su to lijepe čete pod vodstvom velikoga vođe. Zatim je došlo Fochovo razdoblje. On je zapovijedao čitavom vojskom. Vojnici su se borili često i žestoko između rijeka Oise i Marne. Nijemci su počeli da popuštaju. Francuski orači osvojili su puškom ili bajonetom svoja polja i sela. Stigli su do Hindenburgove bojne linije. Probili su i nju. Naše su pukovnije napale Laon i Laon je pao. Mnogi vojnici, koji su uz neprestane borbe napredovali u oslobođenoj zemlji bez ikakvih rovova i tjerali neprijatelja pred sobom, stali su se pitati:

— Gdje je Rajna?

Išli su prema njoj.

Za vrijeme ovih mjeseci, kad je vojska mijenjala mjesto nakon svake bitke, Gildas je pisao samo dopisnice. Na njima je obično bilo samo četiri pet riječi: »Još uvijek živim, vaš zahvalni sin.« No jednoga dana, u vrijeme žetve, zahvatilo ga je oduševljenje i sav vesео zbog sreće svoje domovine nanizao je u šaljivom narječju svojih drugova, što ih je slušao već tri godine, pola tuceta rečenica: »Pobjednici smo! Rat će se skoro svršiti! Gonimo ih na svim stranama. Ponovno vam javljam, da nijesam promijenio mišljenja. Ljubi vas sve Gildas.«

To su pismo pročitali pred čitavom obitelji. I Ana je bila nazočna. Nitko nije zamijetio velike uzbuđenosti, koja je obuzela djevojku. Zbog te uzbuđenosti ona je otišla kroz momačku sobu sve do staje. Čitava se obitelj baš malo prije sakupila u zajedničkoj sobi, jer je padala jaka kiša. Već su od jutra putovali po nebu odijeljeni oblaci. Oni su za sobom dovukli veliku plahtu vode i pare. Bila je ta plahta tako gusta, da se na njoj nije vidjelo ni šava ni rupice. A iz nje je ravno prema zemlji curila topla i gusta kiša.

Mali su potoci prolazili dvorištem. Napunjali su dubine, podizali plohe suhoga gnoja, vukli sa sobom šljunak i puni kojekakve nečisti tekli sve do strme obale ribnjaka. Nikakva životinja, ni divlja ni domaća, nije se micala iz svoga skloništa. Muškarci su dotjerali kući krave i volove. Zemlja, sva zasićena vodom, nabubrila je svoje grude i korenje biljaka, tako da su joj se pomalo zatvarale pukotine, što ih je načinila vrućina.

Ana je stajala u pozadini staje, u kući životinja, na podu popločenom opekama. Laktom se naslonila na zid. Osjećala je kako joj nestaje snage, jer je kucnuo čas konačne žrtve. Nikada nije sumnjala, da će taj čas zbilja doći i već je odavna bila odlučila da živi bez muža, bez djece, za druge i kod drugih. No nada ipak nikad ne umire, premda smo se možda u potaji već odlučili na žrtvu. Uvijek očekujemo, da ćemo biti oslobođeni od obećanja, a kad kucne odlučni čas, teško ga podnose i ljudi najjače volje.

Ana nije plakala. Nije se osjećala dosta jakom, da ode do strica Ivana, koga je malo prije vidjela kako prelazi preko dvorišta i ulazi pod sušu, gdje su bila drva. Pravilni šum pile uvjeravao ju je, da će naći strica, ako samo bude htjela.

Prošlo je četvrt sata. Ana naglo otvori vrata staje i potrči donjim dijelom dvorišta uz grmove, što su činili granicu između njihovoga gospodarstva i ribnjaka. Trčala je po lokvama vode, a glavu je pokrila gornjom suknjom, što ju je bila podigla.

Suša se sastojala iz prostranoga krova, pokritoga opekama. Taj je krov počivao na četiri grede, a na pet metara blizu ponora. I opeke i grede bile su stare barem jedno stoljeće. Iz dubokih i zemljom ispunjenih pukotina na krovu dizale su se svakog proljeća svakovrsne biljke nametnice. Neko su vrijeme cvjetale i onda odmah umirale, jer ih je ubijala vrućina. Kad bi putnici, što su prolazili u udaljenosti od pet metara, vidjeli taj krov, govorili bi:

— Kakav je to visoki vrijes, što se ističe svojom bljedoćom među ostalim drvećem?

Četiri pokoljenja Maguernovih radilo je tu u časovima oluje i nevremena, među naslaganim daskama, među kupovima dugačkih motaka i nagomilanih svežnjeva sitnih grana. Sadašnji gospodar Ivan Maguern stajao je zgrbljen u sredini suše. Pilio je po sredini svežnjeve granja, što ih je uzimao s desne strane i prepiljene opet bacao na lijevu stranu. Nije on ljubio taj posao, niti je taj posao

bio za poglavicu gospodarstva. Činio je to samo zato, da ugodi svojoj snahi Dioniziji. Ona je znala lijepo moliti za usluge i bila je jednom zgodom rekla:

— Trebala bih sitnog drva, da mogu bolje ugrijati kotao. Znate, da često perem rublje radi male. A i majka bi ga trebala za svoje ognjište...

Kad se Ana pojavila pod krovom, Ivan radosno prekine svoj posao i pogleda služavku.

Odmah je razabrao, da mu Ana želi govoriti o nekoj važnoj stvari, jer izraz lica bio joj je ozbiljan i mio, a njene napola spuštene oči kao da su već govorile: »Bojim vas se!«

— Što je, dijete moje? — upita je Ivan i postavi pilu kraj sebe

— Dragi striče, htjela bih da zarađujem malo više nego što sada zarađujem.

On se odmah stao braniti:

— Da zarađuješ više! Svi ste vi jednaki! A gdje ću ja zarađivati više, da te mogu plaćati?

— Prvi puta vas istom molim.

— Uvijek sam ti davao, što je pravo, pa još i više. Je li, Ana, možeš li mi reći, da nijesi imala kod mene dobar stan u velikoj sobi? Nijesi li jela kao i mi svi, a i obuće da si dosta dobivala?

— Ne tužim se ja zbog toga.

— Nijesi li svake godine primila stotrideset franaka, dok mnogi seljaci davaju služavki samo stodvadeset franaka?

— Jesam.

— Nijesam li ja prvi u našem kraju počeo davati Ani Maguern po jednu ovcu? I to ovcu, što sam je sam izabrao, a ti si joj prodala vunu i dva janjića za dobru cijenu?

— Istina je.

— I jesam li ti davao tri brazde krumpira i to na najboljem zemljištu među mojim njivama?

— Jeste, dragi striče!

On malo zastane i pogleda Ani dobro u lice:

— A da se i ne računa to, što Ana Maguern kod mene u jesen nije nikada trebala prekopavati te brazde, da dođe do svojih plodova, doklegod je bio kod nas moj sin Gildas. On je, Ana, radio mjesto tebe!

Ona okrene glavu na stranu, da više ne susretne Ivanova pogleda. Ostala je šuteći, sva pod utjecajem svoje boli. Poput osobe, koja je malo prije saznala za smrtni slučaj u rodbini.

— A ti znaš ipak i to, da radim za dvije žene, kojima su muževi otišli u rat i da se moram brinuti za tri gospodarstva.

— Vi time činite veliko djelo ljubavi, dragi striče.

— Nemam novaca, velim ti!

Pogledao je jezero, što se sasvim navoralo od kiše i Anino lice, koje nije mogao da shvati. Pitao je samoga sebe, zašto se ta radina djevojka, koja dosada nije nikada tražila povišice plaće, najedamput pokazala tako odlučnom.

— Čini mi se, da ti trebaju novci, da platiš svoju baršunastu pregaču?

— Može biti, striče.

— Kako izgleda, baš je često ne nosiš!

— Doista, nije sada vrijeme kićenju.

Razmišljao je još jedan časak. Onda zgrabi jedan svežanj grања, baci ga na kozlić i povukavši prvi potez pilom reče joj nimalo pritajenom srdžbom:

— Ne ćeš dobiti novaca, Ana! Sve što ti mogu učiniti, bit će to, da ću ti dati još jednu brazdu krumpira. Ali ja ću je izabrati i to među najboljima.

— Hvala vam, dragi striče!

— Možeš da mi i ne zahvališ, jer ne dajem ti to od srca!

XIV

PRODANA USPOMENA

Kad se vraćala u dvorište i u kuću, Ana je govorila samoj sebi:

— Jedna brazda krumpira, to već nešto vrijedi. Osobito, ako tako dobro urode kao ove godine na našim poljima. Ali dok sazriju, treba čekati do konca rujna, a katkada i do listopada. A i s prodajom nije lako. Trgovci ga ne kupuju odmah, a i ne plaćaju uvijek gotovim novcem. Tako bih rado platila za Gildasa stan i hranu za cijelu godinu. Neka ne kažu oni tamo u Vandeji: »Šta li se događa tamo u Penmuru, da je gospodinu zakupniku Ivanu Vilimu Maguernu tako teško platiti tih šest stotina franaka?« Znam, šta ću učiniti: zamolit ću neke svoje prijateljice, da mi pomognu. Gildas ne će toga nikada saznati. One će čuvati tajnu. S kojom bih samo počela? Oh, i to mi je pitanje! Počet ću s Margaritom Voilier!

Sutradan je svršila brzo sve svoje poslove u kući. Tako se žurila, da ju je majka Marija sama zapitala:

— Marljiva djevojka može uvijek dobiti kakvo dopuštenje. Što želiš danas?

Prije nego što je zašlo sunce, Ana je izula drvenjake i obukla nedjeljne cipele. Otišla je stazama, što vode preko polja. Doskora se nađe u vrtu udovice Voilier i uđe u njenu kuću.

Margarita Voilier sjedila je u svojoj sobi. Krpala je jednu muzillačku kapicu. Njeno rame i njena glava bili su u svijetlu.

— Kako to, Margarito, vi ne nosite naočara?

— Imam tu milost, da još dobro vidim, odgovori udovica. Barem kad radim u bjelini. A šta si to došla da me zamoliš, Ana?

— Došla sam, da u vas zatražim pomoći. Treba mi novaca: šest stotina franaka.

— To nije za tebe, je li?

— Naravno da nije.

— Dakle je za njega.

— Vi ste sami rekli: da se unapred plate svi njegovi troškovi za čitavu godinu u zavodu u Châtillonu.

— Zar će dakle otići onamo, lijepojko moja? Je li to sasvim sigurno?

— Čim se samo svrši rat, a pisao je jutros, da naše čete pobjeđuju.

— Ah, mala moja, kako čovjek rado sluša ovakve vijesti! Počekaj časak!

Starica se živo podigne. Njena crna haljina, što ju je nosila u svako godišnje doba, spusti se u naborima niz duge noge. Nasuprot prozoru stane na prste i otvori jednu ladicu u ormaru. Njene su ruke nešto kopkale, premještale neke škatulje i otvorile jednu. Ova je zazvonila, kad ju je dodirnula. Kad je opet sve stvari postavila na svoje mjesto, škatulje jednu na drugu, a ručnike tako, da prikriju skrovište, okrene se i povrati se prema Ani. Među dvama prstima držala je žuto neko svijetlo bez plamena.

— Dva dukata, Ana! Dva predratna dukata! Čuvala sam ih za zle dane, a zapravo i nemam drugih dana. Ali što sve ne bi učinio čovjek, samo da pribavi našoj Bretagni novoga jednog svećenika!

— O velika li dara, teto Margarito, usklikne djevojka i prihvati obadva zlatnika. Koliko vrijede danas?

— Ne znam ni sama, možda trideset franaka.

— Zapitat ću poreznika ili bilježnika u Muzillacu... Teto Margarito, alaj ćete vi imati mnogo zasluga u raju!

Ove su riječi privele staricu običnim mislima osamljenih njezinih časova. Poluglasno prošapne Ani:

— A čemu bi inače služio život?... Ja upotrebljavam čitav svoj život, da stečem što više zasluga!

A tada je uhvati mladenačka neka radost, pa nastavi:

— Šta misliš, malena, šta ću zamoliti dragoga Boga, kad se nađem pred njim?

— Recite mi, teta Margarito!

— Reći ću mu prije svega: »Dragi Bože, molim Te zagrli me!«

Obje su se žene stale smijati, najprije glasno, a onda sve tiše. Zatim su im se lica opet uozbiljila, što više i ražalostila. Dugo su vrijeme šutjele. Napokon im se opet povratio u duše obični njihov mir.

— Ima u životu i lijepih žalosti, reče starica nakon šutnje. Ima ih što više i takvih, koje kasnije procvatu. Kamo ćeš sada, Ana?

— U grad. Znam ja dobro, tko će me razumjeti. Htjela sam početi s vama i to mi je dobro uspjelo.

— Pođi sada, jer je vrijeme kratko! Pogledaj nebo, kako već gubi svoje blago.

A njegovo je blago bilo danje svijetlo. Dolazila je noć. Ana otiđe od udovice i opet poprijekim putevima stigne u Muzillac.

Nije se svratila ni porezniku, ni bilježniku. Učinila je samo jedan posjet u gradu. Naišla je nekoj kumi, koja je živjela osamljeno, a koji bi puta poslužila kao bolničarka.

— Hoćeš da pomogneš svome dobrom prijatelju, koji te više ne će?

— Ne, Florentino, ja prosim za Boga, koji njega hoće za sebe.

Ovaj odgovor, što se uzdigao iz pravog francuskog srca, dirnuo je ženu:

— Lijepo je to, Ana, što činiš. Znaš, da nijesam bogata: evo tri franka. No, velim ti, nemoj otići mnogima da prosiš. Ja te razumijem, ali vjeruj mi, ima ih ovdje, a i drugdje, koji te ne bi razumjeli.

— Za takve me on baš i ostavio.

Rastale su se. Ani je »srce skakalo u grudima«, kako je govorila samoj sebi stavljajući ruku na bluzu. Nije imala dosta odvažnosti, da zamoli potporu od Rozalije Menez, koja je stanovala posve blizu. Povratila se po noćnoj tami i razmišljala:

— Treba mi još više od petstotina franaka! Trajat će to dugo! I bit će teško!

Slijedećih je dana Ana otišla do mlina, koji se više nije okretao. Bio je taj mlin izgrađen na ustavi penmurskog jezera. Poznavala je ondje blizu staroga nekog čovjeka, koji je nekoć služio u mlinu. Oglušio je od šuma vode. Razgovarali su se vrlo glasno na cesti. Njihove dvije slike odrazivale su se u jezeru. Na tom se mjestu obala suživala, no odmah poslije opet se širila i bila je sva pokrivena lišćem. Siromašni je starac bio vrlo darežljiv.

Nedjeljom bi Ana obično zbog kakvih poslova išla u selo. Nije sakupila ni izdaleka sve potrebne milodare, kad su zvona u ponedjeljak 11. studenoga zazvonila, da najave primirje. Mislila je, da Gildas ne će dugo oklijevati s povratkom. Neprestano je pisao u Penmur. Bila su to mala ljubezna pisamca, no u njima nije bilo ni spomena o budućnosti. Kako da upotpuni čitavu svotu, što ju je htjela poslati u Châtillon još prije nego Gildas sam onamo stigne?

Ah, poznavala je ona dobro pravo sredstvo, da dođe do cilja! Tvoliko puta već je uklonila od sebe tu misao. »Ne to! Ne to!«

No u nedjelju nakon pobjedničke zvonjave, kako nije čula od roditelja, da bi Gildas poslao novo kakvo pismo, Ana se odlučila. Upitala je za savjet svoje prijateljice u Muzillacu, kad su izlazile iz crkve od prve Mise. One su joj odgovorile:

— Jest, naći ćete Valentinu za vrijeme večernjice. Ona je danas reduša.

Ana je bila slobodna otprilike u isto vrijeme. Dan je bio tako lijep, kao da je iz kasnoga proljeća zalutao u ovu kasnu jesen. Odasvud se cijedila neka slatkoća, a da čovjek nije znao otkuda dolazi. Na nebu nije bilo ni jednog oblačka. Zrak je mirisao po poljima, gdje dozrijeva žito. Na dalekom obzorju mogle su se razabirati i najmanje grančice na drveću. Ona svečana nedjeljna šutnja kao da je prisluškivala glasu jednoga djeteta, što je malo podalje negdje pjevalo.

Da pohodi Valentinu, Ana je morala otići prema onoj strani, što je bliže moru. Čekala je najprije, dok nije penmurska kuća skoro sasvim opustjela. Kad je vidjela, da je njezina sestrična Armandina ostavila zajedničku sobu i krenula prema suši, tamo na kraju staje, Ana je otvorila kovčeg, u kojemu je čuvala svoje haljine i izvezene šeširiće. Pod vrlo ravnim naborima najbolje svoje haljine opazila je bijeli jedan ubrus. On je bio zakopčan pribadačama gore, dolje i u sredini. U njemu je bila zamotana baršunasta pregača, koja na Božić godine 1915. nije bila dosta lijepa, da privuče na se poglede Gildasove.

Srce joj je udaralo. Uzela je to blago u svoje ruke nježno poput djeteta. Držala ga je pred sobom i promatrala neko vrijeme, a onda privukla grudima. Nije s njega skinula bijeloga platna. Jer nije htjela da vidi ovu relikviju, samo da ne izgubi ni malo od svoje odvažnosti. Rekla je svome blagu zbogom, posve tiho. Zatim dohvati laganu pokrivenu košaricu, u koju bi majka Marija stavljala jaja, kad bi išla na trg. U tu košaricu spusti bijeli svežanj, raširi ga brižljivo, spusti opet poklopac i izađe iz kuće.

Imala je na sebi tu baršunastu pregaču samo jedamput. Sad je odlučila da je ustupi Valentini. Ona je bila zaručena s ratnim ranjenikom, koji se već bio povratio kući. Bio je to visoki Trémoir, koji je također bio i bogat. »Ne ću raskititi tkanine, mislila je Ana. Reći ću Valentini: Vi ste je vidjeli, nije se promijenila. Spremila sam je veoma brižljivo u svoj kovčeg. Prije više od dvije godine i vi ste bili među muzillačkim djevojkama, koje su me opkolile i ni-

jesu htjele da me puste, kad sam se vraćala s božićne Mise. Ostavite je ovako zamotanu, Valentino! Povratit ćete mi ubrus jednog dana, kad budete naišli u Penmur.«

Košarica u ruci nije joj bila teška, no žalost joj je sve više rasla, kako se približavala kući, gdje je stanovala Valentina. Kako da se svlada, pa da bude nasmijana lica pred kupcem, kome je išla? Ima u našem životu žalosti, kojih ne smijemo pokazivati pred drugima.

Putevi su bili pusti. Prešla je veliku vannesku cestu, iza dva automobila, koji su jurili ludom brzinom. Zatim je zašla na jednu stazu, pri kraju neke livade. Polja su se naginjala prema moru, a more se moglo vidjeti između stabala, jer je bilo posve sjajno od sunca. Kako li slatkog popodneva za sve one djevojke, koje su bile sretne! Zvona su zvonjela na blagoslov. Trebala se požuriti, da ne susretne redušine roditelje, braću ili njenu sestru.

Imala je da pređe još jednu ogradu, malu jednu nisku livadu. Ograda se otvarala prema izgaženom jednom putu, a taj se izgaženi put svršavao dvadesetak metara dalje pred ulazom u čisto tiho dvorište. S tri su strane to dvorište opkoljivale istom nedavno sagrađene zgrade.

Ana se zaustavi na časak pred kućnim vratima. Oklijeva da pokuca. Sve je zatvoreno: kuća, staja, suša. Čini se, kao da netko razgovara. Pokuca tri tiha udarca. Nitko ne odgovara. Neki korak, to je jasno, odzvanja za vratima i udaljuje se. Napokon reče neki glas:

— Napred!

To je Valentina. Stoji kraj stola iz lijepe hrastovine, koji zaprema sredinu sobe. Na stolu nema ni listovnog papira, ni tintarnice. Mogla je pisati kakvo pismo, jer na selu se nedjeljom pišu pisma. No kraj stolice, gdje je malo prije sjedila, stoji još druga jedna stolica. S nje se netko bio digao, pa ju je gurnuo na stranu. Ana pogađa, da je tu morao biti Trémoir i da je njega čula, gdje hoda. Ona pođe naprijed, postavi na kraj stola svoju košaricu, okrene se i pođe do Valentine.

— Dobar dan, Ana! Nijesam vam se nadala!

— To se vidi. Jeste li imali kakav posjet?

Sve govoreći Ana pokaže pogledom praznu stolicu. No Valentina nije bila plašljiva. Dopuštena se ljubav ne treba tajiti.

— Imate pravo, on je bio tu. Nijesmo se mogli dosjetiti, tko bi to mogao kucati. Mora da je sada negdje vani... Evo vas dakle k meni. Što ste došli da me zamolite s tom vašom košaricom? Imate

li tu jaja? Ili kakvu kvočku? Vi ih imate mnogo u Penmuru, zar ne?

Stala je da se smije i čestito se smijala ta Bretonka. I rumena je, mnogo rumenija nego Ana. Obrazi su joj obli, pod šeširićem kosa kestenjave boje, oči blistave, stas nježan. Manja je od Ane. Riječi su joj i kretnje nekako ugodne i lagane. Iz nje izvire neka samosvijest i radost. A sve su to odlike bogatih i sretnih djevojaka. Sjela je.

— Ta sjednite, Ana!

Ana nije sjela. Njeno je lice ozbiljno. Bol je stavila dvije male bore u kutovima usnica. Vjeđe su joj napola spuštene. Bokom se naslanja na stol, a ruke joj se spuštaju niz haljinu.

— Vi znate, Valentino, da će moj bratić Gildas Maguern doskora poći u srednju školu, u jedan zavod...

Mali smiješak izbjegne zaručnici, no ona ga brzo prikrije.

— Ta da, govori se štoviše, da ste vi hrabro prihvatili svoju žrtvu...

— Ne znam, jesam li je primila baš hrabro. No kako Gildas odlazi od mene samo zato, jer ga Bog zove, htjela bih mu pomoći i platiti jedan dio potrebnih troškova u zavodu...

— To je djelo prave kršćanke.

— I vi ste kršćanka i možete mi pomoći.

— Vrlo rado.

Mlada se zaručnica već digla. Učinila je jedan korak prema pokrajnjoj sobi.

— Ne, Valentino! Nijesam došla, da u vas zamolim milostinju. Nijesam došla da prosim. Htjela bih... htjela bih, da kupite moju izvezenu baršunastu pregaču. Nosila sam je samo jedamput,... i ne ću je nositi nikada više.

I dohvati iz košarice pregaču, omotanu bijelim platnom. Stavila ju je Valentini u ruke. Kako je ova primila to blago, uozbiljila se i ona.

— Valentino, to je najdragocjenija stvar, što je imam. Bog će vas blagosloviti, ako je kupite.

Držeći lijevom rukom svežanj, zaručnica je desnom počela da skida pribadače. Jedna je igla pala na stol, zatim druga, pa treća. Prsti stanu razmicati rubove platna. Pokazuje se baršun trešnjeve boje.

— Oh, kako je to krasno... Sjećam se, vi ste bili čarobni, Ana, i, doista, skoro isto tako blijedi kao i sada. Šta vam je? Što to gledate? Ah, to Trémoir hoće da uđe...

Valentina se živo nasmije, mahne rukom prema vratima, kao

da hoće reći: »Odlazi! Odlazi!«, a glavu je okrenula prema vratima, što ih je visoki Trémoir bio otvorio posve nečujno. Bila je prekrasna onako mlada, zaljubljena i bezbrižno vesela. On je stajao između zida i napola otvorenih vrata. Bio je jedan od najljepših ljudi u župi. U ratu je izgubio ruku. Po vanjštini bio je još posvema vojnik. Vidjelo se to po njegovoj odlučnosti i nemarnom držanju. Desnu je ruku dignuo na vojnički pozdrav, u polusjeni vidjele su se modre njegove oči, plavi zavrnuti brkovi, a među napola otvorenim usnicama bijeli njegovi zubi.

— No pa dođi svejedno, veliko moje dijete! No nemoj da je uplašiš sa svojim dubokim glasom! Možeš sam prosuditi, da li si iznenadio moju prijateljicu! Hoće da mi proda svoju baršunastu pregaču!

Stupio je u sobu ljuljajući se. Bio je obučen poput bankovnog namještenika. Po svemu se moglo naslućivati, da se već napola osjećao gazdom u kući. Bio je to uostalom dobar čovjek, koji je zasada htio samo da napravi kakvu šalu. Najprije se nasmije, približi se zaručnici i uhvati baršunastu pregaču. Ova je raskiti, a bijeli ubrus padne na zemlju. Zatim se okrene Ani, pa će joj:

— Dajte, gospodična, obucite je najprije vi, da je vidimo! Gledat ćemo nas dvoje, je li joj boja lijepa i je li dobro skrojena! Vi mora da ste vrlo lijepi s tom pregačom!

Jadni se momak istom vratio s ratišta, a stanovao je daleko od Penmura, pa prema tome nije znao ništa o prilikama Ane Maguern. Jako se začudio, kad je vidio, kako se djevojka udaljuje uzmičući i kako pred sobom drži otvorene dlanove:

— Ne, ne ću je više uzeti na sebe! Nikada!

Valentina mu pritrči, uhvati prazni rukav, koji mu je lamatao s lijeve strane, i reče mu posve tiho:

— Nemoj tako govoriti! Ta stani! Uzela je pregaču samo jedamput, i onda joj nije dobro uspjelo... Vidiš je, kako se boji! Mani se toga, jesi li razumio? Daj meni pregaču, ja ću je obući!

Sve je troje stajalo na drugom kraju sobe, uza škrinju, u kojoj se mijesi kruh. Ana je pružila natrag obje ruke, pa se naslonila na pokrovac škrinje. Valentina uzme žarki baršun, udalji se za tri koraka, dohvati sa stola igle i za čas je pričvrstila tkaninu s obje strane svoje bluze.

— Oh, kako si lijepa, reče momak i približi joj se.

No ona nije pustila, da je poljubi:

— Nemoj pred njom! I nemoj ništa govoriti! Ti ne znaš, šta se dogodilo!

On sažme ramenima i promrmlja:

— Danas baš nemam sreće! Štogod rečem, ništa ne pristaje!

I oboje pogleda kćerku Corentina Maguerna, koja je bila ostala uza škrinju. Nije plakala. Glava joj je bila uspravna, oči nepomične, lice vrlo blijedo. Kao vjesnica u doba vandejskog rata, kojoj su rekli: »Sad će te streljati, lopužo!« i koja je sada čekala tamo uza škrinju, jer je znala, da ne može izmaknuti.

Doista, došla je zato, da proda lijepi baršun trešnjeve boje i trebalo je da se kupnja zaključi. Čekala je, da oni progovore. Zaručnicima je srce bilo puno radosti.

Valentina pridigne svoju glavu, takvom kretnjom, kao kad golubica čisti svoja prsa. Opazila je na lijevom uglu tkanine, kraj srca, malu jednu mrlju.

— Oh, gle, nijeste mi ni rekli, da ima jednu mrlju. Je li kapljica kiše?

Ana kimne glavom, tako žalosno, tako polagano, da je i onaj veliki momak, koji nije puno razumio od svega toga prizora, ipak shvatio barem to, da je to bio trag jedne suze. Sada se on nagne svojoj zaručnici:

— Daj joj plati odmah, reče joj nekako surovo. Ova djevojka od nečega trpi. Naš joj zrak ne prija! Veliš da ima jedna mrlja? Ništa zato, ja ću ti kupiti zlatnu pribadaču, da je prikriješ. Daj kupi brzo!

Valentina se odmah uozbilji, kad se radilo o trgovanju, i upita:

— Pregača nije nova: hoćete li dvije stotine franaka?

Ubogi, blijedi glas joj odgovori:

— Kakogod vi hoćete. Ja se ne znam cjenkati.

I tako se Ana vratila iz kuće kraj mora prazne košarice i s dvije stotine franaka u džepu. No srce joj je bilo tako žalosno, da možda nikada nije trpjela toliko kao one večeri.

Nebo je ostalo jasno. Plima je morala doskora da se digne. Od časa do časa čulo bi se dugo njeno zavijanje, tamo na morskoj obali kod Billiersa.

XV

SIVE ČARAPE

Koncem jeseni neki su se stariji vojnici malo pomalo počeli pojavljivati u selu. No mladih nije bilo. Trebalo je čuvati osvojene pokrajine i držati u rukama zaloge, što ih je Francuska zatražila od Njemačke.

Gildasa su poslali u Mainz. Među francuskim četama, koje su zaposjele taj njemački grad, vladala je stroga stega. Vojnici su to razumijevali. Osjećali su, da ih pozorno promatra pučanstvo, koje za njih baš nije bilo dobroćudno. To je pučanstvo imalo loše predodžbe o francuskoj vojsci, a osim toga bilo je nezadovoljno zbog vlastitog poraza. Časnici su neprestano govorili vojnicima:

— Svaki od nas zastupa Francusku. Pazite!

Većina ovih vojnika-poslanika vršili su časno ovu poratnu službu, a među tima je bio i Gildas. Sada, kad je bio sklopljen mir, znali su vojnici za svoj dnevni red. Poznavali su također bolje drugove iz susjednih četa. Gildas je jedva proveo jedan mjesec u Renaniji i već je nastavio da uči latinski jezik. Stare svoje gramatike nije ostavio. U knjižarama su se lako mogla naći školska izdanja. No kako mu njemačke bilješke nijesu mogle biti od koristi, nabavio je sebi nekoliko knjiga iz Parisa. Učiteljem mu je bio neki Parižanin, seminarac iz sjemeništa u Issy-u. Zvao se Ivan Vjekoslav Bolsenne, a bio je sin bogatog nekog Parižanina. Bio je naobražen i prijazan, a ranili su ga u bici kod mjesta Berry-au-Bac. Ovdje je stradao i njihov duhovnik, koji se više nije mogao povratiti u vojsku. Ovaj je dobrovoljni učitelj nastavio rad onoga prvoga. Naslutio je, da u Gildasa ima jaka duša, da će to biti snažni orač velikih zapuštenih ljudskih poljana. Kad su koncem rujna jedan i

drugi bili oslobođeni vojničke službe, povratili su se zajedno iz Mainza u Paris. Prije nego što su krenuli na put, Ivan Bolsenne rekao je svome prijatelju:

— Slušaj, Gildas, smislio sam nešto za tebe, ali ti toga ne ćeš moći da učiniš. Samo da ti pokažem jednu stazu, a ti onda kreni drugom.

— Reci samo.

— Slušaj dakle! Kad svršim sjemenište, ja kanim otići u novicijat, koji će se otvoriti u pariškom predgrađu. Tamo će se pripravljati svećenici, koji će se zvati »misijonari predgrađa«.

— To bi bilo taman za mene, prihvati Gildas.

— Zvat će se »Sinovi Božje ljubavi«!

— Lijepa li imena!

— Obvezat će se, da ne će nikada tražiti, a ako bude moguće, niti primiti drugoga mjesta, osim župničkog ili kapelanskog u radničkim četvrtima Parisa ili u drugim kakvim industrijskim naseobinama. Obvezat će se također, da će promijeniti župu prije svega onda, ako župa više ne bude siromašna . . .

— A zašto ne ćeš, da i ja tamo odem s tobom?

— Nemaš ti za to vremena. Treba za to još jedna godina priprave. Uostalom nije potrebno, da čovjek prođe baš onuda, ako želi biti svećenik u predgrađu. Nipošto, dragi moj Gildas, jer tebi će doskora biti dvadesetčetiri godine. Otiđi u srednju školu u Châtillon. Ti je već poznaš. Na čistom vandejskom zraku brzo ćeš se oporaviti. Ako i nadalje budeš radio kao dosada, ja mislim, da će ti dvije godine dostajati. Tada ćeš mi se opet pridružiti u Issy-u. Ja ću onda već skoro otići, no imat ćemo ipak još malo vremena da provedemo zajedno . . .

— Ja sam tvoj učenik i poslušat ću te.

— I još ću ti dati jedan savjet. U Parisu ćeš stanovati kod mojih roditelja. Dopustili su mi to. Možeš ostati dva ili tri dana. Bit će ti to dobar odmor. Zatim ću te odvesti u jednu redovničku kuću u okolici Parisa. Predstavit ću te redovnicima i onda ćeš tamo obaviti malo odulje duhovne vježbe, prije nego što zauvijek ostaviš plug i ratničku pušku.

Tako se i dogodilo. Početkom listopada započeo je Gildas Maguern duhovne vježbe pod vodstvom staroga jednog redovnika. Duhovne su vježbe potrajale deset dana.

Iz doma duhovnih vježbi javio se svojoj majci Mariji:

»Draga moja majko! Moje se stražarenje na Rajni završilo. Nalazim se u francuskoj zemlji, kojoj smo iznova prišili, i to čvrsto,

alzaški rub. Boravim sada u okolici glavnoga grada. Ostat ću ovdje dobru jednu sedmicu, da razmišljam, da se molim, da oprašim svoju dušu, kako se dolikuje onima, koji mijenjaju svoje zvanje. A nakon toga,... draga moja majko, jako vas molim, da me shvatite,... nakon toga ću otići izravno u svoju školu u Châtillon. Previše se bojim, da ne postanem mekušac, ako bih se povratio u Penmur. Jako mi je teško, što vas ne ću vidjeti. To je teško, ali je tako bolje. Te dvije riječi pristaju jedna uz drugu, kako ste mi rekli više nego jedamput. Oprostite mi. Sada primam nove pouke, ali vaše sam upamtio za sva vremena. Poslije ćemo se opet vidjeti, majčice, poslije.«

Donijeli su pismo u Penmur.

— Eto, sada je posvema izgubljen za nas, reče Ivan Maguern, vraćajući ženi pismo, što ga je pročitao nakon nje. Anđelko sada služi vojsku. Onaj drugi, ah nemojmo o njemu ni govoriti... Ostaje mi samo Aleksije. I nitko više.

Njegova je žena sjedjela do praga, da bolje vidi. Stiskala je vjeđe i krpala je par crnih čarapa. On joj se približi, potrese glavom, pa je upita:

— Jesi li žalosna, Marijo?

— Nijesam žalosnija, nego što sam bila jučer.

— Možda zato, što sam govorio o Gildasu? On bi sada bio ovdje s nama, da ga ti nijesi podupirala.

Zatim prođe kraj nje i izađe mrmljajući nešto. Marija se Maguern brzo digne i jasnim riječima baci za njim odgovor:

— Plakati, jest, mogla bih plakati, premda toga nijesam prije nikada činila. Mogla bih plakati, jer ne razumiješ našega djeteta, niti mene, koja ga branim! Muškarci ne znadu da prinose obiteljske žrtve. Oni su dobri samo za borbu.

Nakon kratkog časa još je dodala nekoliko riječi, no one su sigurno ostale između četiri zida i prvih kamenova u dvorištu:

— Poštenja mi, ne plačem... Ova mi crna vuna bode oči. Malo ću je odložiti. Potražit ću par sivih čarapa.

I zabadajući igle u crne čarape, što ih je bila smotala, pošla je da potraži čarape iz sive vune.

XVI

KASNO POZVANI

U subotu 11. listopada 1919. stigao je Gildas Maguern na kolodvor u Châtillon-sur-Sèvre. Došao je s vlakom, koji stiže u devet sati i dvadeset časaka i odmah zatim opet zviždi, pa ide dalje. Imao je još na sebi vojničko odijelo, mjere broj dva. Bio je u tom odijelu i u bojnim rovovima. Na glavi je imao policijsku kapu. U ruci nije imao nikakva svežnja. Niti na leđima torbe. Imao je tek svoju vojničku torbu, gdje su mu bile najnužnije potrepštine, nekoliko pisama, zbirka razglednica iz Mainza i još jedna iz Parisa i na koncu njegova latinska gramatika, iz koje je naučio sklonidbu riječi *rosa*, ruža.

Osjećao se neizmjerno siromašnim:

— Kakav ću biti đak! Moram sve iskati: pouku, kruh, stan, knjige, a nemam ništa da dadem. Znam dobro, da mi je gospodin ravnatelj prije dvije godine kazao: »Nemojte se ništa brinuti za sve te stvari.« On nikada ne govori mnogo. Meni se čini, da je njegovo srce mnogo veće nego njegova imovina. No ja dolazim u školu kao prosjak, ja Gildas Maguern, iz Penmura.

Duvao je tromi neki vjetar. Ulično je svijetlo pozlaćivalo prašinu jednih kola, dvaju priprostih automobila i četiriju putnika pješaka. Kroz taj vjetar i prašinu išao je Gildas cestom, što vodi iz Nantesa u Poitiers. Skrenuo je doskora, da zađe u Poštansku ulicu, koja se uspinjala. Poznavao ju je. Tamo gotovo na kraju ulice nalazila se s jedne strane biskupijska škola, s druge strane vrt župnika i dekana, a još dalje gore bio je crkveni trg i velika, umjetnički izrađena kućna vrata, ostatak jedne opatije. Kroz ta se vrata išlo gospodinu župniku.

Pozvonio je. Gildas je prepoznao po koraku, da sam ravnatelj dolazi da otvori vrata. Dobio je on od Gildasa dopisnicu, pa je sada iščekivao, da pozvoni. Čekao je u vrtu župskog doma. Lice staroga poglavara bilo je izmoreno, čelo visoko, oči svijetle i sigurne, obrve guste. Nije se smješkao došljaku, kako se uostalom ne bi smješkao ni ikome drugom. Jer priučio je svoje lice već kroz pola stoljeća da izražava auktoritet. Mali pokret ruke, koji je imao da kaže: »Uđite«, lagani naklon ćelave glave, sve je to odavalo u njemu srce veliko i podložno poput kakvog učenika.

— Čini mi se, Gildas Maguern, da ste malo zakasnili?

— Vlak je zakasnio, gospodine ravnatelju, za deset časaka.

— Dobro. Imate li kakve prtljage na stanici?

Gildas malo pocrveni, začne kopati po svojoj torbi, izvadi iz nje trošnu jednu knjigu i reče:

— Eto, to je sve, što donosim iz rata.

Svećenik pogleda naslov:

— To nije gramatika, što je upotrebljavamo u našoj kući. Sastavio sam sâm malu jednu latinsku gramatiku. Dat ću vam je.

— Gospodine ravnatelju, ja sam vas upozorio već prošle godine: moji roditelji nijesu baš u bijedi i siromaštvu, ali ja jesam. Vi danas primate siromašnoga jednog vojnika. Kad budem još jedamput pisao u Penmur, nadam se, da će mi moja majka poslati nešto rublja i odijela.

— Ona je to već učinila, Gildas. Prekjučer je stigao ovamo veliki paket.

— Oh, tim bolje! Ja sam s time malo i računao, gospodine ravnatelju. No teško mi je to, što nemam s čime da platim stan i opskrbu...

Vjetar nanese onuda miris jedne skupine suncokreta. Velečasni Courtin mahne dobroćudno rukom. Uživao je u rijetkim radosnim zgodama, što mu ih je život donašao:

— Nemojte sebi zbog toga razbijati glave. Vaši su troškovi plaćeni i to za čitavu godinu. Onih šest stotina franaka...

Gildas malo uzmakne:

— Dakle ih je poslao moj otac?

— Ne bih rekao... Čekajte,... da, poslala je uputnicu neka udovica Voilier.

Kad je ravnatelj vidio Gildasovo uzbuđenje, kojega međutim nije mogao potpuno da shvati, uzme mladića ispod ruke. Glas mu

— Poslije ćete vidjeti još bolje, što sve žrtvuje kršćanski puk, da dobije jednoga svećenika. Zvanje ljepše od svih drugih zvanja... Svećenik je posrednik svih ljudi! Budite ponosni, što ste odabrani... Dajte, dođite, dijete moje, vaši su drugovi već večerali. Sada su u spavaonici. Dođite sa mnom. Predstavit ću vas dvojici vaših profesora. Oni su vas čekali zajednom sa mnom.

Ušli su u kuću.

Razgovarali su kratko i srdačno. Još će se vidjeti tijekom cijele godine. Gildas je prošao podzemnim hodnikom i tako se našao u školskoj zgradi. Odveli su ga do spavaonice. Kad se našao pred malim jednim krevetom, zadnjim u nizu kreveta, na koji je padalo noćno svijetlo i osvijetljivalo lijepo postavljene plahte i pokrivač, vidio je, da se nekoliko glava obratilo k njemu i da je više pari očiju promatralo »došljaka«. No nije to potrajalo dugo. Bio je umoran od putovanja. Premda su ga zaokupljale kojekakve misli, umor je ipak bio jači. San i šutnja umirili su čitavi red postelja.

Zatim je opet svanuo dan. Digli su se, potrčali praonicima, oprali se u hladnoj vodi, obukli se i sišli po uskim vijugavim stepenicama. Toga nedjeljnog jutra pošao je »novi« sa svim ostalima na ranu Misu, u blagovaonicu, na učenje. S njima je otišao malo prije deset sati da obuče crvenu reverendu, što su je kod velike Mise imali svi učenici one škole, i veliki i mali. Uzeo je sebi mjesto u svetištu župske crkve. Glavna je njena lađa bila puna vjernika, koji su se ondje sakupili iz grada i okolnih sela. No iako je tako vidio svu djecu i mladiće, koji su odsada imali da budu njegovi drugovi, ipak nije govorio ni s jednim od njih. Dva kratka odmora prije ručka upotrijebio je na to, da otvori pakete, što ih je iz Muzillaca bila poslala Marija Maguern. Obukao se u »civil« i stisnuo ostalo odijelo i rublje u pretinac ormara, koji je njemu bio dodijeljen. Zatim je za toga vremena još govorio s kućnom šveljom zbog nekih manjih popravaka. Majka ih je zaboravila učiniti, jer je zaboravila, da je njezin sin za vremena izbivanja narasao i još ojačao.

Kod podnevnog odmora bio je spremio svoj pretinac, dobio je svoj zavodski broj i kariku za ubrus kod stola. Bio je dakle primljen, zabilježen, dobio je svoje mjesto. Jednom riječju bio je jednak svima drugima.

Idući za ostalima ušao je dakle na terasu, koja im je služila za za odmor. Smjesta ga je opkolilo šezdesetak učenika zavoda. Gledali su ga, promatrali i ispitivali. Svi mu nijesu pružali ruke. Samo su se neki usuđivali da to učine. No svi su mu se čudili. Bio je to za

njih čovjek, koji je dolazio iz daleka. Proživio je rat, izbjegao je smrti i putovao daleko, vrlo daleko. Promatrali su štoviše i njegovo odijelo, što je bilo drukčije od njihovih. Gildas je htio da se pojavi prvi puta u lijepom odijelu, pa je zato u paketu, što ga je dobio iz Muzillaca, odabrao svoje nekadašnje nedjeljno odijelo. Hlače su mu bile prekratke. Prsluk i kaput iz teškoga sukna, isprutana crnim i sivim crtama. U ruci je držao posve novi tamni pusteni šešir amerikanske forme. Dva zavoja pravila su na njemu grbe, kako je to bilo u modi. Tko li je kupio taj šešir? Otac sigurno ne, niti Aleksija. Zacijelo kakva žena. No koja? Novi đak zapitao je to samoga sebe, kad je prvi puta stavljao na glavu šešir.

Vidio je u taj čas, kako je stao pred njega jedan od najmanjih učenika. Bio je to živahan dječak, kovrčaste kose i veselih očiju. Kimnuo je Gildasu glavom na pozdrav i stao da se čudi svojim bistrim glasom:

— Ah, što ste visoki. Ta to je cijeli jablan taj naš novajlija!

Dvadesetak se dječaka stalo smijati. Lako je zabaviti ovakav mladi svijet.

— Vi ćete nas učiti vojničkim vježbama, zar ne? Pripovijedat ćete nam o bitkama? Čujemo, da dolazite iz Bretagne. Govorite li bretonski? Je li istina, da ste u istom razredu s nama?

Dječak mu je govorio »vi«. U ovoj školi, gdje su se odgajali budući svećenici, djeca sebi nijesu govorila »ti«. Iz poštovanja prema budućnosti.

Nije bilo odgovora. No veliki se novajlija namrštio, stavio je šešir na glavu i raširio svoje dugačke ruke, da odgurne od sebe mnoštvo. Udaljio se od svojih mladih drugova posve ukočen i uspravan. Preko svoga ramena gledao je prema starom nekom brijestu, što je bio zasađen na kraju dvorišta, u četvorini, koja je ostala slobodna posred popločene zemlje.

Kad je stigao pod brijest, okrenuo se i naslonio leđima o deblo. Nijesu ga više zanimale ni kretnje, ni riječi, pa ni šutnja njegovih drugova. Gledao je samo poljane, što su se mogle vidjeti s desne strane, dolje uz kosinu, preko gradskih kuća. Mnogi slikari ovako slikaju svetoga Sebastijana, a strelice oko njega lete.

Kojekakve su misli dolazile odasvud u Gildasovo srce i posve su ga zaokupljale. Dolazile su mu iz dvorišta, iz onih kuća na više spratova, iz perivoja, tamo posve dolje, gdje se pružila livada uz visoku požutjelu šumu. Dolazile su mu također iz veće daljine, iz mnogo veće daljine! »Što li ja radim ovdje? Ne spadam ja u društvo ovih derana! Ja da budem njihov drug? Oni, što sam ih ostavio, bili su već ljudi i borili smo se! I sada da sebi razbijam glavu zajedno s tom djecom! Da učim riječi mrtvoga jednog jezika... Bolje bi mi pristajalo, da dozivam volove. Da se pripravljam sedam godina i da na koncu ipak budem tek napola naobražen? Na muzillačkim sam poljima sve razumijevao. Moje su ruke bolje držale plug negoli sada držalo... Idem kući! Ta ja sam bio već tri godine na ratištu i čuvao sam kroz jednu godinu mostove na Rajni! To je bio posve drugi posao! Ne ću moći da se priviknem učenju. Prekasno je! Reći ću to svojoj majci Mariji. Plakat će malo. I ja ću s njome plakati, osjećam to dobro već sada. Ali što ćemo, kad je prekasno i kad ne mogu da ostanem ovako zatvoren? Ocu ne ću morati puno tumačiti tu promjenu. Ubogi stari otac! Eto baš počinje jesenje oranje i samo mu moj mali brat pomaže. Idem ja kući.«

Učenici su stali da se igraju. Nijesu se više brinuli za velikoga svog druga, koji je stajao pod brijestom i gledao tako žalosna oka one poljane, što su se mogle vidjeti s terase. Nadstojnik je posve ispravno pogodio zbog čega je bivši ratnik, koji je istom jučer došao, pobjegao u skrajnji kut dvorišta i tamo ostao. Znao je, da bi ga u ovom času svaka opomena ozlovoljila. Zato odluči da mu kaže nekoliko samilosnih riječi kasnije, kad se nađu na samu.

Na kraju obzorja smotali su se na uzvisinama mali niski oblaci i mirovali su tamo kao da spavaju. Iz toga su se prizora za Gildasa opet dizale nove slike. Kuća u Penmuru na kosini prema strmoj obali ribnjaka. Velika soba s tri ograđena kreveta. Orma rusih volova. Armandina mora da je već lijepo dijete, sada, kad joj već sviće petnaesta godina... Došla je i Anina slika. Vidio ju je onakvu kao pred odlazak u vojsku: sjedila je uz Gildasa na kolima, kojima je on sam upravljao. Imala je šeširić izvezen zvijezdama. Oko vrata lančić s medaljicom. Srce joj je bilo turobno. Zakopčala je zadnju kopču svog ogrtača, da pokrije svoju pregaču trešnjeve boje, kad se i onako nije svidila Gildasu...

Gledao ju je tako, ali samo kratak čas poput munje. I odmah je shvatio, iz kakva su se izvora dizale sve te slike.

— Dosta! Bože moj, pomozi mi!

Rekao je to posve glasno. Uspravio se i počeo promatrati djecu.

Tada opazi, kako mu se približava jedan od »kasno pozvanih«. Bio je srednjega stasa, a imao je već i malu bradicu. Zašao je pod sjenu brijesta i rekao prijateljskim glasom:

— Ja sam Bradonja. Ako hoćete, gospodine Maguern, dodite u tri sata na šetnju sa mnom i s Berceau-om. Dobar je to drug. Bit ćemo tako tri stara zajedno. Razumjet ćemo se dobro...

Gildas kimne glavom, da mu zahvali. Zatim je ponovno gledao polja, niske oblake, a dizao mu se pogled i malo u visinu. Stajao je tako sve dok nije zazvonilo zvono. Pošli su na učenje. Drugovi su opazili, da je već dosta dugo vremena držao desnu ruku u džepu i mislili su:

— Molio je krunicu.

Poslije večernjice svrstali su se mali i veliki u povorku po trojica u jednom redu i spustili se prema cesti, što ide iz Nantesa u Poitiers. Mali su bili na čelu povorke. Jedan svećenik, još mlad i brzoga hoda, vodio je četu.

— Recite, velečasni, kuda ćemo? Hoćemo li u šumu?

— Da.

— Do debeloga hrasta? Sjajno! Hoćemo li smjeti potjerati vjeverice, ako ju nađemo?

Djeca su bila vesela, a vrijeme je bilo blago. Povorka je doskora išla glavnom cestom i počela se udaljivati od grada.

Razgovarali su bučno ili tiho, svaki prema svojoj dobi i svome raspoloženju. Gildasovi su drugovi bili upravo onaj Bradonja, koji je s njim govorio u dvorištu, i drugi jedan, koji se zvao Berceau. Prvi je zaslužio svoj nadimak Bradonja. On je jedini od svih velikih nosio crnu bradu. Po obrazima je bila kratka, a na podbratku duga. Bio je to čovjek srednjega stasa, čvrst i žarkih očiju. Dva zlatna kolutića visjela su mu na ušima. Jamačno uspomena od kakvog pretka. Bilo mu je teško prevođenje s latinskog, dok mu je meditacija i žrtva naprotiv bila vrlo laka. Nitko među njima, pa ni oni nevini mališi, nije bio veseliji od njega. Bio je on sin dubokih poljana iz blagoslovljenoga onog kraja.

Drugi je bio mehaničar. Veliki taj i opori mladić proveo je rat na jednoj oklopnjači kao strojar, a prema potrebi i kao ložač. Za prvih mjeseci godine 1919. upravljao je brzovlačnom lokomotivom kod velikoga jednog željezničkog društva u Francuskoj. Ni njegovo djetinjstvo, ni njegova mladost nije se mogla smatrati pravom za svećenički stalež. Od dvanaeste do dvadesete godine zapustio je sasvim vjerske dužnosti. Zatim se najedamput Jeronim Berceau na ratištu obratio. Bilo je to možda zbog kakvog susreta, zbog razgovora s drugovima ili zbog primjera drugih. Te su okolnosti uostalom od sporedne važnosti.

Bio je bučan, uslužan, zabavan i pobožan. Znao je pjevati pjesme iz više francuskih krajeva. O svim je stvarima govorio s pouzdanjem i smjelošću. Znao bi govoriti ulogu iz kakve komedije bez ijedne pogreške i duhovito. Samo u Châtillonu nije smio iznositi svih onih uloga, što ih je znao. Na kaput je prikopčao malenu značku Presvetog Srca Isusova. Kako je bio dosjetljiv i po naravi sposoban da zapovijeda, za manje od osam dana postao je glasovit među učenicima. Jeronim Berceau! Čim se pojavio na dvorištu, odmah se vidjelo, kako trče prema njemu i pružaju mu ruke mali i veliki:

— Jeronime, rasporedite kakvu igru, kao jučer! Hoćete li? Učinit ćemo sve, što nam kažete!

Na kraju povorke išla su dakle ta tri čovjeka, što se još jučer nijesu poznavala. Miris s podrezanog strništa lebdio je nisko povrh zemlje. Oblaci su jurili po nebu, jer ih je gonio svježi vjetar. Gildas, Jeronim i Bradonja došli su s ratišta, pa prema tome nijesu mogli da se ne ispituju o toj kušnji, koja je pokazala pravu vrijednost tolikih ljudi:

— Gdje ste bili? U kojoj pukovniji? Odlikovani? Ranjeni?

To su i učinili. Dvojica su bila odlikovana: Jeronim i Gildas. Osjetili su, da među njima postoji neko prijateljstvo, što su trpjeli za istu stvar. I tada je malo pomalo niknulo u dubini njihovih duša bitno ono pitanje: »Kako ste došli ovamo?« Došlo je do toga pitanja zbog bratske neke brige, zbog radoznalosti i potrebe, da svaki vlastitu svoju odluku podupre sličnim odlukama svojih drugova. Uzlazili su baš strmim, najmanje dva kilometra dugim usponom, što vodi prema vlastelinskim šumama.

— Zašto ste vi, Gildas Maguern, najnoviji pridošlica, reče Jeronim, došli iz vaše Bretagne ovamo?

— Čuo sam neki glas u svom srcu, kad sam još bio mlad. A poslušao sam ga tek kad sam ostario. Eto zašto sam ovdje.

— A vi ste, Bradonjo, prihvati opet Jeronim, ovdje iz bliza. Vi nijeste trebali prevaliti tolikoga puta. No recite nam ipak, zašto želite biti svećenik?

Bradonja nije odmah odgovorio. Dva puta je povukao svoju crnu bradu, a zatim je obratio prema nekadašnjem mehaničaru svoj nevini pogled:

— Mislim, da je to zbog dobroga primjera.

— To je baš protivno nego kod mene, reče Jeronim. Protumačite nam to malo.

— Jest, ja sam vidio u svojoj obitelji i na našim selima toliko dobrih primjera za cijele moje mladosti, da sam morao samoga sebe zapitati, zašto ne bih pošao do na kraj, a na kraju je bio svećenički poziv. Samo što sam malo oklijevao da se odlučim.

Nekadašnji radnik išao je nekoliko koraka šuteći. Klimao je glavom, da pokaže kako je sve to bilo daleko od njegovoga slučaja. Njega nije, poput drugih, pozvao ni potajni kakav glas niti lijepi primjer okoline, da ostavi svijet. Pridigao je malo desno rame te napokon odgovorio onim svojim prostim glasom, što ga je nastojao malo da ublaži:

— Dragi moji drugovi, mene je samilost bacila u svećenički stalež. Vidio sam svakakvih ljudi u svom životu: u radionicama, kad sam bio mehaničar, u spremištu za ugljen i pod ždrijelom kotlova na brodovima i napokon među željezničarima, dok sam upravljao lijepom brzovlačnom lokomotivom broj 1703. Sve mi se to zgadilo. Ljubio sam svoje drugove i zato sam razmišljao, kako da ih spasim. Vi nemate ni pojma u kakav ih ponor hoće da sruše varkom. Vi ne znate ništa o onom kalu i o žalosti, što ih takav život donosi sa sobom kao jedinu nagradu. Ja sam se prvi izvukao. Povratile su mi se u pamet neke stvari iz djetinjstva. A osim toga sam se obvezao, da ću pomoći drugovima. Ja pripadam njima. Bit ću njihov posvećeni brat. Prepoznat će me po mojoj šaki, po mome govoru, kome se vi doduše smijete, ali to je naš radnički govor. Ne ću možda imati mnogo finoće...

Dva mlada glasa prasnu u smijeh njemu s desne:

— Ah, to sigurno ne! Finoće ne ćete nikako imati! Nemate za to odgoja, a niti vam je vanjština s njom u skladu.

— Tako je! No zato ću imati veliko srce, a ono će mi poslužiti mjesto finoće. Ja ću biti radnik-svećenik. Zar to nije bio i prvi Svećenik?

Pogledao je na desno i na lijevo, da između okruglih stabala oko njiva otkrije koji zvonik. No ne nađe nijednoga, pa zaključi:

— Vi me razumijete, zar ne? Dosta o tome!

Jedan od mladića, koji su išli odostrag, ostavi svoj red i dođe Jeronimu s lijeve. Bio je mršav, otmjen, žilav. Po svoj je prilici došao iz kakva grada na zapadu ili jugozapadu. On se umiješa u njihov razgovor:

— Čuo sam, što ste govorili. Sviđa mi se, što ste rekli. No hoću da vam pokažem, kako se do zvanja može doći različitim putevima. Moj je put drukčiji od vaših puteva. Svršio sam gotovo cijelu srednju školu. U onoj dobi, kad svaki počinje razmišljati, šta će biti u svijetu, i ja sam mislio poput drugih, na različita zvanja, koja sam mogao prigrliti. Zaokupljala me tada jedna misao, za koju odmah nijesam vidio kuda vodi. A ta je misao bila ova: »Što je u svijetu najljepše i najdostojnije za čovjeka, koji može slobodno da izabere svoju budućnost?« Odlučio sam se napokon iz razbora, a možda i iz ljubavi...

Izgovarao je te riječi vrlo čistim jezikom. Zatim nadoveže:

— Vidite, Jeronime Berceau, mi dolazimo odasvud. Drago mi je, što vas poznam. Vi ćete biti odličan misijonar!

Stisnuli su sebi ruke. Jeronim nije odgovorio. No zadovoljstvo, što mu je sjalo s lica, odgovorilo je mjesto njega.

Mališi na početku povorke počeli su sustajati, jer uspon je prema vrhu bio još strmiji. Pomalo im se stao ukazivati i »veliki hrast«. Bio je to glasoviti hrast, koji se sav razvio u širinu. Dvadesetak ogromnih grana sačinjavalo je kao neki točak oko stabla. Svojom je sjenom gonio iz svoje blizine svaku branjevinu. Taj je hrast postao kraljem na jednom proplanku, što su ga isjekli kroz šumu baš u njegovoj širini. Na tom proplanku nije ništa raslo osim njega. I sama se trava sušila u njegovoj blizini. Ondje su obično prelazili šumski nasip. Na tom su mjestu ulazili u vlastelinsku šumu.

Najmlađi su već izdaleka mahali rukama, da ih vidi svećenik, koji je vodio četu. Dizali su prema njemu ruke i tom su kretnjom molili od njega dopuštenje, da smiju jurišati u šumu. Dopuštenje im je dano. Prednji dio povorke nahrupi uz vrisak na nasip. Penjali su se nogama i rukama, skakali su i zaletili se malo u šumu. No doskora su se povratili k orijaškom hrastu. Odrasli najbolje znadu zabavljati malene. A baš su se ti odrasli polako uspinjali s ceste u šumu i približavali se hrastu.

— Evo Bradonje! Evo Jeronima! Eto i novajlije Bretonca! Kakvu ćete igru izumiti, Jeronime?

— Nastojte da nađete jednu vjevericu.

— Tako je! Svi u lov! Vi ćete biti lovački pas! Bradonja također! A šta ćete biti vi, Bretonče?

— Penjač, odgovori Gildas skidajući kaput. Da znate samo, koliko sam otresao kestenova!

Ona trojica »velikih« i nekoliko drugih sjedoše ili polegoše uz rub šume, čekajući da se dade znak na polazak. Jeronim Berceau sjedne malo za njima, pridigne koljena te izvadi duvankesu i stane puniti svoju lulu. Dopustili su mu da puši, ali samo na osamljenim mjestima, da prolaznici ne bi proširili krivu vijest, kako u

biskupijskoj školi svi đaci puše lulu. I mladi svećenik, njihov vođa, volio je duhan, ali ga se odricao. Prošao je tek dva puta kroz oblak dima, da ga malo okusi. Pošao je, da vidi, gdje su mu učenici, koji su u šumi tražili vjevericu. Nije dugo morao tražiti. Začuo se povik:

— Evo jedne! Ah, jedna stara crna vjeverica! Baš na vrhu kestena. Svi ovamo! Ovamo, Bradonja! Ovamo, Jeronime!

Vjeverica je bila brza i skakala je s jedne grane na drugu. Bradonja i njegov drug se podignu. U razmacima od dvadeset, četrdeset ili sto metara, čula su se između mladenačkoga vriskanja dva krupna glasa, koja su oponašala psećje lajanje.

Veliki umor, kao u doba oranja, uspavao je navečer Gildasa. Prije toga je malo razmišljao o onome, što su mu povjerili Berceau, Bradonja i drugi onaj mladić, koji je tražio »što ima najljepše za čovjeka«. Odbijao je stare slike, koje su mu se opet vraćale. Zadržao je u svojim mislima samo glavne zasluge prošlih vremena: dvadeset godina na bretonskim poljima, tri godine na ratištu i jedna godina latinske škole na obali Rajne. I sklopi svoje oči šapćući:

— Bože moj, pomozi mi! Učini da ostanem! Ne daj da razorim tajnu svoga života!

Gildas Maguern proživio je u Châtillonu dvije potpune godine. Naučio je tamo dosta teško, ali opet pošteno, sve ono, što mu je trebalo da uđe u sjemenište.

U kolovozu 1920. poslali su ga profesori na obalu Vandeje. Ostao je ondje do konca rujna i pomagao je kroz to vrijeme nekom ravnatelju ferijalne kolonije. Druge su mu godine dopustili da ostane u zavodu. Radio je u vrtu i kitio je za blagdane oltare u crkvi maloga onoga grada. Prelistavao je također, poput đaka pred maturom, svoje bilježnice i knjige. Skoro je očajavao, što nalazi u njima toliko stvari, koje je već trebao da nauči, a činile su mu se još posve nove.

Napokon je početkom jeseni godine 1921. dobio svjedodžbu otpusnicu i otišao je u Paris. Bio je to budući spasitelj još nepoznatih brodova.

XVII

U SJEMENIŠTU

Od prve srijede u listopadu godine 1921. Gildas Maguern bio je jedan od četiri stotine bogoslova u sjemeništu u Issy-les-Moulineaux.*)

Vrlo se brzo priučio životu u toj velikoj i dobro uređenoj kući. U svom djetinjstvu i prvoj mladosti nije ni znao, što to znači točno iskorišćivati vrijeme. Počeo se tome priučavati u Châtillonu. Sada je upravo uživao u toj točnoj odmjerenosti najdragocjenijega blaga, vremena. Tu su mjeru zacrtali učitelji kleričkog odgoja bez sumnje još u sedamnaestom vijeku. Onda je plemić de Bretonvilliers oporučno ostavio g. Olieru, osnivaču *Družbe sv. Sulpicija*, svoju kuću i imanje u Issy-u. G. Olier je tada odlučio, da se u toj osamljenoj kući nastani zajedno sa svojim učenicima, da ondje živi i radi s njima, blizu Parisa, a opet sakriven od Parisa.

U pet sati su ustajali. U pet i po jutarnja molitva i razmatranje. U šest i četvrt sv. Misa. U sedam sati manje pet časaka spremanje soba i t. d. Nitko nije točnije od njega slušao na glas zvona. Kad bi ga zvono u tričetvrt dvanaest, za posebni ispit savjesti prije objeda, zateklo da piše, mladi bogoslov ne bi dovršio ni ono slovo, što je već napola bilo napisano. Štedio je sve više s vremenom, kako su i njegovi preci štedjeli s novcem.

Šutnja mu je bila draga. Ljubio ju je upravo ljubomorno zbog ljubavi prema redu i zato, što je već sada znao, da se u sjemeništu unapred mora spremiti za život zaliha samoće i razmišljanja. Znao

*) Issy-les-Moulineaux nalazi se u pariškom predgrađu. Tu je veliko sjemenište pariške nadbiskupije. Op. prev.

je i to, da će se ta zaliha brzo iscrpsti i da u svećeničkoj župničkoj službi, za koju se spremao, ne će više naći puno vremena za sebe samoga.

No učenje mu se učinilo neizmjerno teško. Predavanja su mu bila nešto lakša, jer bi ga profesorov glas poticao na pažnju i pomagao. Poznavao je dosta nesavršeno latinski jezik, a to mu je smetalo kod predavanja iz filozofije. Često ga je filozofsko razmišljanje umaralo više nego mnoge druge bogoslove.

Bojao se, što će otsele živjeti između toliko mladih Parižana. Mislio je, da će ga oni zbog svoga različitog odgoja, bogatstva, društvenog položaja i samoga govora loše primiti ili se štoviše od njega odbiti. Ništa se od tog straha nije ostvarilo.

Kratki jutarnji odmor od četvrt sata nije mogao udovoljiti njegovu potrebu, da se giba. Taj bi odmor provodili bogoslovi u dvorištu iza visokih sjemenišnih zgrada, između lipova drvoreda i kapelice. Za to su vrijeme u malim skupinama obilazili oko cvjetnih grmova i ograđenih travnjaka, te razgovarali. Njegova je krv bila vikla, da se drukčije šiba. Stoga i nije ovdje tekla onako kao u Penmuru, pa niti kao u školi u Châtillonu. Jedini je rat znao da postupa s ovim čvrstim tijelom onako bez milosrđa, kako je to trebalo.

No za velikog odmora poslije objeda, u pola dva, nijesu ostajali u dvorištu i tamo se vrtili. Prolazili bi na kraju dvorišta kroz stari jedan tunel, iskopan ispod ulice, i tada bi se pred njihovim mladenačkim očima ukazivao veliki vrt. Imao je dva duga sjenovita drvoreda, drvored sv. Ivana i Lauretanski drvored. Zatim igralište za tenis i za rukomet. Tada bi se taj žarki, spretni i smioni Bretonac isticao među svima u navali i obrani. Brzo su u njemu otkrili vođu u igrama. Time je stekao dosta prijatelja.

Imao je on i drugih prijatelja i to zbog dubljih razloga. Gildas je naime jako pazio, da nikoga ne povrijedi. Bio je u tome vjeran onome zakonu ljubavi, za koji je osjećao, da neprestano raste u njemu. Zbog toga je na neke dane u sedmici razgovarao s onima, što ih je nazivao »šetačima«. Ovi su u skupinama prolazili obim drvoredima. Razgovarali su usput i često se smijali. Prvi puta mu je trebalo mnogo odvažnosti, da se pridruži ovim školskim drugovima. Većina ih je nosila reverendu, dok je on još imao civilno odijelo nespretno skrojeno, što ga zadnje godine u Châtillonu nije sasvim istrošio. Pitao se, kako će ga primiti i s tom je brigom pokazivao, da je još srednjoškolac. Isto mu je tako bilo na prvim šetnjama, na koje su polazili u skupinama srijedom od jedan do pet

sati. Iznenađenje nije odmah izliječilo svu njegovu strašljivost. Primili su ga bratski.

Neki su od tih seminaraca imali poznata plemićka imena ili su očito pripadali po svojim obiteljima među bogate i visoke društvene slojeve. Bilo je tu bivših kopnenih i pomorskih časnika. Zvanje ih je uhvatilo u po rata i bacilo, nakon sklopljenog mira, u ovu drugu bitku vjerskog apostolata. Bio je među njima štoviše i bivši jedan pukovnik, već prosijed, ali krasna stasa. Svi su se Gildasu uklanjali, da mu naprave u svom krugu mjesta. Zaokupljali su ga, ispitivali, zabavljali i sa svim time ga izgrađivali. Njegov se pučki instinkt nije varao u prosuđivanju srdaca. Težio je prema pravim požrtvovnim sinovima Francuske i osjećao je, da ih je ovdje našao.

U takvim je okolnostima Gildas brzo sklopio prijateljstvo s više svojih drugova. Divio se njihovoj otmjenosti, koje sam još nije imao, i njihovoj pristojnosti. Uživao je u njoj i uzimao je sebi za primjer. Oni su se opet divili njegovoj čvrstoj volji, za koju se moglo s pouzdanjem očekivati, da ne će klonuti, brižljivoj čistoći njegove duše i potpunoj zaboravi samoga sebe. Ovo je posljednje već sada odavalo glavnu njegovu snagu budućnosti.

Duh *Družbe sv. Sulpicija* prodirao je u dušu toga dobroga bretonskog seljaka mnogo temeljitije negoli filozofske nauke. Kad su mu govorili kolika je veličina poniznosti, šutnje i ustrajnog rada, to je za njega bilo kao da mu tumače njegovo vlastito djetinjstvo. I primao je to tumačenje s potpunim razumijevanjem i s mnogo ljubavi. Zar njegova mladost u Penmuru i dobri primjeri, što ih je imao uza se, nijesu bili baš onaj uvjet duhovnog napretka i potajne sreće, o kome su mu sada govorili? Obično je pisao majci. Srce mu je bilo puno te duhovne pouke, koja mu je odmah bila jasna i draža od svega drugog. Veselio se sada, što je bio odgojen u takvoj školi i nastojao je da to saopći Mariji Maguern.

Draga moja majčice, pisao joj je nakon nekoliko mjeseci sjemenišnog života, *mi živimo ovdje posred samih lijepih misli i ja osjećam, da su one istinite. Zanima me dakako i učenje, no prije svega me zanima onaj razlog, zbog kojega mučim svoju tvrdu glavu. Teže je nju obraditi negoli onu našu njivu, gdje je nekoć bilo kamena granita... U svojim slobodnim časovima razmišljam osobito o ovim dvjema stvarima: kako sam iz tolike daljine došao ovamo, gdje mi tako prija život i kako moram iskoristiti za druge ovaj kraljevski dar, koji mi je time učinjen. Čini mi se kao da se nalazim u kakvoj riznici duševnog blaga i da u njoj mogu izabrati ono,*

što mi treba. Vi znate kakve me duhovne vrline naročito privlače. Ne ćete se začuditi, ako vam rečem, da su to baš one vrline, što sam ih vidio u vas u godinama svoga djetinjstva. Tada još nijesam znao kako su neusporedivo sretni siromasi, koji nijesu izgubili svoje vjere, već od nje žive. Tako živite vi, majčice, a tako smo živjeli i mi u vašoj kući.

Razumijem sada, što sam ljubio u našoj Bretagni. To je prava njena vrijednost i glavna njena odlika, koje prije nijesmo poznavali. Ako želim odgovoriti na nebeski poziv, što sam ga primio, bit će dosta da razvijem one kreposti i navike, što ih me je naučio sam naš seljački život i vi, majko. Često nam ovdje govore: ljubite povučenost i šutnju. Neka vam bude drago, ako vas drugi zaboravljaju. Radite u tom neizmjernom svijetu, ali se nemojte isticati. Neka se mjesto vas i oko vas vide vaša dobra djela. Sva žetva mora biti jedino na slavu Božju, jer on je dao sve sjeme. Vi ste to sjeme samo bacili u zemlju. Ne mogu vam ni kazati koliko me privlači jednostavnost i red. A mi smo se u Penmuru rodili posred tih kreposti.

Sinoć nam je govorio jedan naš poglavar, čovjek visok i sav produhovljen, u svemu nalik vrlo blagom mudracu. Potaknuo nas je, da razmišljamo o ovim nekim mislima, što ih ja slabije izražavam od njega, jer svi smo mi pogodili, da je po njima otkrivao vlastitu svoju dušu. Rekao nam je dakle među ostalim i ovo:

»Ništa nije potrebnije svijetu od Crkve. Ništa nije potrebnije Crkvi od njenog svećenstva, a svećenstvu nije ništa potrebnije od sjemeništa, kao što je ovo vaše u Issy-u. Ovdje se ulijeva svetost u one osobe, koje će poslije upravljati narodom. Ne poznam ništa ljepše od te sakrivene i požrtvovne službe. Na drvetu su najmarljivije stanice na lišću. One izrađuju sok, ali ne sudjeluju u slavi cvjetova ni plodova. No bez njih nijedna druga stanica ne bi došla do slave.«

Shvaćate li, majčice, da sam ovdje sretan?

Jest, ona ga je shvaćala. Kad bi joj stiglo pismo od Gildasa, — bivalo je to dva puta na mjesec, — ona bi ga najprije pročitala sama. Poslije bi ga čitala na glas pred svojim mužem, pred Dionizijom i Anđelkom. Rijetko je to činila pred Anom, jer je bila razborita i kao majka uvijek je tražila ono, što je bolje. Stoga je nastojala, koliko je samo bilo moguće, da ne čita pisma pred onom, koja bi od toga mogla da trpi. Poslije opet, kad bi se na časak našla sama i bez posla, u kući, koji puta na tavanu ili u voćnjaku, tome šetalištu za svu njenu živad, ona bi iznova izvadila iz džepa omot, da još jednom pročita sve što joj je sin napisao u pismu.

Nije ona samo po više puta čitala te vijesti, koji puta i teške, da ih bolje razumije. Ona je o njima razmišljala. Nije njoj nipošto bio tuđ onaj viši svijet, u kojemu je živjelo njezino dijete. Ta bio je to svijet, u kojemu je živjela po svojoj vjeri. Puštala je mislima, da je povedu onamo, čim je samo shvatila smisao nekih za nju novih riječi. Ta starica, koja je živjela s molitvenikom, s krunicom, s propovijedima i mnogim onim malim nutarnjim molitvama, što ih nadahnjivaju životne poteškoće, pošla je sada poput stare putnice, sa štapom u ruci, po onim stazama, gdje je Gildas mnogo brže prošao prije nje.

Odgovor je gotovo uvijek pisala ona sama. Najprije bi razmišljala, a nedjeljom bi znala uzeti pero i malu staklenu zdepastu i čepom zatvorenu tintarnicu, što je posve sama stajala na jednoj daski u sobi starih. I tada bi pisala. No to bi je umaralo više nego kad bi očistila bakreni kotao ili izmuzla četiri krave. Zato bi obično dozivala udovicu Dioniziju u onim časovima tišine, koji iznenada nastanu u vrlo napučenim kućama, a da ni ne znamo zašto.

— Dođi, Dionizijo kćeri moja, da pišemo onome u sjemeništu! Ti lijepo pišeš, i mnogo ćeš mi pomoći, ako uzmeš moju »diktaciju«.

Rado se služila ovom starinskom riječi. Udovica se nije otimala. Bez ikakvog posebnog odgovora sjedala bi polako za stol te namještala svoju suknju i pridizala rukave.

Nakon što bi dala vijesti o svakome iz obitelji, pa o poljima i o čitavoj župi, majka bi obično na koncu dodavala ono što je sama nazivala »malim pozivom«. »Eto se zbilja već dugo nijesmo vidjeli, pisala bi Gildasu. Otac je zbog toga jako žalostan. Ja se usprkos svemu nadam. Kad će nas dakle naš Gildas pohoditi u Penmuru?«

No na ovo pitanje nije nikada dobivala odgovora. Jer u toj je stvari Gildas imao posebnu odluku. Dobro ju je promislio i povjerio štoviše sjemenišnom ravnatelju.

Vladala je još kruta zima. Duvao je neugodan vjetar i gonio po nebu oblake. Padale su hladne kiše i svaki životni sok kao da je spavao. I trava na livadama bila je gotovo svuda jednako zamrla. Jednoga takvog zimskog jutra stajao je najmlađi Maguern, Aleksije, pred čitavom gorom snopova od šiblja i plakao. Te su snopove dovezli otac i Anđelko, — ovaj je već prije više mjeseci odslužio vojsku, — s jednog polja, gdje su nakon devet godina posvema iskrčili potkresana stabla i isjekli trnje. Anđelko je bez re-

da pobacao pod jabukama u voćnjaku snopove hrastovih grana, trnja i žutike. Odlazeći s praznim kolicima, Anđelko će svome bratu:

— Tvoja je dužnost, mali moj brate, da to složiš u hrpu. Mi ostali idemo branati njivu, jer vrijeme leti.

Aleksije nije bio lijen u poslu, a od jedne ili dvije godine bio je već ojačao i za teže poslove. No kad je vidio, da mora sam započeti da slaže jedan stog od šiblja i još jedan drugi od trnovitih grančica za krušnu peć, tako se ražalostio, da su mu suze dolazile na oči.

Prošla je baš onuda Ana. Ugleda ga i odmah mu reče:

— Nemoj se žalostiti, ja ću ti pomoći!

— Ne ćeš moći!

— Vidjet ćeš, da mogu! Sad su gotovi svi poslovi u kućanstvu. Daj mi vile!

Uzela je dakle vile iz modroga čelika i zabadala ih u snopove baš na onome mjestu, gdje su bili vezani. Zatim bi pridizali taj teret i uz veliki napor cijeloga trupa i ruku dovlačila bi ga po travi do Aleksija. Ovaj je sve red po red gradio stog i lomio drvenjacima one suhe grančice, koje su previše stršile izvan reda. Mladić je nakon jednoga sata već bio iscrpljen od umora. Svojom šarenom maramicom brisao je sebi čelo i vrat. Da se ne vidi, kako se on zapravo odmara, promatrao je dolje, preko strme obale, oblake magle, koji su se dizali iz penmurskog jezera. Njegova je majka tražila Anu. Kad je nije mogla da nađe, sjetila se, da bi mogla biti u voćnjaku i pođe onamo.

— Ta je li moguće? — usklikne. Kako li izgledaš? Kosa ti je puna trnja i lišća! Obrazi su ti rumeniji od crvenih jabuka, koje nemaju ni komadićka bjeline! I tvoje umorne ruke dršću, Ano! Nije to posao za ženu! Ostavi to odmah!

Ana odbaci vile i odgovori posve tiho:

— Imate pravo, strino Marijo, nije to posao za ženu, ali je to posao za mene!

Povratile su se jedna uz drugu kroz voćnjak i skrenule su kraj štaglja prema dvorištu. Marija Maguern gledala je djevojku s nekim sažaljenjem. Brinula se ona za sve svoje ukućane i zbog te je brige pogađala mnogo toga, što joj nijesu kazivali. No Ana se uostalom nije pred njom sakrivala.

— Zašto si mu pomogla, mala moja? Dobro znaš, da su takvi poslovi za te preteški.

Ana joj odmah pogleda ravno u oči, i takvim pogledom, koji ne zna lagati:

— Ja se, strino Marijo, prihvaćam svega, što se od mene traži!

— Vidim to dobro.

— Doskora ću izgubiti svoju mladost... Zadovoljna sam. Ne smijem više misliti na se...

Stara ju je majka tako dobro razumjela, da joj se još više približila i rekla:

— Tebe Bog ljubi!

— Zašto mi to velite, kad znate, da se koji puta tužim?

— On je od tebe zatražio više nego od drugih. No ti prihvaćaš žrtvu... I ja sam pristala na tu žrtvu, da ne vidim više svoga sina. I teško mi je to. Naš će svećenik biti velik od svih tih naših žrtava.

— I ja mislim, strino Marijo!

Obje su žene otišle u kuću. Za ručkom su govorili o stogu šiblja, što ga je Aleksije malo prije bio svršio. Otac za stolom nije ništa rekao. No kad se vraćao na njivu, da nastavi brananje, namigne majci Mariji, da ga malo isprati. Paleći svoju lulu, što bi činio samo onda, kad je bio umoran, upita svoju ženu:

— Zar ti se ne čini, da Ana naglo stari?

— I što je još čudnije, Ivane, ona se tome veseli.

— Ona radi više nego što je razborito.

Marija je Maguern časak šutila. Činilo joj se bolje, da ne protumači ocu Anu, kad nije razumio ni Gildasa. Zato mu samo reče:

— Možda ti hoće zahvaliti, što si joj onda povisio plaću?

Čovjek potrese glavom:

— Nije to obična djevojka.

— Ja to već mislim više godina, Ivane, i što se mene tiče, ona će imati svoje mjesto u Penmuru, doklegod mi budemo živjeli.

Ivan mahne obim rukama, kao da je htio reći tom neodređenom kretnjom:

— Čudne li mladeži! Kako se netko može radovati starosti?!

I ode da brana svoju njivu.

Nešto manje od dvije sedmice poslije ovoga događaja, još uvijek je vladala zima. No već su se pokazivali prvi mali znaci, da proljeće ne će zaboraviti zemlje i prvi su se pupoljci na vrbovim granama počeli pahuljiti. U to vrijeme uđe jednog jutra u dvorište neki mladić iz susjednog sela. Drugovao je nekoć sa Gildasom, premda je bio mlađi od njega.

Marija Maguern nije trpjela da tkogod prolazi preko njenog imanja. Zato izađe pred kuću s nekom krpom u ruci i zapita:

— Što tražiš? Imaš li kakvu poruku za mene?

— Upravo za vas, majko!

— Govori! Koga se bojiš? Valjda se ne bojiš mene?

Dječak ne odgovori odmah s mjesta, gdje je stajao, jedno deset koračaja od praga, nego skine šešir, pristupi bliže i reče posve tiho:

— Imam jedno pismo za vas, pismo od vašega sina...

— Ah, Bože moj, da se nije dogodila kakva nesreća?

— Ne znam, ali mislim, da nije. Pisao je meni i u istom je omotu bilo ovo pisamce za vas. Zamolio me je, da ga nipošto ne predam drugima, nego samo vama.

Majka naglo pruži ruku, uzme papir, sakrije ga u ruku i povuče se u veliku sobu. Kad je znakom ruke otpustila donosioca i uvjerila se, da je sama, otvori pismo. Srce joj je živo udaralo.

»Eto nas, majčice, na početku korizme. Ne ću vam pisati za cijeloga tog vremena. No na Uskrs ću smjeti obući reverendu. Već su mi to rekli. Čekao sam taj čas, da vas pohodim u Penmuru. Hoće li mi poglavari dopustiti da odem do vas? Možda. Bit će to nešto veoma izvanredno. Moj mi otac još nije oprostio, što sam otišao u sjemenište. Možda će se ganuti dobro njegovo kršćansko srce, ako vidi svoga sina Gildasa u tom svećeničkom i redovničkom odijelu, što ga poslije nikad više ne ću ostaviti. Izložit ću sve svoje razloge našemu ravnatelju. On je od onih ljudi, koji sve razumiju, pa i ono, što je neobično. Vi jedini, majčice, morate znati za to, razumijete li me? Čuvajte mi dakle tajnu. Koje li radosti, ako mogu doći. Kakve li sreće, ako me otac primi onako, kako to želim! Molite se!«

Mladi bogoslov, što je istom primio reverendu, imao je dosta poteškoća, dok su mu dopustili da pohodi svoje roditelje u Penmuru. Ovakvi se pohodi ne smiju činiti, govorili su mu. To je izvan pravila. Takve bi stvari mogle biti opasne. Da se češće događaju, uništile bi duševni mir, a taj baš malo pomalo hrani snagu duše. Gildas je najprije trebao da se u dugom jednom razgovoru izjasni kod sjemenišnog ravnatelja. Trebala je da priskoči u pomoć i pronicava mudrost ovoga čovjeka, koji je bio naučan da čita u dušama i da pravo prosuđuje događaje. Mogao je biti siguran, da bogoslov Gildas Maguern nije zbog kakve hirovitosti, pa niti zbog same naravne nježnosti, molio dopuštenje, da može izvan praznika proboraviti nekoliko sati kod svojih. Ovaj pozvanik Božji uskraćivao

je sebi potajno i junački kroz pune tri godine, da ponovno vidi svoje roditelje, koji su već starjeli, svoju braću, svoju sestru i onu drugu, koja je još bila kod njih. Osjećao je on dobro svoju slaboću. Čekao je najprije onaj čas, kad više ne će ni izvanjskim načinom: po odijelu, po držanju i po govoru, biti mladi gonič volova, sin bretonskog sela, sličan onima, s kojima je nekoć dijelio igru i posao. Nešto se u njemu promijenilo. Vanjski je znak te promjene bio na njemu. Otac nije nikada pristao na to, da se od njega odijeli. Hoće li napokon shvatiti, da je sada sve svršeno? Hoće li oprostiti kleriku, što se morao tako teško mučiti i što je njih dvoje staraca prerano ostarilo baš zato, što im je otišao sin, njihova pomoć i prvi njihov baštinik?

Gospodin mu je ravnatelj odobrio dopust.

Jednog prijepodneva, baš pred ručak, Gildas Maguern stupi u zajedničku sobu, gdje je bio prostrt obiteljski stol. Ana je u tom času bila jedina u sobi. Sva se strese od uzbuđenja i istisne samo dvije riječi:

— Oh, Gildas!

I odmah pokrije lice bijelim tanjurom, što ga je držala u ruci. Zatim se okrene i ode kroz susjednu sobu, pa kroz staju, neprestano vičući:

— Dođite! Dođite! Vratio se Gildas! Velečasni Gildas!

I nijesu je više vidjeli.

Prva je dotrčala majka, zatim Dionizije, pa Anđelko, Armandina i na koncu otac. Kad je ulazio u sobu, majka i mlađarija sasvim su mu zaokupili sina, grlili ga, ispitivali i svaki ga je vukao k sebi. Otac je drhtao, još prije nego što je unišao.

Svi su se povukli na stranu, kad su ga ugledali na pragu. Najprije je neko vrijeme gledao bogoslova. Zatim zatvori oči i raširi ruke. Bogoslov pritrči k njemu i otac ga poljubi bez jedne riječi.

Kad je Ivan Maguern ponovno rastvorio ruke, opet je stao promatrati svog sina. Lice mu je bilo tako ozbiljno, kao da će u ovaj čas umrijeti.

Tri puta potrese glavom i napokon reče:

— Alaj si se, sinko, promijenio!

Nakon kratkog časka opet reče:

— Ne bih znao reći, je li taj susret za mene sretan ili neugodan, ali mi je svakako izvrnuo srce.

Ruke su mu drhtale. Došle su mu na usta mnoge riječi. No one su mu samo uzbibale usnice, ali se nijesu čule. Napokon se opet posvema uspravio. Stajao je uspravno u svijetlu, što je ula-

zilo na vrata, i stao je ponovno gledati bogoslova. Sinov pogled, njegove ruke sklopljene na reverendi i nepomičnost odavala je, da se molio. Ocu se povratio zapovjednički glas:

— Gildas, sjedni meni s desne.

— Hoću, dragi oče.

Otac pođe do pročelja stola i sjedne na svoje obično mjesto. S tog je mjesta predsjedao obitelji već od prve godine obiteljskog života.

Dugo je vremena jeo šuteći. Djeca su međutim govorila ili im je Gildas pripovijedao neke zgode iz rata, iz Châtillona ili iz Parisa. No otac kao da svega toga nije čuo. U licu je bio još više mrk negoli obično. Nagnuo se nad svoj tanjur i čekao je, da mu se sin okrene prema Aleksiju ili prema majci, koja je kraj ognjišta kuhala, ili prema Armandini, koja ih je dvorila. Tada bi kratkim pogledima, u tren oka, pogledavao svoga sina. Zatim bi opet rezao svoj kruh i umakao bi listove artičoka u umak od octa i ulja. Možda je pokušavao da se tako priuči na novi ovaj prizor: dijete iz njegove kuće, njegov drug u poslu, vojnik, što ga je kod posljednjeg pohoda vidio u vojničkom kaputu i gamašama, bio je danas obučen kao svećenik. Bio je stegnut u crnu reverendu i nije više nosio uzdignutih brčića, što ih je nekoć nosio u ratu. No otac je dobro pazio, da drugi ne zamijete, kako on to promatra seminarca. Drugi su molili Gildasa, da iznova pripovijeda neke zgode, ispitivali su ga, raspravljali s njime različite stvari. No otac je bio tako zaokupljen svojim mislima, da je bio tako daleko od onih riječi, što su se križale u zraku, kao da mu je tko predložio da napravi novi zakupni ugovor za Penmur ili da promijeni uvjete staroga ugovora.

Vrijeme je prolazilo i Ivan se pomalo morao priučavati na to, da vidi na tijelu svog sina reverendu. Jednom se malo nasmješio, kad je Gildas rekao:

— Ako otac dopusti, pripovijedat ću vam kako sam se jednom izvezao brodom po moru, nedaleko naše obale, zajedno s djecom moje ferijalne kolonije.

Drugi je puta opet skoro zaplakao. Evo zašto.

Mlada je Armandina poslužujući ih neprestano obilazila oko stola. Baš je donijela za stol kuhanih kestena. Bio je to ostatak godišnje zalihe. Slučajno su to sačuvali od prošlogodišnje žetve velikih, zlatnih kestena. Sada ih je tresao Aleksije, a prije je to činio okretni Gildas, smioni Gildas, koji se znao uspinjati do najviših rašalja. Stavljajući na stol zdjelu, koja se još pušila, Armandina će svome bratu:

— Takvih kestena ne ćeš, Gildas, imati ni onda, kad budeš kanonik!

— Kanonik?, odvrati živo Gildas, kanonik? Ne ću ja, mala seko, nikada biti kanonik.

I najedamput mu se opet uozbilji lice. Pogledavši redom svoju braću, svoju snahu Dioniziju i Armandinu s nasmijanim očima, kao da im je nakon svih djetinjarija i šala htio otkriti jednu tajnu svoga srca, mladi bogoslov reče:

— Sjetite se, da je moja najveća želja da budem zaboravljen, u velikoj kakvoj župi, gdje ću imati puno posla, i da je više ne ostavim.

Mladi su se začudili i nekako instinktivno okrenuli ocu. No ovaj je još prije toga podigao glavu. Na njemu je bilo da odgovori. Sada je gledao svome djetetu, svome susjedu za stolom, ravno okom u oko.

— Kada ćeš Gildas, reći prvu Misu?

Mladi jedan smijeh odjeknu među zidovima stare kuće. Majka je u pozadini sobe baš skinula kotao s lanca. Stavila ga je na pepeo, da bolje čuje svoje dijete, koje se smijalo, kao nekoć u petnaestoj godini. Smijeh mu je bio potpun, neočekivan, bistar poput ptičjeg pjeva. Čini se, da je i otac prepoznao u tom smijehu staru jednu glazbu, od koje se već bio odučio. Čekao je prostodušno riječi, koje su imale doći iza smijeha. Tada se u bogoslovu probudi savjest i opet strpa pod svoju vlast njegovu mladost. Gildas odgovori smireno:

— Oprostite mi, oče, što sam se smijao. No ja sam još tako daleko od toga, da izađem iz sjemeništa. Još nemam ni tonzure!

— Dakako. No ipak te pitam, koliko će to trajati?

— Barem četiri godine.

— Pa i za starijega, kakav si ti?

— Možda i pet. Brojite sami: dvije godine filozofije, tri godine bogoslovije... Najviše ću postići, da me oproste jedne godine. No to baš ne bi bilo povoljno za mene, koji se spremam...

— Možda...

— Da upravljam svojom župom.

— Kakvom župom?

— Ne znam, oče. Ona, koju mi dadu. No volio bih radije siromašne župljane.

Ove su se riječi neobično kosnule oca. Svi su vidjeli, da se nije okrenuo prema svome sinu, kao da hoće time pokazati, da odobrava njegove riječi. Podigao je samo vjeđe i gledao pred sobom

kroz otvorena vrata stogove slame, što su bili požnjeveni na penmurskim zemljama, ali Gildas nije ništa na njima radio. I majka i djeca nastojali su da pogode, što on sada misli i zašto je pustio da prođu dvije minute bez odgovora. Svi su nepomično čekali na svome mjestu, kao da će im se sada suditi.

Kad je otac prestao da gleda stogove slame, obrati se Gildasu, ali samo rukom, koja se malo pridigla:

— Daj ponovi što si sada kazao.

— Volio bih siromašne župljane. To je prava istina moga srca.

Tada se otac okrene djetetu. Šutnja je bila velika. I otac će:

— Volio bi imati siromahe. Doista, to za tebe ne bi bilo ništa novo. Tko te je to naučio?

— Ljubav za siromahe niknula je u meni ovdje i u ratu.

— Kako to veliš?

— Velim u ratu i u Penmuru. Zar mislite, da mi nijesmo znali, što to znači, kad smo zajedno s vama obrađivali polja udovice Voilier i druga neka polja? Znali smo mi, da je to bivalo iz ljubavi.

Ivan opet jedan časak zašuti, ali mu se promijenilo lice. Vidjelo se neko zadovoljstvo u sivim njegovim očima i kad je odgovarao, njegove se se vjeđe pokretale.

— Istina je, Gildas. U našoj su obitelji, koliko meni daleko seže pamćenje, uvijek rado pomagali siromahe.

Opet zastane. Svi su ga slušali. I nakon stanke nastavi:

— Mislim da je zato jedan svećenik izašao iz naše sredine...

Majka je Marija u pozadini dvorane sva začuđena promatrala oca i djecu, što su se naginjala prema Gildasu. Mislila je u sebi:

— Eto se promijenio! Pomirio se s našim sinom! Eto ga zadovoljna. Možda baš nije toliko zadovoljan kao ja, ali je ipak zadovoljan.

U isto je vrijeme vidjela kako je Ivan pružio ruku preko stola i uzeo među svoje ruke sinovu ruku. Stiskao je tu ruku, koja će jednog dana moći da blagosivlje. Vidjela je, kako se Ivan digao. Čula ga je, gdje govori:

— Pođi sada, Gildas, na moje mjesto, kao da si naš župnik, i daj mi svoje mjesto!

Odmah ode sinu na desno, sa strane stola, a sin zauzme pročelje. I još prije nego što je sio, Ivan naloži svojoj snahi:

— Dionizijo, donesi jednu začepljenu bocu jabukovače, i to veliku bocu, da pijemo u zdravlje velečasnog Maguerna.

Kad se ona povratila, Ivan je sam napunio čaše, što su ih svi

pružali prema njemu, tako da su čaše sačinjavale kao neki đerdan oko boce. Zatim ustane, malo se povuče natrag, i usklikne:

— U zdravlje velečasnog Maguerna, koji će biti čast naše kuće! U tvoje zdravlje, malo moje dijete!

Svi su ustali, no zaboravili su najprije da prihvate pune čaše. Sva je njihova pažnja bila na Gildasu. On je već za njih bio crkveni čovjek i dičili su se s njim. Gildasu je problijedilo lice samo što je čuo gdje izgovaraju ono ime, što će nositi istom za četiri godine. A svi ti stari i mladi kršćani oko njega već su ga gledali kao svećenika, obučena u sveto ruho. Lice mu je bilo tako pobožno, da ga nije trebao promijeniti ni da je išao k oltaru. Svi su šutjeli, pa i ono najmanje nevinašce, mala Marija, što ju je majka držala na svom krilu. Još neoljušteni kesteni ostali su u tanjurima. Čaše su stajale na stolu.

— Hajde, djeco, reče otac, treba da se kucnemo!

Udarac čaša mora da je odjeknuo do na kraj dvorišta. Neki je pijetao zapjevao kraj žutih stogova slame. Tri tuceta vrabaca poletjelo je sa stogova, gdje su tražili zrnje.

Ivan prvi postavi na stol svoju čašu. Bilo mu je žao, što se prije varao i što se tako polagano obratio. Nije htio da to kaže pred djecom. Nije htio da sebe optuži, no ipak je htio da im pokaže, da je napustio staru svoju ćud. Stoga okrene glavu prema majci Mariji, koja se baš približavala da raspremi stol, i pokaže na nju prstom:

— Ova je odmah razumjela. Ona je dala svoga sina Bogu, kao da daje mjericu žita siromasima.

Mlađi su se nasmijali, ali ostali nijesu.

Nitko kao da nije ni opazio, da je kraj Dionizije jedna stolica ostala prazna. Čašu je dodala Armandina, a otac ju je napunio. No nije bilo one, koja je trebala da je ispije i nitko nije jabukovaču popio.

Otac je ponovno prekinuo šutnju.

— Ti ćeš, Gildas, ostati samo kratko vrijeme kod nas. Kako bi bilo, da zajedno s majkom obiđemo naša polja?

— Pa da, upadne majka Marija. Ja ću šepati za vama! Kad budemo prelazili ograde, pomoći ćete otac i ti.

Svi su se stali smijati, radi potrebe što su je osjećali, da se opet snađu u svakidanjim stvarima sadašnjosti.

— Vidjet ćeš mnogo novih stvari, reče otac. Anđelko je već pravi ratar, a za Aleksija sam pun nade. Nije on tako jak, ali je okretan.

— Idem vrlo rado s vama, odgovori Gildas. Mislim, da bih vas bio to i sam zamolio. Hajdemo!

I stali su obilaziti polja, da stignu do međe. Koji su puta morali prelaziti preko ograda. Nijesu izmijenili mnogo riječi, no majka ih je Marija izgovorila isto toliko kao i njen muž, jer bila je sretna, što su je poveli sa sobom i što je mogla da ide uza svoga sina bogoslova. Nije se nigdje od njega udaljivala. Rubovi trave uza živicu jedva su toliko široki, da njima mogu proći dva šetača ili jedna krava svezana o uže. Otac je išao za njima. Od časa do časa rekao bi štogod svojim dubokim glasom:

— Na onoj njivi tamo, Gildas, pšenica još nije nikada bila tako lijepa kao ljetos.

Onda opet malo poslije:

— Sjećaš li se, kako je ona livada nekoć bila puna neke zle trave, od koje su stradavale ovce?

— Jest, sjećam se.

— A gledaj je sada!

Na drugom su mjestu zasadili nekoliko jabuka ili opet posijali lucernu, »da je bila prava radost gledati je rascvatenu.« Kad su prolazili duž njive nazvane *Stari Križ*, otac je htio da pokaže one četiri brazde krumpira, što su pripadali Ani.

— Pomisli, Gildas, ona je sama htjela da ih fino prekopa.

Majka ga odmah prekine:

— Da, radina je to djevojka. Gildas je dobro zna. Hajdemo dalje!

Nijesu više išli daleko, jer su već skoro bili na međi svoga zemljišta. Sve je troje zastalo kraj jedne živice i okrenulo se prema zemlji, što su je zajednički obrađivali i ljubili. Bogoslov je isprašio svoju reverendu, jer su je zemljane grude dolje zaprašile. Zatim se ispravi i prihvati svoje roditelje za ruke. Na usnice su mu same navirale riječi iz prve mladosti.

— Oče i majčice, ja mislim, da je bolje, ako vam ne sakrijem svoje namjere: ne ću se više vratiti u Penmur...

— Nijesi ni dosada često dolazio, primjeti otac. A sada te dakle uopće ne će biti?

— Ne. Kad se nalazim među vama, ne osjećam se tako jakim, kako bih morao da budem.

— Ubogi mališu, požali ga majka.

— Kad se čovjek jedamput predao, ne smije više uzmicati, reče Ivan.

— Bolje je, ako se žrtvujemo sasvim. Ne ću se više vratiti. Vi ćete doći u Paris na dan moga ređenja.

— Ja idem, prihvati odmah majka Marija.

Otac pokaže omršavjeli članak ruke, koji se mogao vidjeti, jer je rukav na kaputu bio zasukan:

— Ja možda više ne ću živjeti. Od jedne godine strahovito propadam.

— Živjet ćete. Ja ću vam javiti vozni red i naznačit ću vam hotel, gdje ćete odsjesti. Lijepo će vas primiti u našem sjemeništu! Vidjet ćete!

— Doista, vidjet ćemo još, dragi naš velečasni. A sada treba da se vratimo, jer vrijeme brzo prolazi.

Na povratku je Marija pustila, da je pretekne Ivan, a nije ni zauzela svoje mjesto kraj sina. Išla je nekoliko koraka za njima. Čuli su po koji puta, kako je šaputala:

— Da, ovako će biti bolje... Reći ću to maloj,... kad se i onako više ne će vratiti... Ovako će biti bolje!

Kad su prelazili preko ledine, gdje je bilo više mjesta, majka opet stane Gildasu s desne, dok mu je otac ostao s lijeve. Čim je ovaj ugledao kućni krov, reče sinu:

— Hoću, da vidiš i naše blago. I tamo ima velikih promjena!

U dvorištu je majka Marija pošla odmah upopreko prema vratima velike sobe. Usput još povuče Gildasa za rukav i reče mu posve tiho:

— I ja hoću, da vidiš naše životinje. No ima jedna osoba, kojoj bi bilo teško pri srcu, ako joj, Gildas, ne rekneš zbogom. Povrati se za čas, dok otac bude prezao.

Staja je bila punija nego nekoć. Telići, krave i volovi bili su od iste pasmine, kao i oni, što ih je Gildas oduvijek vidio na njihovom gospodarstvu. Stao je za četirma svijetložutim volovima. Otac ih je udario nogom, da ustanu. U počast sinu, a također iz ponosa. Jer takva dva para nije možda bilo u cijelom onom kraju. Životinje su jele iz jasala. Gildas je htio da im vidi oči.

— Stu, Garo, poviče smijući se.

No nijedan od volova nije okrenuo glave. Bogoslov pozove Rogonju, no ni njega nije više bilo. Tada zaviče otac:

— Hej, Rusonja i Plavko, okrenite njušku!

Na ove riječi obadva vola iz prvoga višeg para okrenuše zajedno vratove i povukavši svoje uže promatrali su jedan časak onoga, što su ga dobro poznavali, i onog neznanca uz njega.

I Gildas još bolje shvati, da je njegovo vrijeme prošlo.

Dok je otac odlazio, da dade zobi jednoj kobili, koja se nije više zvala Riđa, Gildas izađe iz staje i uđe u veliku sobu, kako ga je bila zamolila majka.

Tu je našao Anu samu. Stajala je sasvim do praga i čekala. Lice joj je bilo smireno kao uvijek. Oči otvorene. Nije u njima bilo smiješka i nijesu se bojale da gledaju. Kad je tri sata prije toga ugledala Gildasa i to još u ovom odijelu, koje ga je zauvijek dijelilo od svijeta, sva se uzbudila i pobjegla je, kao da je ušao kakav stranac.

— Evo vas dakle, Ana! Pitao sam se, hoćete li htjeti da mi kažete zbogom.

Čula je, kako joj je rekao »vi«. To joj je probolo srce. No ne pokazuje ona svoje boli. Doista, treba da bude tako: Gildas ima pravo da pokaže, kako su daleko od prošlosti. Rekla mu je jednostavno:

— Vaša majka mi je rekla da dođem.

— Dobro je učinila, jer se više možda ne ćemo vidjeti.

— Nikada?

— Po svoj prilici.

— Pa ni onda kad budete župnik u našem kraju?

— Ne, ja ću biti kapelan, a zatim župnik daleko od Bretagne, Ana. Otići ću uostalom onamo, kamo me pošalju.

— Razumijem. Pođite, kamo vas odrede. Nije najbolje ono, što mi hoćemo.

— A vi, Ana, odgajate kćer moga brata?

— Da gotovo posvema.

— Znam, da postupate majčinski s tom malom Marijom...

— Pravo velite: majčinski. Lako je to. Ona je dobra.

— ... da puno radite.

— Nijesmo još bogati u Penmuru.

— Dakle, Ana, zbogom?

Ona nije skinula s njega pogleda, no pričekala je časak, prije nego što je odgovorila. Jaka njena volja pokaže se u jasnom njenom pogledu:

— Govorim vam, Gildas, onako kako mislim. Nije mi žao, da ste ono, što jeste. Ah ne, velika je to čast za vas i za vaše roditelje. Ne protivim se ja u svom srcu Bogu. No to je za mene bila tako velika promjena, da mi radost dolazi u srce samo katkada i na kratak čas.

— Imat ćete jednom tu radost i to potpunu. Obećajem vam to.

— Gledajte, doskora ću zaći u svoju tridesetu godinu. Vaš otac i vaša majka dobri su, bez sumnje, svojoj služavki. No teško mi bude koji puta, kad pomislim, da nikada ne ću imati svoje kuće ni svoje obitelji.

Gildas polako obiđe pogledom tu sobu, u kojoj je cijela obitelj odrasla, pa reče:

— Bit ćemo dakle jednaki, Ana. Kad mene budu imenovali za upravitelja one siromašne župe, što je čekam, bit ću službenik svih mojih župljana. Stanovat ću u njihovoj kući. Uistinu, Ana, Bog to traži od nas dvoje.

— Onda rado prihvaćam žrtvu, odvrati Ana.

Jedan ga je glas izvana pozvao:

— Ako ti je po volji, dijete moje, ja sam spreman!

Stisnuli su sebi brzo ruke. Gildas se okrene. Sva se obitelj sakupila oko kola. U kući su se najprije čule riječi na oproštaju: »Do viđenja, Gildas! Zbogom! Hvala!«, a zatim pucketanje biča, pa škripa točkova, koji su pomicali kamenje, uvijek isto kamenje.

Dijete je otišlo, da se više ne povrati.

XVIII

RASTANAK

Gildas Maguern nije odmah odgovorio na poziv, što ga je prema kraju svoga djetinjstva čuo u seljačkom sjeniku, a govorio je tajnim nekim, ali očitim glasom, koji ne govori uvijek dva puta. No pet godina života u pariškom sjemeništu pretvorilo je toga mladog Bretonca malo pomalo u svećenika. Umjetnici, koji su u srednjem vijeku izrađivali glasovite Kalvarije klešući granit s pećina ili one granitne ploče, što otvaraju u travi polja, znali su, da treba puno vremena, dok se iz takvoga tvrdog kamena izradi lijep kip. No znali su i to, da taj kamen više ne gubi lika, koji mu je bio uklesan. Ni studen, ni kiše, ni mahovina, što je nosi vjetar, ne može priječiti svetačke kipove, da se mole na raskršćima puteva i na javnim trgovima.

Sjemenišni poglavari iz *Družbe sv. Sulpicija* činili su nešto slično, kad su priučavali krepostima budućega staleža takva čovjeka, kakav je bio Gildas Maguern. Divili su se njegovoj volji, njegovoj ustrajnosti kod učenja i onom požrtvovnom srcu, posve jednostavnom i zaručenom s ljudskom bijedom. »Maguern, to će biti utjelovljena ustrajnost«, govorili su. I još bi znali nadovezati uspoređujući ga s onim kamenom, iz kojega su izgrađene Kalvarije u Bretagni:

— Bit će to greben na pučini, dan i noć uronjen u morske struje. More ne može da mu škodi, ali takav greben pjeva pod njegovim udarcima.

Za ratnih godina, pa i u Châtillonu, Gildas je još narasao. No ostao je vitak i moglo bi se reći za njega, da je lijep čovjek, kad ne bi prvi dojam onih, što su ga susretali, bio iz posve drugog područja. Taj su dojam pokušavali da ovako izraze: »Koje li neobične ozbiljnosti u tog mladića!«

Kad bi druge pozdravljao, ne bi promijenio izraz lica. No kad bi ga tko nagovorio, zamolio ga za kakvu uslugu, pa i najneznatniju, odmah bi se promijenio. Njegova duša zaokupljena negdje drugdje, uronjena u razmišljanje ili molitvu, odmah bi sva dotrčala na poziv i prožela blijedo njegovo lice pažnjom i razumijevanjem. Ta bi se duša već kod prve riječi o kakvoj boli ili neprilici pokazivala samilosnom, tako da bi i najravnodušniji, najslabiji posmatrači i najspremniji ogovaratelji odlazili od njega misleći u sebi: »Kako velik prijatelj mora da je taj visoki bogoslov!«

Osjećao je on, kakvu mu snagu daje srce, kad bi se susretao s bolima ili siromaštvom. Pazio je, kakvim će riječima odgovoriti, da te riječi ne bi obećavale previše. Pazio je i na sažaljenje, u svojim pogledima, da nitko ne bi krivo prosudio njegovu sućut.

Kod svake zgode, što su mu je pripovijedali o životu svećenika u velikom predgrađu, uvećao bi se popis onih nevolja, kojima će on jednoga dana morati da pruži pomoć. Njegovi bi mu drugovi pripovijedali sve ono, što bi sami doznavali o onim nomadima, što su se utaborili oko bogatoga grada. Nije se on smijao ni na šaljive zgode iz toga života. Čuli bi ga koji puta gdje veli: »U bijedi nema ništa smiješnoga.« Da se sprijatelji s tim narodom, što ga je jednog dana imao da uzme u svoju pastvu, stavio se na raspolaganje nekim župnicima iz predgrađa, čim su nadošli veliki praznici godine 1922.

Slijedeće godine oko Božića primio je tonzuru. Na Božić godine 1923. primio je prva dva niža reda, a ostala dva slijedeće godine. Godine 1925. primio je subđakonat i đakonat. Napokon je Gildas Maguern na blagdan sv. Petra i Pavla, 29. lipnja 1926., postao Kristov svećenik. Daleki onaj poziv sad se ostvario.

Ivan i majka Marija došli su tom zgodom u Paris. Ređenje se imalo obaviti u crkvi sv. Sulpicija, pa su se zato nastanili nedaleko te crkve u malom nekom hotelu, koji im se učinio raskošnim i nevjerojatno skupim. Prisustvovali su na posebno određenim mjestima dugom i lijepom obredu, pod kojim je kardinal Dubois zaredio za svećenika njihova sina. Vidjeli su svoje dijete, kako je palo ničice na popločeni pod svetišta. Vidjeli su sina i kako se digao. Učinio im se bljeđim i krasnijim od svih njegovih drugova. Majka je Marija tada isplakala najslađe suze cijeloga svog života.

Sutradan su bili kod prve Gildasove sv. Mise i primili su sv. Pričest iz njegove ruke. Zatim su s njim razgovarali oko jednoga

sata u sjemenišnoj govornici i napokon se od njega oprostili. I otac i majka imali su tada jednu te istu misao u dubini svoga srca, samo je nijesu povjerili jedno drugome. Bila je to stara molitva zahvalnica: »Sada možeš otpustiti slugu svoga, Gospodine!«

Kad su se povratili u Penmur, trebalo im je petnaest dana da se odmore od velikog svog umora. Tu su nakon dva tjedna doznali, da je velečasni Gildas Maguern bio imenovan za kapelana u crvenom predgrađu. On im je sam javio tu vijest i ovako je popratio: »Oduševljen sam, što su me poslali među ljude siromašne, nepoznate, nestalne i neuke.«

Doskora se našao jedno dvadesetak kilometara južno od Parisa. Bio je to ravan kraj i na njemu su se sa svih strana, bez prividnog reda, nizale bezbrojne kućice. Bile su najrazličitije građe: iz kamena, iz opeke ili iz cementa. Bilo je i drvenih kućica s drvenim ukrasom oko krova, koliba iz valovitog lima, starih spremišta i sjenica.

Svako je od ovih skloništa imalo naprijed ili ostrag malešni vrtić, ograđen jednostavnim plotom, kad već nije bilo zida. Svaki je vlasnik mogao izgraditi svoju kućicu, kako je htio. Kako su osim toga te kućice bile jedne od drugih odijeljene, često se po velikim onim prostorima nije moglo pogoditi, kojim će smjerom biti izgrađene ulice budućega grada, kojemu su ove kućice bile početak. No sav taj prostor, što ga je vidjelo oko između tih ljudskih krtinjaka, i još dalje, bio je ispresijecan nacrtima budućih ulica. One su bile zacrtane posve ravno preko poljana. Bile su bez kamenja i stoga su ih izrovali teretni automobili kojekakvih poduzetnika.

Ovdje ondje stajali su željezni stupovi s električnom žaruljom na vrhu uz kaljuže, koje će jednog dana biti ulice. Po noći bi zemlju pokrivalo tkivo svjetlosti sa širokim očicama zbog zapaljenih svjetiljaka i svjetlucanja, što je prodiralo iz jednog prozora svake kuće. Po noći su se također vidjeli, daleko na sjeveru, trakovi mnogobrojnih svjetionika, koji su označivali jedan kolodvor. Pod drugim nekim svijetlim ali jednobojnim crtama moglo se naslućivati, da je u blizini bila kakva tvornica, gdje se nastavljao rad. Od Parisa se nije vidjelo ništa. Znalo se samo, da je veliki grad ležao pod oblakom, koji je na sjeveru u svako godišnje doba visio na donjem dijelu obzorja. Po noći je taj oblak bio zamazane crvene boje, a po danu tamnosive.

Drveća nije bilo nigdje osim uz tri velike ceste, koje su, jako razmaknute jedna od druge, presijecale ogromni onaj predio žitorodnih polja s bezbrojnim kućicama. Jer ova zemlja, što je nekoć kroz stoljeća u okolici Parisa rađala Francuskoj najljepšim žitom, nije se ni sada odrekla pšenice. Između drvenjara, vila i ladanjskih kućica bilo je još uvijek nešto njiva. Po tim je neobičnim njivama još prolazio plug, sijač je bacao svoje sjeme, žito je raslo i želo se. Otkuda su dolazili radnici? To se ne može kazati. Među tolikim građevinama teško je bilo otkriti seljačke kuće. No pšenica se još održavala na ostacima nekadašnjega svog carstva. Njegovi divlji makovi i različci još su se duboko klanjali, kad bi prolazio vjetar, koji vjenčava cvijeće.

Gildas Maguern pozdravio je tu pšenicu odmah kod svog dolaska kao staru znanicu. Stanovao je sa svojim župnikom u bivšem spremištu automobila. Nakon stečaja tvornice iznajmili su to spremište na trideset godina, a radionicu su pretvorili u kapelicu. Svuda unaokolo stajale su građevine jedna do druge. Bilo je tu pravih i urednih ulica, pravi mali trg, nekoliko dućana, poštanski ured i neka nova zgrada, koja se zvala općinska vijećnica. Bio je to zametak novoga jednoga grada, središte znatne jedne općine. Pučanstvo je u njoj svake godine naglo raslo.

Pet dana u sedmici provodio bi kapelan Gildas čitavo prijepodne u crkvi, koju je u šali nazivao glavnim gradom pustinje. Tu je govorio Misu, krstio, vjenčavao i opjevao mrtvace. Ljudi su bili sigurni, da će ga naći u maloj prostoriji pokrivenoj valovitim limom, koja je služila mjesto sakristije. Pohoda je bilo uvijek dosta. Ljudi, koji su bili tako smioni te se nastanili u tom novom kraju, ili su htjeli da se tamo nastane, svi su ti gotovo nužno dolazili u župski stan. Jer trebali su svega, a nijesu znali skoro ništa. Od svećenika se tražilo istom štogod. I oni su primali svakog bez razlike. Nije bilo predstavljanja, nikakva uvoda, nije se dugo čekalo, niti se što plaćalo.

Neko tradicionalno pouzdanje poticalo je ljude i žene, da pokucaju na vrata kapelana Maguerna, ako samo političke predrasude nijesu bile odviše žestoke. Bijeda je pomalo počimala da mu se otkriva: »Gospodine, došao sam da dobijem namještenje, kakvogod bilo,... učinite, da me prime kod državnih željeznica,... u uredu društva za proizvodnju pijeska,... ili u uredu petrolejskog skladišta... Možete li me preporučiti kakvoj glasovitoj švelji?... Možete li mi izraditi, da budem slobodna već u šest sati, jer ako izađem iz radionice istom u sedam, a treba mi još sat i po dok stignem kući, moj Augustin nije zadovoljan, ako ne nađe gotove večere. Ja štoviše uviđam, da time škodim njegovu zdravlju... Što

da radim, gospodine župniče, sa dva svoja djeteta, dok sam na poslu? ... Ja sam bolestan! Napišite mi preporučno pismo, pa će me primiti u bolnici sv. Josipa. Kažu, da tamo dobro njeguju bolesnike... Moj je podrum pun vode, kome da se potužim? Nitko ne će da o tome šta zna! ... Moji su mi vjerovnici zaplijenili pokućtvo: posudite mi za šest sedmica, najviše za dva mjeseca ... Gospodine, moj muž umire, trebalo bi mu dati svete vode!«

Otkuda su dolazili ti ljudi, što ih je privlačio nepoznati grad? Iz svih francuskih provincija, a djelomično i iz inozemstva, iz čitave Evrope, iz Azije, iz Afrike. Kako zbog preskupe stanarine nijesu još mogli spavati u Parisu, utaborili bi se pred gradskim vratima. Opsijedali su taj grad, jer su drugi pred njima hvalili njegovo bogatstvo, njegova kazališta i kinematografe i visoke nadnice. Mrzili su taj grad, a ujedno su mu i zavidjeli. Nijesu znali, da je taj grad prije svega skroz na skroz izvanredan primjer radinosti.

Svi su oni došli od drugud. Kuća njihova djetinjstva, prve njihove uspomene, mrtvaci njihova imena, sve je to bilo drugdje. Bili su rastavljeni od svojih rođaka i znanaca, nesretni i zapušteni. Sada je bila pred njima zadnja tlapnja: stanovati u Parisu, obogatiti se i uživati. Većina ih je izgubila brigu za svoju dušu. Mnogi je nijesu nikada imali. Na licima se uvijek mogao čitati nemir, oskudica, žaljenje, i zavist za nečim. Koji puta i revolta, jer sijači mržnje nijesu zaboravljali stanovnika predgrađa. Bilo ih je, koji su stalno među njima boravili, a drugi su samo bili na prolazu. Otvoreno su okupljali ljude za buduću pljačku, a nered su pomoću njih stvarali već i sada.

U župski je stan dolazila dvorkinja, stara neka mršava žena, koja se nazivala Parižankom, jer je nekoć služila u Parisu. Ona je poznavala bolje negoli kapelan Maguern jedan dio njegovih posjetnika, pa je stoga htjela da prikaže u pravom svijetlu te ljude, — tako je barem ona mislila, — mladome tom svećeniku, koji je bio previše samilostan:

— Kad bi tko htio da ljubi te lupeže, morao bi biti sam Gospodin Bog!

— Ne, Štefanijo, dosta je biti i Njegov sluga.

Bilo je teško podnositi taj mimohod ljudi, što su se tužili samo zbog zemaljskih stvari, a da se ne pokaže najveća bol duše. Trebala je za to baš duša ovoga mladoga Bretonca, koji ih je ljubio zbog Nekoga drugog, a taj je bio sama sućut i samo oproštenje. Slušao ih je i trpio je, kad bi s toliko osjetljivosti govorili

o svojim pravima, o svojim zahtjevima, o osamsatnom radnom danu, o svojim štrajkovima. A nikada se ne bi tužili na najveću nepravdu, što im je bila učinjena, jer nijesu poznavali neusporedivo ono svoje dostojanstvo. Nitko ih nije poučio o onom dostojanstvu, što ga čovjek ima po duši. Gledao ih je, kako odlaze žalosna pogleda, izgovarajući tek po koju riječ zahvalnosti. Mogao je vidjeti kako su usluge, pa i one, za koje su najviše moljakali, donosile tek slabu radost ovim dušama bez Boga. I baš zato, što su bile bez Boga, bile su neizmjerno daleko od mira.

Za nekoliko mjeseci ovaj je narod iseljenika kapelana Maguerna pomalo trpio, skoro i priznao svojim pastirom. Bilo je to zbog njegove ljubavi, a i zato, što je često prvi pozdravljao. I njegov je stas nametao drugima neko poštovanje. Rijetko bi ga tko pogrdio, no češće bi susretao neprijateljske poglede.

Prve jeseni, što ju je proveo na njivama ispod Parisa, Gildas se jedne večeri vraćao kući gacajući po blatu. Neki čovjek, što je stajao na pragu jedne kuće, videći kako prolazi svećenik, poviče:

— Sveta vrećo ugljena!

Kapelan se zaustavi časak:

— Siromašni starče! Zar zbilja nemate ugljena? Nemam ga ni ja ovdje, ali pričekajte malo!

Tada se udalji jedno tri stotine metara, zađe u neku drvenjaru i povrati se po dubokoj sjeni noseći na leđima vreću ugljena. Spustio ju je pred vratima onoga, koji ga je pogrdio:

— Eto sam našao jednu vreću ugljena! Ogrijte se, a ja idem kući, da se osušim!

Dva puta u sedmici, četvrtkom i nedjeljom, Gildas bi govorio Misu i držao vjeronauk ne u crkvi »glavnoga grada«, nego u pomoćnoj kapelici Naše Gospe u Trnju. Ta se kapelica nalazila vrlo daleko od središta i župnik ju je prepuštao kapelanu. Djeca su mu bila »od neke utjehe«, kako bi sam govorio. Ne po svojoj točnosti. Većinom nijesu dolazila, krivnjom roditelja. Zato je trebalo govoriti s njima i ponovno ih potaknuti na ustrajnost. No svaka biljka pušta dobre mladice bilo na kojem kraju. Tri mala Francuza, dva mala Talijana i jedan Slovak odgovarali bi katekizam poput anđela i znali su putovati po svijetu vječnosti s pravim duhovnim krilima. Nevina Gizela, koja je od svoje majke naslijedila dosta razvratni izraz lica, pokazivala je toliko razumijevanja za žrtvu, da su sami njeni roditelji govorili:

— Ovo će sigurno biti nona!

Kapelan je mislio: »pokornička«, no nije to kazao. Promatrao je također s nekom nadom, ali uvijek malo strašljivom, više mladića iz patronaža ili iz višeg tečaja vjeronauka i iz organizacije Jocista.*) Ovi su se nedjeljom navečer sakupljali u župskom stanu i pod izlikom različitih igara napunjali jadne dvorane nekadašnjeg automobilskog spremišta s toliko prašine i stavljali ih u takav nered, da bi se nakon njihovog odlaska činilo, kao da je čitav jedan bataljun imao u toj kući ratne vježbe. Tada bi kapelan pisao svoja pisma. Znao bi pisati do poslije ponoći. Pisao je sada svake sedmice u Penmur kod Muzillaca i nije to nikada propuštao.

Često ga je pohađala misao na bretonsku zemlju. Nije on tražio za to priliku, već se prilika sama znala ponuditi. Tako je na primjer u proljeću nakon njegova dolaska u predgrađe bilo više upravo savršeno lijepih dana. Natopljena zemlja odisala je nekim mlačnim, života punim zrakom i pod njegovim su utjecajem sve biline rasle.

Kapelan je jednoga dana išao pješice jednom od onih dugih ulica, po kojima su se kolotečine osušile i otvrdnule poput sadre. Baš je razmišljao, što će kazati dvojici bolesnika, kojima je išao. Razmišljajući tako zakrene za uglom jedne kuće opkoljene zidovima i opazi, da je trebao nastaviti onim prvim putem, što ga je bio ostavio. No opazi i to, da je baš tu počimala jedna njiva. Zaustavi se. Sav je prostor pred njim bio zelen. Zemlja je bila sva puna vrlo guste, vrlo snažne i vrlo čiste pšenice. Nije se vidio nikakav korov među sjajnim i malo savinutim stabljikama. Ove su bile tako visoke, da su sačinjavale čitavu šumicu. Ljuljale su već svoje klasove, ali bez žurbe, i šaputale su među sobom.

Prva se kapelanova misao ticala njegovih ovčica. Kao da je ova njiva bila za njega neki znak budućnosti, on prošapće:

— Mladosti Božja! O, kad bi se župa jednog dana tako razvila! A zašto ne bi?

Tada se u njemu probudi uspomena. Izgovorio je još neke riječi, no nitko ih nije čuo:

— I ovdje čovjek s užitkom gleda pšenicu! Isto je tako bilo u vrijeme moje mladosti na našoj rodnoj njivi!

Prošle su tako četiri godine.

Četiri godine! Potrebno je mnogo manje vremena, da se mladi svijet razvije, a druge da obilježe znakovi umora i skoroga svršetka. Ni drveće ni polja nijesu u Penmuru promijenila svoga izgleda. Žutike su na istim mjestima uza živicu cvjetale barem dva puta godišnje. Rijetki borovi na uzvisinama tek što su malo uzrasli. A tko bi mogao ustvrditi sa sigurnošću, da se po koja grana osušila i tako postala odmarallište za ptice, što visoko lete? Isti oblaci kao nekoć, što su nicali u Oceanu, kao i oni prijašnji, osvježivali su na prolazu svojom sjenom tamna žita i pšenicu, što se sjala na suncu. Žute i sive kvočke još su uvijek čeprkale po gnoju na dvorištu. Kite čuvarkuće, te oklopljene biljke, jedva su se malo proširile na kućnom krovu. Njihovo se korenje udubilo u kamenje, što je već počelo da postaje manje tvrdo. Sjajni odraz velikog jezera oživljavao bi u zoru i gasio se navečer među kupovima trske.

*) Jocisti su članovi organizacije *Kršćanske radničke omladine, Jeunesse ouvrière chrétienne,* skraćeno: J. O. C. — Op. prev.

No sasvim je drukčije bilo sa stanovnicima. Nitko, istina, nije umro, otkako je otišao Gildas, no Ivan se sav osušio od posla. Bio je sličan onim brijestovima, što su izrasli po nasipima i kojima je nakon duge borbe s olujom ostajala samo kora. Nagnuo se na desnu stranu. Ruke su mu oslabile. Njegovo lice s udubenim obrazima i upalim očima odavalo je, da u toga čovjeka još ima odvažnosti, ali da je sve ostalo istrošeno.

Majka Marija imala je još malo mladosti u pogledu. On joj je ostao živ i skoro bi uvijek bio dobre volje. Ostala je donekle mlada i u svojim kretnjama, pa u svojim riječima, koje bi odmah poletjele, čim bi ih smislila. No i ona je slabo hodala. Postala je troma, a smetao ju je reumatizam i otečene noge, tako da je morala šepati. Kad bi joj govorili o najstarijem njenom sinu, — sadašnjem njenom najstarijem sinu, — ona bi napola zatvorila vjeđe. Tako čine oni, koji osjećaju, da im jako udara srce, a ne će, da se to previše vidi. Govorila bi tada:

— Da, naš je velečasni misijonar u onom kraju, što ga zovu crvenim predgrađem. Više župnika iz onoga kraja, štoviše jedan prečasni iz nadbiskupske kancelarije u Parisu, pisali su mi, da je on vrlo dobar svećenik. Ne pušta da itko umre bez sakramenta i još gore nego listonoša ide od kuće do kuće i pita one pogane tamo, da li se već jednom kane obratiti. On živi od ničega i ide na praznike samo zato, da se brine za djecu, a sam Bog zna, kako djeca znadu umarati! Čini se, da bi se jedva mogao naći prikladniji kapelan za ovakvu župu. Ne znam, hoćemo li ga još kada vidjeti. Mi više ne možemo ići k njemu. On bi trebao doći k nama. Nema on za to vremena, a ja ne ću da ga molim!

Kad bi Ivan čuo takve riječi, nije mogao ostati u kući. Pod bilo kakvom izlikom ili da uopće ne bi kazivao zašto, uzimao bi tada svoj štap i odlazio bi van. Jer mučila ga je uspomena, što se

tako dugo opirao onome, što je imalo biti na korist bližnjemu i na čast njegove kuće.

I udovica je Dionizija postala malo troma. Bila je ona oduvijek cendrava, a takva je ostala i dalje. Rado je išla po poslu u grad. Kad bi se vraćala iz Muzillaca, donosila bi sa sobom sve događaje u sedmici. Donosila bi i voća, — jer su ga slabo imali u Penmuru, — zajedno s izglačanim šeširićima i s darovima za djecu u sajmovne dane. Za djecu! Jedna jedina mogla se još smatrati djetetom. Bila je to njena kći Marija, velika četrnaestgodišnja djevojka. Kad bi u nedjelju izlazila iz crkve, u crkvenom bi se groblju za njom okretali mladi goniči volova, a također i oni roditelji, koji su se zanimali za to, da li je tko procvao.

Anđelko Maguern postao je glavom u Penmuru. Bio je čvrst kao i otac, ali nešto krupniji. Nije bio tako fin u govoru, a bio je razdražljiviji i povučeniji. Htjeli su da ga ožene. On nije govorio ne, a nije govorio ni da. Znao je, da će to već doći i da se nijedna djevojka iz muzillačkog kraja ne bi ustručavala da s njim »razgovara«, ako bi je samo on počastio posebnom pažnjom. Čemu da se žuri? Sviđalo mu se to ugodno čekanje i bio je uvjeren, da više ne će puno mariti za Anđelka Maguerna, kad se jednom oženi. Pomoću Aleksija, koji se iz slabunjavca razvio u jaka čovjeka, po tijelu vrlo slična Gildasu i ocu, Anđelko je njihovo imanje tako podigao, da se smatralo rodnijim od bilo kojega u okolici Muzillaca. Njegova ušteđevina, uložena kod malog nekog bankara u gradu, nije se nikada umanjivala.

Ana nije više trpila što je ostarila. Željela je štoviše da bude takva, da je više ne gledaju. Sama je tome pripomogla. Dolazila bi joj kojiput misao: »Ja pripadam svojoj kćeri Mariji, ne pripadam samoj sebi.« Mnoge žene njenog roda i njezine vjere po samostanima, u obiteljima ili u istim okolnostima kao ona: stare djevojke u službi kod drugih, vodile su proti mladosti tu iste borbu. A na koncu te borbe nalazi se mir, koji puta i mala zahvala.

Doskora joj se navršavala tridesetisedma godina. Nježne crte njenog lica jedva da su malo omršavile. Pozlaćeni njen vrat sagibao se s jednakom ljupkošću, kao u ono doba, kad je još imala godine, u kojima se pleše. Kao one večeri, kad je bila s vršačima žita u zadruzi Saint-Gourlais. Šeširić, kakav nose žene na Monaškom otoku, još bi joj lijepo pristajao, kad bi ga stavljala na svoju kosu, kojoj je poblijedila zlatna boja. No usnice su joj se navorale. Kad bi se napola otvorile, vidjelo se, da je gore izgubila dva zuba. Bore su se zarezivale oko smirenih njenih očiju.

Nikada nije kupovala tkanine žive boje ili skupe. Malo bi izlazila iz kuće. Velika njena prijateljica udovica Voilier nije više bila na ovome svijetu. Istina je doduše, da su savjeti sada bili manje potrebni kćeri pokojnoga Corentina Maguerna. Svi su ljubili Anu, jer nije ni od koga ništa tražila. Njena se plaća uvećala. Davali su joj ove godine 1930. dvije hiljade franaka za dvanaest mjeseci, ali poratnih franaka, a osim toga kao i prije dva para cipela, jednu bređu ovcu i četiri brazde krumpira, što ih je služavka imala sama da obrađuje. No Aleksije, koji je imao ponosa, uvijek bi obrađivao Anine brazde, kako je to nekoć činio Gildas.

Eto u kakvim su prilikama živjeli penmurski stanovnici, u času kad se Gildas Maguern jedne večeri koncem srpnja vraćao u posve malu kućicu, u kojoj je stanovao u predgrađu južno od Parisa, u mjestu, koje je bilo nešto između sela i grada. Njegov župnik, s kojim je tu stanovao, rekao mu je odmah, čim se povratio:

— Dragi moj kapelane, mislite li od mene zatražiti dopust?

— Osam dana, ako mi možete dati. Jedan mi je prijatelj predložio ...

— Recite mu, da ne možete prihvatiti. Velečasni Tanquier, koji se obično bavio našom ferijalnom kolonijom, nenadano je obolio. Vi ćete ga zamijeniti. Otputovat ćete s dječurlijom preksutra.

— Da je povedem kamo?

— Na morsku obalu kraj Arradona, u morbihanskoj oblasti. Poznate li taj kraj?

— Ta to je skoro moj rodni kraj.

— I djecu poznate, barem neku od njih ... No to još nije sve!

— A što ima još?

— Obavijestili su me iz nadbiskupske kancelarije, da će vas doskora imenovati ...

— Nadam se ne za župnika ...

— To vam izlazi na isto: imenovat će vas za upravitelja pomoćne kapelice u Trnju. Tamo će se podići župa, čim sagradite crkvu, škole, prostorije za župske organizacije i sve ostalo. Drugim riječima Njegova je Uzoritost tako dobra, pa će me riješiti jedne trećine moje župe, koja se neprestano uvećava, i predat će je u vaše ruke... Kad se povratite s morskog kupanja, — taj izraz baš ne pristaje ovdje nimalo, — imat ćete taman vremena, da spremite svoje stvari i da se nastanite u Trnju. Nema župskog stana, to se razumije samo po sebi, nema ni sobe, koju biste mogli iznajmiti ...

Gildas Maguern spusti na čas glavu, tako dugo, dok je mogao barem tri puta prošapnuti: »fiat«, pa odgovori:

— Dobro, prihvaćam sve.

Za dva dana kapelan je otputovao prema Arradonu. To je mjesto ležalo u zaljevu i tu je bilo još slobodne morske obale. Ovdje je proživio četiri sedmice kao vođa, otac hranitelj, vodič na izletima, pouzdanik, sudac u igri, učitelj plivanja i duhovnik duša ovih poludivljaka ili »četvrtdivljaka.« Potrošio je za njih više sila i novaca, nego što je imao. Njegovi su ga praznici izmorili. On je međutim nalazio, da je to dobra priprava za budućnost. Kapelanove su brige i napori bili od svake vrste. Toliko je obilazio, neprestano je nadzirao djecu, za nekih noći nije gotovo ništa spavao, a po danu se nikada nije mogao sabrati. Pa onda ona dječja buka, koja na koncu postane upravo okrutna. Djeca neprestano nešto izmišljaju, prave nacrte i opet ih napuštaju, viču, da pokažu da žive. Zavidni su za sve novo, što vide, i rado bi uništili sve, što nije njihovo: kakvu ogradu, cvijet, što je niknuo na žalu, gaćice za kupanje, što ih je netko ostavio na užetu, ili kakvu slikovnicu nađenu nedaleko obale.

Kad je prošlo trideset dana, Gildas je brzojavio u Penmur: »Vodeći Paris ferijalnu koloniju bit ću kolodvor Vannes srijeda 29. kolovoza u dvadesetidva sata. Dođite pred mene. Gildas.«

Evo zašto je visoki i jaki Aleksije deset časaka prije označenog vremena dovezao na kolima oca, majku i Anu. On se zadovoljio s tim, da ostane u dvorištu vanneskog kolodvora i da pazi na kobilu. Sio je na stepenicu kola, a ruke je naslonio na rudo, što ga je životinja svaki čas oprašivala svojim repom. Majka Marija i šepavi i spori Ivan ulazili su međutim zajedno s Anom u čekaonicu trećeg razreda. Sjeli su na kraju jedne klupe uza zaprašen prozor i čekali. Jedan se vlak zaustavio. Putnici su prolazili po peronu. Žurili su se, a na njihovim se licima nije odrazivalo ništa drugo osim dosade. Ana se bila digla, da promatra prolaznike. Za čas se opet povratila:

— Nema ga!

No istom što je opet sjela, snažna neka i užurbana ruka otvori vrata, a majka Marija reče:

— Evo ga!

Bio je to velečasni Gildas, visok u svojoj reverendi, što je od mora požutjela, čvrst, odlučan, presretna lica.

— Utrpao sam ih u vagon rezerviran za koloniju. Imam deset časaka vremena. Dobar dan, majčice! Dobar dan, oče! Dobar dan, Ana! Kako je to lijepo, što ste došli iz takve daljine! Nemojmo izgubiti naše vrijeme! Kako su oni, koji se nijesu mogli dovesti?

— Vrlo dobro. Vidjet ćeš Aleksija na polasku. Otac će pazıti na kobilu.

Gildas poljubi majku. Ona se malo povukla i namjestila je pedesetipet nabora svoje haljine, samo da sinu svećeniku prepusti ugao uza staklena vrata. Tako ga je imala bolje uza sebe. Bila je neposredno uz njega, kako i dolikuje majci. Do hje je sjedila Ana u svojoj svakidašnjoj haljini, a kraj nje opet otac. On se jedini nagnuo napred i nije gledao Gildasa.

— A kako je tebi, upita ga majka. Pitaš za druge, a o sebi ne govoriš. Još si više omršavio, veliki moj velečasni!

— Ne može se drukčije! Imam puno posla. Imenovat će me, majčice, za nešto slično kao župnika u crvenom predgrađu. Moja župa nije još službeno uređena. To su sama polja i na njima male kućice. Još prije mjesec dana mislim da ću već biti na svom gradilištu...

— Čuješ li, oče?

— Da, čujem.

— A kako se, Gildas, zove tvoja župa?

— Naša Gospa u Trnju. Dat ću vam adresu. Nosit ću odgovornost za četiri hiljade duša.

— Kažu, dragi Gildas, da su to pogani. Je li to istina?

— Da, ima tamo dosta pogana. Ima mnogo i takvih kršćana, koji su zaboravili svoje krštenje, a ima i nešto posve čestitih ljudi. Sakupili su se odasvud. Mnoge od njih već poznam. Ne ću, majčice, štedjeti svojih sila!

— Oh, ipak malo, dragi sinko!

— Ne. Ostarit ću, svejedno mi je. Istrošit ću se, i to mi je svejedno. Već ih sada ljubim. Hoću, da se spase. Štogod imam u sebi snage, sve ću im dati.

Majka Marija tražila je nešto po džepu i svi su se brojni nabori njene haljine od toga gibali:

— Evo sam ti donijela lijepu svotu! Mislila sam na tebe! Evo ti sto franaka! A i otac je pristao!

Stari Maguern, koji je sjedio na klupi dva mjesta dalje od njih, kimne glavom.

Svećenik uzme novčanicu, što ju je majka brižno osam puta previnula, samo da nitko ne vidi, što drži među prstima.

— Sakrij je dobro, Gildas!

— Vi mi pomažete, hvala vam! No učinili ste još mnogo više: vi ste me odgojili za njih, a da toga nijeste ni znali. A kad ste doznali moju tajnu, odmah ste me dali njima.

Slušajući ga Marija se Maguern osjećala kao da je u raju. Njen ju je sin gledao tako milo. Pokušavao je, da čvrsto utisne u svoju dušu, u onaj predio pamćenja, gdje se nalaze najljepše slike, sliku svoje majke, kojoj su oči bile tako drage, tako ponosne u času, kad je svoga sina prepuštala nepoznatim onim ljudima u Trnju. Spremio je stotinjarku onako složenu u džep na pasu, gdje je držao svoj sat. Zatim naglo izvuče sat i reče:

— Već je prošlo pet časaka!

Putnici su neprestano prolazili koso kroz dvoranu. Otvarali su vrata i puštali ih, da se opet sama zatvore. Gildas okrene glavu prema Ani i opazi, da je i ona, kao i majka Marija, imala lice svetice.

— I ti si, Ana, razumjela, zar ne?

Rekao joj je »ti«! Ona se pričinjala, kao da tome ne posvećuje nikakve pažnje. No Gildas se nije ispravljao. Govorio joj je i dalje tako, premda mu se to na početku dogodilo iz nepažnje.

— Je li dakle radost žrtve sišla u tebe?

Tada mu ova šutljiva djevojka, koja je pazila na svaku riječ, da poslije od nje živi, odgovori:

— Kako ste mi vi obećali.

— Neka bude hvaljen Bog.

— U sve vijeke!

Kad je to odgovorila, nastavila je da mu izgovori svoju dušu. Riječi su joj dolazile same od sebe, jer ih je već često u samoći prošaptala:

— Evo sam prezrela samu sebe zbog vašeg zvanja. Trebalo je za to malo vremena. A sada sam ponosna s našim svećenikom, kao i vaša majka, kao moja strina Marija. Vi odlazite među pogane. Mi vas onamo šaljemo, mi ćemo imati dijela u zasluzi. Nemojte se više brinuti za nas. Nikada više. Kod nas je sve dobro. Ali kad budete tamo među vašim ljudima govorili Misu, moći ćete reći samome sebi, da blagoslovljeni kruh prikazujemo mi, vaša majka i ja!

— Istina je, Ana, i nijednog dana ne ću propustiti, da se molim za tebe!

— Ni ja za vas, vjerujte mi!

— Dakle mi ne preostaje sada ništa drugo, nego da pođem svojim župljanima.

Otac je sjedio uz Anu, nagnut prema zemlji i šuteći. Kad je Gildas dovršio svoj razgovor s Anom, on se ispravi, kao da se probudio iz nekog polusna. Pogleda najstarijeg svog sina, koga je i on žrtvovao, i reče:

— Ja imam da ti kažem, da smo onu vodu na našoj njivi Dorbe-i, sjećaš li se?

— Da, sjećam se...

— Da smo tu vodu našim marom odstranili. Uska ona njiva Toufféguy puna je fine ljekarice. Na njivi *Staroga Križa* dobio sam ove godine sto vagana žita. Kako vidiš i u Penmuru je sve dobro!

Majka opazi, kako prema vratima dolazi velika skupina ljudi, pa uhvati sina za ruku:

— Blagoslovi nas, Gildas, jer došao ti je čas odlaska!

Svi su ustali. Svećenik je bio viši od njih. Napravio je u zraku povrh ovih triju nejednakih glava maleni križić.

Ušao je jedan željezničar. Neki je zvučnik tulio: »Ulaz za putnike u Nantes, Angers, Tours, Orléans, Paris!«

U isti je čas banuo u čekaonicu poput vjetra mladi jedan dječak, pazitelj ferijalne kolonije. Gurao se kroz ljude, što su izlazili:

— Viču tamo, velečasni! Poslao me poglavar kolodvora, da vam javim! I već polazimo!

Svećenik poljubi majku i oca. I nestane ga brzo. Trčao je duž perona, a dječački su glasovi međutim vikali napred u jednom vagonu:

— Evo gospodin Maguern, dečki, čuvajte se!

Uz vagon kolonije stajao je Aleksije. Na svakom prozoru vagona, iskićenom šebojem, micale su se tri dječje glave, a neki su glasovi po više puta vikali:

— Pazite! Sada ulazi u vagon!

Aleksije je stajao na stepenici vagona i dao se povući jedno dvadeset metara, stiskajući ruku bratu Gildasu, misijonaru u Parisu.

Zatim opet skoči na peron.

Vlak se udaljio. Upravitelj ferijalne kolonije pregledao je prije svega pet odjeljaka, koji su bili rezervirani za djecu. Razgovarao je sa svojim dječacima. Dvojicu, koja su ležala u mreži za prtljagu, potjera dolje. Umiri neke prepirke zbog mjesta. Razruši čitavu piramidu kovčega, što su je bili podigli kraj jednoga prozora i razvrsta je komad po komad pod klupama. Zatim naredi šutnju i za pola sata sjedne u jednom kutu, baš nasuprot lokomotive,

u zadnjem odjeljku, nad osovinama. Pomalo su zamirale pjesme, pa i razgovori. Kapelan se morao dići zbog dviju prepiraka, da dosudi pravicu. I povrati se opet na svoje mjesto.

U lijevoj ruci imao je svoj brevijar. Pokušat će da ga moli za čas, kad sva njegova djeca zaspu. Noć je bila jasna. U rujnu ima noći, koje su hladne kao zimske noći, no u nebeskim visinama ostane nešto zraka od danjeg svijetla. One su se udružile sa zrakama zvijezda i malog jednog polumjeseca.

Gildas je promatrao te njive, što su bile sasvim blizu njegovim njivama u Penmuru. Sve je zelenilo bilo potamnilo. Oči kojega tuđinca ne bi znale reći, kakve su to biline, ni da im je lišće već bolesno i požutjelo. No oči ovoga seoskog sina prepoznavale su ipak ledinu, kad bi za prozorom prolazili nasipi ili kameni zidovi obrasli mahovinom, pa trnovito grmlje i kite žutike. Zelene jabuke sjale su se na okruglim leđima svojih drveta. Kad bi se otvarala kakva mala uvala, da opet utone u noći, pokazale bi se za časak seljačke kuće, posve slične onoj u Penmuru kod Muzillaca. I onda mu se upravo radovalo srce, kad je vidio, kako na kosinama teku rascvatene niti heljde. Njeni su cvjetovi jedini u tom kraju i u tom polumraku zadržali svoju naravnu boju: mliječnu bjelinu izmiješanu s malo ružičaste boje. »Doklegod budem mogao vidjeti barem još jedan cvijet tamnog žita, govorio je samome sebi Gildas, mislim, da mogu gledati kroz prozor. Imam za brevijar vremena do ponoći.«

Za to su se vrijeme penmurska kola kotrljala po cesti. U tim tihim časovima odbijao se odjek konjskog topota od jednog zvonika do drugog. Muškarci su sjedili naprijed, a žene na stražnjem sjedištu.

Stara majka, sva zamotana šalovima i marama, pričinjala se kao da spava. Ana je prebacila preko ramena nekadašnji svoj ogrtač, crni ogrtač, onaj isti kao nekoć. Učinila je to, da joj bude toplije, a također i zato, da se odluči od drugih, pa da može razmišljati. Pobjednice su šutjele. Povrh životnih boli, starih i novih, koje poput pijeska ili kamena pritištu ljudska srca, neka radost, što se ne može izreći, neka zahvalnost silazila je u njih poput silnih, a opet mirnih valova. Njihove se duše nijesu nimalo pomicale, ali su osjećale, kako u njima raste ta nebeska poplava i zahvaljivale su Bogu. Nitko od njih nije govorio. Tek bi otac od vremena do vremena upozoravao Aleksija: »Drži se dobro desne strane, malo moje dijete! Auto ide!«

Nakon mnogih milja, vlak, u kojem se vozio Gildas Maguern, prođe kroz predjele, gdje su polja bila šira, drveće više, gdje nije više bilo niskih kamenih ograda, ni žutike, ni rascvatene heljde. Izlazili su iz Bretagne. Svećenik je još prilično dugo razmišljao o tome, kako je ostavio za sobom smirene duše i kako je tamo daleko u Trnju bilo drugih duša, za koje nije uzalud žrtvovao svoju obitelj i svoj rodni kraj. Pogleda i dječake. Svi su spavali ili drijemali. Čisto neko blaženstvo spusti se i u njegovu dušu. Gildas Maguern se sjeti onih riječi, koje su odlučile njegovim životom: »Ti ćeš biti moj svećenik!« I odmah odgovori: »Magnificat anima mea Dominum!«*)

I otvori svoju knjigu, jer ponoć se približavala.

*) Veliča duša moja Gospodina!

RKT LIPA MARIJE POMOĆNICE KNJIŽNICA Ilica 10, Zagreb

O PISCU OVE KNJIGE

Dne 20. srpnja 1932. umro je u Parisu jedan od najvećih savremenih francuskih pisaca René Bazin. Po ispravnosti svoga kršćanskog značaja, po blagosti svoje naravi i po plemenitosti svoga srca Bazin spada među najznačajnije ličnosti svjetske književnosti uopće. Nije on nepoznat ni hrvatskoj javnosti, barem po svojim djelima. Knjižnica dobrih romana izdala je neke godine njegov roman *Zemlja umire*, u prijevodu g. V. Rabadana. Zagrebačka *Obitelj*, a i naša *Hrvatska Obrana* već je donijela po koju njegovu kraću novelu.

René Bazin rodio se godine 1853. na drugi dan Božića u gradu Angersu, na jugozapadu od Parisa. Otac mu je bio u tom gradu najprije odvjetnik, a poslije vlasnik velike trgovačke kuće manufakturne robe, koju je bio baštinio od jednoga rođaka. Po svojim precima bio je naš pisac u rodu s glasovitim kraljevim vojnicima Vandeje, koji su se neustrašivo borili protiv republikanske vojske za vrijeme francuske revolucije. Za zimskih večeri često je slušao svoje starije, kako pripovijedaju o tim junačkim događajima prošlosti i te su pripovijesti učinile na njega vrlo dubok dojam, kako se to poslije vidi u njegovim djelima.

René Bazin bio je kao dijete vrlo slabunjav. Kad je počeo srednju školu, govorili su za njega njegovi nastavnici, da je vrlo naradeno i dobro dijete, ali da nažalost ne će moći dugo živjeti. Međutim on je uza sve to živio ništa manje nego 79 godina i cijelog je svog života neobično mnogo radio. Budući da je bio bolešljiv, morali su ga često slati na promjenu zraka na selo. To je bilo od velike važnosti po njegov književnički odgoj. Evo kako piše o tome u jednoj knjizi:

»Mjesto da sam imao na svom obzorju zidove kakve školske sobe ili dvorišta, imao sam pred sobom šume, livade, nebo, koje se mijenja svaki čas, i vodu malene jedne rijeke, koja se također mijenjala s nebom. Moji su prijatelji bili: magla, sunce, sumrak, u kojemu se strašite svoje vlastite sjene, pa cvijeće, kojega sam rodove poznavao bolje od egipatskih kraljeva. Zatim ptice, koje možeš prepoznati po njihovom lijetu, i seljaci, koji su šutljivi i puni tajna. Sjećam se, da je moja duša stanovitih dana bila prepuna radosti i da je tada bila tako lagana, da mi se činilo, da je spremna da odleti i da se rastopi u prostoru.«

Mladi je René uvijek s najboljim uspjehom svršavao svoje ispite. Poslije srednje škole posvetio se učenju prava, i to na pravnom fakultetu nedavno osnovanoga katoličkog sveučilišta u Angersu. Godine 1877. obranio je na pariškom pravnom fakultetu vrlo sjajno svoju doktorsku radnju. Bazin se upisao među odvjetnike svoga rodnoga grada, ali ga je doskora angerski biskup pozvao, da preuzme na pravnom fakultetu kat. sveučilišta stolicu za kriminalno pravo. Tako je R. Bazin postao profesorom prava i ostao je u toj službi punih četrdeset godina.

Još prije nego što je postao profesorom oženio je Alinu Bricard i živio je s njom u sretnom braku do svoje smrti. Imali su osmero djece, dva sina i šest kćeri. Dvije kćeri postale su redovnice i roditelji su radosna srca podnijeli žrtvu, da se odijele od ta dva »nevina anđela«, kako je to rekao u nadgrobnom Bazinovom govoru angerski biskup.

René Bazin se uostalom nije smio čuditi, što su u njegovoj bitelji niknula dva redovnička zvanja. On je u dvije knjige odviše lijepo pisao o životu redovnica, pa su to jamačno čitala i njegova djeca. U njihovoj obitelji vladala je uvijek divna sloga, prožeta pravom kršćanskom ljubavlju i snošljivosti. Njegova je supruga bila tako povezana s njegovim književnim radom, da mnoge stranice u njegovim divnim knjigama velikim dijelom i njoj pripadaju. Bila je uostalom i ona sama spisateljica.

Početkom ovog stoljeća naslijedio je Bazin jedan posjed nedaleko Angersa, nazvan Rangeardières. Jednom je došao onamo u pohode predvečer neki redovnik Asumpcijonist, koji je bio dirnut, kako lijepim životom živi ta obitelj. U sedam sati navečer zvonce pozove u kućnu kapelicu svu čeljad na molitvu. Bili su tu na okupu nesamo članovi obitelji, nego i svi radnici i služinčad. Sam je René Bazin predmolio večernju molitvu i krunicu. Sve je te molitve znao napamet, jer ih je kroz mnogo godina molio.

Bazin je za svoga života mnogo putovao i izdao u brojnim knjigama svoja zanimljiva opažanja. No glavni je književni uspjeh postigao sa svojim romanima. Već godine 1903. izabrali su ga za člana Francuske Akademije besmrtnika. Pred konac života imao je postati i direktorom Akademije. No kao takav imao je izreći govor o velikom protivniku Crkve Ernestu Renanu. Bazin je rekao, da prihvaća službu direktora, ali da će o Renanu reći ono, što o njemu kao uvjereni katolik misli. Onda su odustali od njegove kandidature za direktora. Dugo je godina bio časnikom Legije časti. Nedugo pred smrt predložili su neki prijatelji ministarstvu prosvjete, da ga imenjuju zapovjednikom Legije časti. No u tome nijesu uspjeli. Odgovorili su im, da je »Bazin učinio previše zla lajičkoj školi.« Kad je Bazin to doznao, rekao je uz radosni smiješak: »Pa to je odlikovanje!«

Početkom g. 1932. izvršena je nad njim operacija, od koje se više nije pridigao. Ležao je u svom stanu u Parisu. Njegov drug iz Akademije Henry Bordeaux često ga je posjećivao za vrijeme posljednje bolesti. Bazin je ležao u svojoj radnoj sobi, punoj knjiga. Naredio je, da tu smjeste običan jedan željezni krevet, da na njemu dočeka konac života. H. Bordeaux opisuje ovako jedan svoj posjet:

»Lice mu je bilo bijelo poput plahte na krevetu. Crte mršavog lica bile su čiste kao na kakvoj medalji. Govorio je o svim stvarima, kao da ih se već odrekao. Već se bio odrekao i života, pa i pisanja. Bio bih osjećao, da je daleko od nas, da je već na pragu drugoga jednog stana, da nije potražio sa svojom prebijelom rukom na obližnjem stolu jednu cigaretu i žigice. Bio je dakle ipak na zemlji jedan posve mali užitak, koji ga je još zadržavao. Priznajem, da mi je to bilo drago. Prevelika nas savršenost straši. Zar nije potrebno, da naša ljudska narav ostane drugima pristupačna? Pratio sam pogledom taj dim, što se dizao s mrtvačke postelje, ne kao molitva agonije, nego kao krhki, jedva materijalni kolut, koji je već bio rastvoren i oduhovljen, i koji je lebdio između naše sjene i onog nepoznatog svijetla, koje je njemu već svijetlilo.«

Bio je posvema predan u volju Božju. Posljednji je dan zabilježio u svoj dnevnik ovo:

»Ne trebam klonuti, niti očajavati, niti zamrziti život, jer je bio dostojan. Ne trebam se bojati smrti, jer smrt samo završuje muku života... Kad čovjek stari, sve odlazi, a Bog dolazi... Htio bih živjeti

u zemlji, gdje nema neprijatelja Isusa Krista. Jedna mi je riječ bez glasa odgovorila: »Ti ideš u tu zemlju.«

Kršćanski se spremao na smrt. Kroz sedam posljednjih mjeseci svoga života svako je jutro primao sv. Pričest. Sam je zatražio, da mu dadu posljednju pomast. Primio ju je posvema pri svijesti. Kad su dva dana prije njegove smrti molili molitve umirućih, on je razgovjetno šaptao Djevičinu pjesmu *Magnificat*. To je bila najmilija njegova molitva. Šaptao ju je i smrtnom času, jer je cijeli svoj život služio Bogu, pa se uzdao, da je ostavljao zemlju zato, da dođe u nebo.

Tijelo su mu prevezli na njegov posjed kraj Angersa. Na grobu se nalazi samo obični križ s ovim natpisom: »René Bazin, član Francuske Akademije 1853—1932. Vjerujem iz sve duše, iz sveg srca, cijelu katoličku istinu.«

To su ukratko podaci i životu velikog pisca. Ako se sada upitamo, što zapravo čini njegovu veličinu, morat ćemo odgovoriti, da dolazi otuda, što je Bazin opisivao većinom priproste, ponizne ljude, seljake, ribare i radnike, što je ljubio prirodu i zemlju, i što je sva svoja djela nadahnuo dubokim kršćanskim naziranjem, s neobično mnogo dobrote i ljubavi. Već od svoje prve mladosti ljubio je Bazin polja, drveće, livade, oblake i planine. Ova ljubav prema zemlji i prirodi otvorila mu je srce i za priproste ljude. On većinom opisuje ljude, koji teško žive i koji su jednostavni. Poznato je, da su primorci ribari vrlo zakopčani ljudi. Bazin je neko vrijeme među njima živio, odmah poprimio njihove izraze, točno se zanimao za sve pojedinosti njihovog teškog života i pošao s njima koji puta i na ribolov. Jednom ih je bura zanijela čak u Škotsku. Iz svih tih doživljaja napisao je Bazin g. 1914. zanimljivi roman iz života tih ljudi pod naslovom: *Napušteni Gingolph*.

No posebno ga je zanimala seljakova duša. To se naročito vidi u romanu *Zemlja umire*, a zatim u našem romanu *Magnificat*. Čovjek se ne može dosta načuditi, s kakvom finoćom i razumijevanjem Bazin raščinja sve pokrete ovih duša, koje nam predstavlja.

Tko pročita *Magnificat*, ne će nikada zaboraviti krasnu dušu Ane Maguern i njenog bratića Gildasa. A i ostale osobe njegovih romana tako su privlačive. No i Bazinovi opisi krajeva zasjecaju nam se duboko u dušu. To dolazi otuda, što on zna promatrati prirodu i vjerno je onda opisati. Ostalo je od njega bezbroj bilježnica, u kojima je popisao najrazličitije svoje dojmove. Možete tu naći opis kakvog spomenika, jednog drveta, jedne živice ili ruševine starog dvorca, potanki opis, kakve je boje obzorje u predvečerje, kakvih su oblika oblaci. Opisuje miris toplog lišća i boju kore na drveću, koja »je skoro uvijek mirisava.« Pred lijepim kakvim pogledom znao bi zapovjediti svojoj duši: »Gledaj dobro, napuni se dobro ovom krasotom i čuvaj je dobro u sebi i kad je budem opet od tebe zatražio, ti ćeš mi je vjerno vratiti.« U opisivanju je neobično vjeran. Kad bi pisao kakav roman, potanko je najprije ispitao sve okolnosti, za koje je znao, da će biti potrebne. U tome se očituje njegova savjesnost i ljubav prema istini.

No posebno obilježje dobivaju Bazinova djela po tome, što su sva nadahnuta velikom kršćanskom dobrotom i samilošću. Akademičar i romanopisac François Mauriac dobro je rekao, govoreći o Bazinu, da je strogost nekog pisca u upravnom razmjeru s njegovom nutarnjom slabošću pred napašću i s njegovim otporom proti milosti. Što je tko u

duši slabiji i što više podliježe napasti, to će oštrije suditi o drugima. Naprotiv duša puna plemenitosti, mudrosti i čistoće, kakva je bila Bazinova duša, vrlo će lako prenositi i na druge pobjedu milosti, što je tako reći svaki čas osjeća u sebi. Takva duša ne će svaki čas vikati o paklu, davlu i smrtnom grijehu, — razumije se, kad se radi o drugima — jer je uvjerena, da se ljudska slabost može s pouzdanjem osloniti na neizmjernu Božju dobrotu. Samo onaj tko pažljivo prati pokrete milosti u svojoj duši i s njima surađuje, može biti pun dobrote za druge, te otkrivati u ljudskim dušama ono, što ih čini sličnima Bogu.

U posmrtnom govoru, što ga je u počast Bazinu u Francuskoj Akademiji održao pisac Louis Bertrand, čitamo o Bazinovoj čistoći duše i ove lijepe riječi:

»Ova je duša imala neobično rijetke vrline. Te su vrline dale svemu, što je napisao, kao neku sakramentalnu slast. Čovjek osjeća, da je pisac nekih Bazinovih stranica imao još na usnicama Hostiju.«

Kad je jednom Bazin s Bertrandom prolazio nekim pariškim bulevardom, opazi Bertrand, kako su životinjska i od zlobe ružna lica nekih prolaznika. Bazin mu samo uz smiješak odvrati: »Gledajmo samo one, koji su u stanju milosti.« Bjelina njegove duše činila ga je blizom svim bijelim dušama i svemu onome, što je čisto i pošteno, što je kršćanski. No zato ne trebamo misliti, da su njegovi romani propovijedi. Ni izdaleka. U nekim od svojih romana bavi se najtežim socijalnim i moralnim pitanjima, ali na tako delikatan način, da je to zbilja rijetkost. Nikada ne zalazi u pojedinosti grijeha, jer to nije potrebno za realnost romana. Najbolje to vidimo u njegovom romanu *L'Isolée (Osamljena)*, gdje opisuje žalosne doživljaje jedne od državnih vlasti prognane redovnice. Čitatelj prati tu osobu u svim njenim teškim doživljajima, ali je ne može osuditi niti prokleti i uvjeren je na koncu, da je njezin samrtni krik: *Miserere mei, Deus (Smiluj mi se, Bože)* izazvao neograničeno Božje milosrđe.

S posebnom je ljubavlju i brigom napisao Bazin svoj najsnažniji i posljednji roman *Magnificat*. Dugo je proučavao osobe, koje u njemu dolaze u obzir. Jedan samostan redovnika prikazivao je svoje žrtve i posebno se molio za uspjeh toga romana, po želji pisca, kroz dugo vremena. *Magnificat* je nastao od suradnje iskusnog pisca i posebne milosti Božje, koja je blagoslovila velikodušne misli, koje obrađuje ova posljednja Bazinova knjiga.

Jednom su pred Bazinom govorili o tome, kako su njegova mnogobrojna djela učinila dušama mnogo dobra. Bazin je tada rekao jednoj novinarki, koja je bila nazočna: »Neka svaki od mojih čitatelja izmoli za mene jednu *Zdravo Mariju*, kad me više ne bude, i bit ću time dovoljno nagrađen. Donesite to u Vašim novinama.« Sigurno se već našlo mnogo duša, koje su udovoljile ovoj želji velikoga pisca. I bit će ih sigurno još uvijek novih. O tome smo uvjereni.
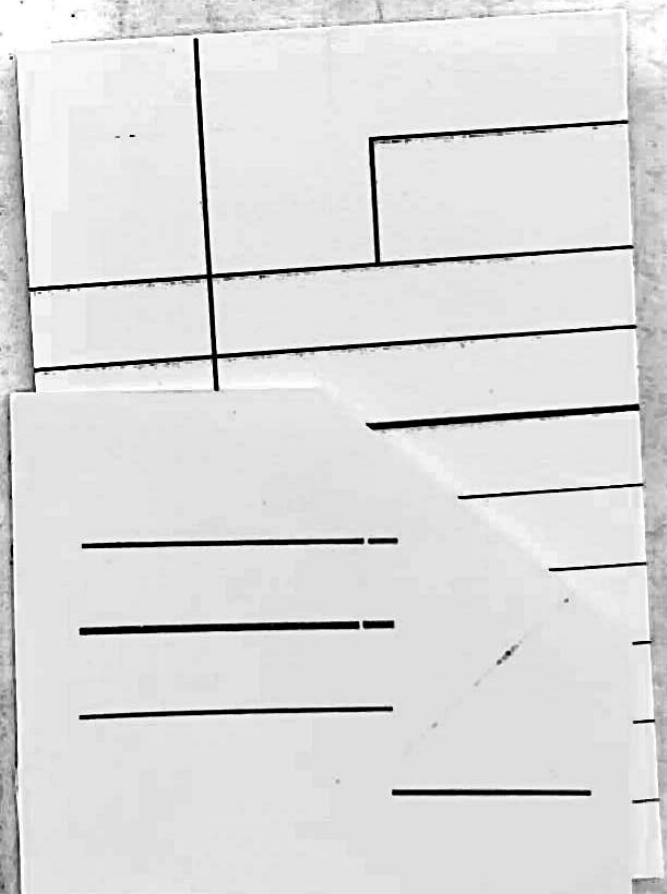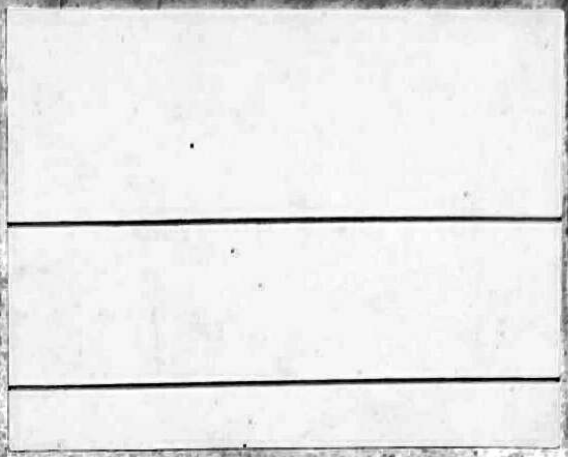
Doštampano na strojevima *Biskupijske tiskare* u Đakovu
dne 11. listopada 1939.